NATIVITAT YARZA

MESTRA, ALCALDESSA, MILICIANA

ANTONI DALMAU ▪ ISIDRE SURROCA

Coberta

1934

Nativitat Yarza, alcaldessa de Bellprat.

MGA

NATIVITAT YARZA

MESTRA, ALCALDESSA, MILICIANA

NATIVITAT YARZA

MESTRA, ALCALDESSA, MILICIANA

ANTONI DALMAU ▪ ISIDRE SURROCA

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

BARCELONA, MARÇ DE 2022

«Actualment, les dones,
a causa de la seva instrucció deficient,
no han sabut, encara, emancipar-se,
ja que pesen molt damunt d'elles
els prejudicis que els ha inculcat el clericat,
amb finalitats indubtablement interessades.
Quan la dona catalana s'hagi pogut desfer
d'aquest llast i, com a fruit de la seva cultura,
opinar lliurement sense els consells del capellà,
portarà a cap la seva obra revolucionària que serà,
sens dubte, tant o més avançada
que la que han dut a terme fins ara
els nostres homes.»[1]

Extracte d'una entrevista a Nativitat Yarza

---

1 «La primera alcaldessa de Catalunya. És una dona intel·ligent, ponderada i d'ideals esquerristes i laics», *La Humanitat,* 13 de febrer de 1934, p. 1.

FUNDACIÓ JOSEP IRLA
historia@irla.cat

EDITOR
JOSEP VALL

EQUIP EDITORIAL
JOAN ALMACELLAS
CARME PUJOL

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA
SOFIA LOZANO

DISSENY ORIGINAL
JORDI VINYETS

IMPRESSIÓ
GRÀFIQUES CUSCÓ

ISBN
978-84-09-38240-8

DIPÒSIT LEGAL
B 3716-2022

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de la xarxa telemàtica o d'internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

BIBLIOTECA DE CATALUNYA - DADES CIP

Dalmau, Antoni, 1951-2022, autor

Nativitat Yarza, mestra, alcaldessa, miliciana
Bibliografia. Índex
ISBN 9788409382408
I. Surroca, Isidre, 1952 - autor II. Fundació Josep Irla III. Títol
1. Yarza, Nativitat 1872-1960 2. Alcaldesses - Catalunya - Biografia 3. Dones mestres - Catalunya - Biografia 4. Polítiques - Catalunya - Biografia
929Yarza, Nativitat

Sumari

Presentació. Tessel·la a tessel·la 9
Marina Llansana

NATIVITAT YARZA,
MESTRA, ALCALDESSA, MILICIANA
Antoni Dalmau ▪ Isidre Surroca

Introducció. 11
1. Els primers anys de professorat 13
2. L'adveniment de la República: entre l'escola i la política 19
3. La República a Bellprat 25
4. Al servei del món local 33
5. Reconeixements a la primera alcaldessa 43
6. Una oradora sol·licitada 51
7. Trasllat a la Pobla de Claramunt 61
8. La Guerra Civil: miliciana al front d'Aragó 67
9. Camí de l'exili: fugint de la repressió 75
10. Vida d'una refugiada republicana 83
11. Mort en l'oblit 89
12. Redescoberta, recerca i reivindicació d'una pionera republicana 93

Fons documentals i gràfics 97

Testimonis 99

Bibliografia 101

Índex onomàstic 105

PRESENTACIÓ

Tessel·la a tessel·la

MARINA LLANSANA
FILÒLOGA I PERIODISTA

Fa quinze anys Nativitat Yarza era, per desgràcia, un més dels centenars de noms de destacades personalitats republicanes, empassades pel forat negre de quaranta anys de repressió franquista i trenta més d'oblit «democràtic».

Fou Josep Vall, director de la Fundació Josep Irla, qui el gener del 2007, en el curs de les seves recerques sobre el catalanisme republicà, trobà a l'Arxiu Nacional de Catalunya, una fotografia d'ella amb el president Lluís Companys en la qual se la descrivia com a alcaldessa de Bellprat. Conscient de la magnitud de la redescoberta, gratà fins localitzar un parell d'entrevistes a la premsa de l'època republicana, i redactà una primera escadussera entrada biogràfica de Yarza a la segona edició del llibre *Les dones d'Esquerra, 1931-1939.*

La difusió d'aquelles primeres poques dades sobre la seva vida, foren el tret de sortida que ha portat, al llarg dels darrers quinze anys, a multitud d'historiadors, periodistes, escriptors... a interessar-se, documentar i reivindicar la personalitat de Yarza.

Des de la revista d'història *Sàpiens* fins —sobretot— a la *Revista d'Igualada,* que a través de les recerques d'Isidre Surroca i del seu director, Antoni Dalmau, ens han anat desvelant de mica en mica la trajectòria vital de la primera alcaldessa de Catalunya i que culminen —de moment, a l'espera de noves revelacions— amb el present llibre.

Tot l'esforç investigador de Surroca i Dalmau ha tingut una cabdal rèplica en la popularització del nostre personatge gràcies a l'empenta que Carles Pol, alcalde de Bellprat, ha sabut donar al coneixement de la seva figura, a través de diverses activitats cíviques i culturals, que aprofitant el seu potent capital simbòlic, han col·locat el petit poble anoienc al mapa cultural de la comarca i del país, tot convertint en un binomi inseparable Bellprat i Yarza.

Gràcies a tot aquest pacient treball d'anys, la memòria de Nativitat Yarza ha estat rescatada amb tota justícia. Ja només ens queda esperar i desitjar que la feina de tota la gent que s'ha fet seva —que ens hem fet nostra— a Nativitat Yarza —començant pels seus biògrafs, Isidre Surroca i Antoni Dalmau— no s'aturi i el futur ens porti més fruits que puguin algun dia, tessel·la a tessel·la, acabar de reconstruir el mosaic vital d'aquesta dona extraordinària.

INTRODUCCIÓ

Nativitat Yarza: mestra, alcaldessa, miliciana

La primera alcaldessa de Catalunya, elegida per sufragi universal, va ser Nativitat Yarza i Planas, una **mestra** nascuda a Valladolid —en una família d'arrels aragoneses i mallorquines— i criada a Barcelona que va acabar treballant a l'escola del poble de Bellprat, a l'Anoia. I quan la Constitució republicana de 1931 va declarar la dona amb els mateixos drets que l'home, va compaginar l'ensenyament amb la política per tal de promoure el republicanisme i la laïcitat.

Va ser militant del Partit Republicà Radical Socialista i correligionària del líder d'aquest partit i ministre del govern de la República, Marcel·lí Domingo. Però arran de les eleccions municipals del 14 de gener de 1934, va canviar de formació política i va ser candidata electa per Esquerra Republicana de Catalunya. Aquell dia, la major part de l'electorat de Bellprat li van fer confiança i, així, es va convertir en la primera **alcaldessa** de la història de Catalunya elegida pel vot popular, en les primeres eleccions locals en què les dones van poder votar.[1]

L'agost de 1936, quan feia un mes que s'havia produït l'aixecament dels militars rebels, Nativitat Yarza, amb seixanta-tres anys complerts i afiliada en aquells moments al PSUC, no va dubtar a anar-se'n a lluitar al costat de les forces lleials a la República. Així, doncs, va vestir-se de **miliciana** i, integrant-se en una columna comunista, va marxar cap a les trinxeres del front d'Aragó.

Condemnada a l'exili després de la Guerra Civil, Yarza va viure a Tolosa de Llenguadoc a partir de 1939, treballant de planxadora i rebent una ajuda de l'Spanish Refugee Aid. Va acabar els seus dies en unes condicions difícils i penoses, quan feia ben poc que havia complert els vuitanta-set anys.

En els darrers anys, diversos homenatges i records han recuperat la memòria d'aquesta dona intrèpida, que va ser avançada en el seu temps i que va mantenir-se fidel en tot moment als seus ideals progressistes: republicans, laics i feministes.

---

1 Deu anys abans, l'11 d'octubre de 1924, durant la Dictadura de Primo de Rivera, Dolors Codina i Arnau, pubilla d'una família de grans propietaris rurals, va esdevenir al Talladell —per nomenament governatiu— la primera alcaldessa de Catalunya i de tot l'Estat espanyol.

Osca, circa 1900

El Convento de Santa Rosa, primera seu de l'Escuela Normal de Maestras i actualment Archivo Histórico Provincial.

FJI

Els primers anys de professorat

1

Nativitat Yarza i Planas havia nascut, de manera realment circumstancial, a la ciutat de Valladolid, el 24 de desembre de 1872, a la *«casa Portales de Fuente Dorada, número 25»* i fou batejada l'1 de gener a l'església del Salvador. Era filla de Manuel Yarza Lavilla, originari de Brea de Aragón (Saragossa), i de Lorenza Planas Ramis, nascuda a Cuarte de Huerva (Saragossa). Els avis paterns, Mariano Yarza i Joaquina Lavilla també eren de Brea de Aragón i els avis materns, Roque Planas, de Santa Cruz de Nogueras (Terol) i Margarida Ramis, de Manacor (Mallorca).[2] El matrimoni va tenir tres fills, Bernarda, Natividad i Mariano.

Manuel Yarza treballava de sabater per a l'exèrcit i, per tant, es veia sotmès periòdicament a una mobilitat forçosa. Quan feia pocs mesos que havia nascut la Nativitat, es va haver de traslladar a la plaça militar de Saragossa, i amb ell tota la família; quatre anys més tard, el 1876, es desplaçaven tots a Barcelona, de manera que la futura mestra va fer pràcticament tota la seva criança a Catalunya.[3]

Entre 1904 i 1905, Nativitat Yarza va estudiar magisteri a l'Escuela Normal de Maestras d'Osca i el 1906 va començar a exercir de professora interina a Santa Margarida de Montbui, una població a pocs quilòmetres d'Igualada que llavors tenia poc més de cinc-cents habitants. Ben aviat, Yarza va posar arrels en aquest poble.[4] Així, sabem que, el 16 de setembre d'aquell 1906, va tenir un evident protagonisme en la processó de la Mare de Déu dels Dolors que va recórrer els principals carrers de Montbui portada en tabernacle, ja que ella, *«la senyora Mestra»,* havia estat l'autora d'un vestit nou per a la Verge.[5] Tanmateix, alguna cosa devia passar després perquè, el novembre de 1906, la Junta Provincial d'Instrucció Pública va acordar de suspendre-li el pagament dels havers *«per haverse ausentat sense llicencia del lloc del seu destí deixant l'ensenyan-*

2 RCV. Actes de naixements, 1872, tom 4, foli 19. Certificat de naixement de Natividad Yarza Planas.

3 Informació facilitada per Josefa Adelantado Yarza, neta de Mariano Yarza Planas.

4 «Notícies de Barcelona», *La Veu de Catalunya,* 12 de gener de 1906, p. 2.

5 «De fora. Montbuy», *Sometent*, 22 de setembre de 1906, p. 3.

HOJA DE SERVICIOS

Provincia de Barcelona

Escalafón de Maestros de Escuelas públicas

Escalafón parcial correspondiente a la categoría ..... **con el haber anual de** ..... **pesetas**

D.ª Natividad Yarza Planas natural de Valladolid provincia de Valladolid nacido en 24 de diciembre de 1872 — Edad 44 años. — Posee título de Maestra de primera enseñanza Elemental expedido con la nota de Aprobado en 16 de septiembre de 1911 y se halla registrado en esta Sección al folio 210 del libro 5.º.

OTROS TÍTULOS QUE POSEE: .....

Destino que desempeña o ha desempeñado en el pueblo y provincia que se expresan	Forma en que obtuvo la escuela	Sueldo — Pesetas	Fechas: Del nombramiento			De la posesión			Del cese			Servicios: En la categoría			En propiedad			Interinos		
			Día	Mes	Año	Día	Mes	Año	Día	Mes	Año	Años	Meses	Días	Años	Meses	Días	Años	Meses	Días
Maestra interina de Sta. Margarita de Montbui	Instancia	312'50	10	Enero	1906	12	Enero	1906	21	Nbre	1906								10	10
Maestra interina de Pontons	Instancia	312'50	30	Junio	1909	1	Julio	1909	7	Enero	1910								6	7
Maestra interina de Vilada	Instancia	312'50	23	Enero	1912	8	Febrero	1912	30	Sbre	1912								7	23
Maestra interina de Valle	Instancia	500	24	Dbre	1912	1	Enero	1913	31	Julio	1913								7	
Maestra interina de Sadeurra (Oris)	Instancia	500	22	Octubre	1913	1	Nbre	1913	31	Dbre	1913								2	
Maestra interina de Vilanova del Camí	Instancia	500	26	Enero	1914	30	Enero	1914	4	Mayo	1915							1	1	5
Maestra auxiliar de Igualada	Instancia	825	15	Mayo	1915	17	Mayo	1915	5	Junio	1915									17
Maestra interina de Igualada	Instancia	500	12	Junio	1915	17	Junio	1915	20	Marzo	1916								9	7
Maestra interina de Granollers	Instancia	500	11	Mayo	1916	15	Mayo	1916	20	Junio	1916								2	6
Maestra auxiliar de Cabrera de Mataró	Instancia	500	13	Octubre	1916	27	Octubre	1916	Continúa									1	1	1
Total de servicios hasta el 27 de noviembre de 1917																		5	11	21

27 de novembre de 1917
Full de serveis de Nativitat Yarza amb les diverses destinacions on va exercir de mestra.
AGA

sa abandonada».[6] Quelcom de greu devia ser, no sols per aquesta circumstància en si mateixa, sinó perquè la propera destinació com a mestra no ens consta fins el 1910: així és que, o bé va deixar en suspens la docència, o bé es va aclarir el motiu de la seva absència i va recuperar la plaça de Santa Margarida de Montbui. D'aquests temps també consta la seva contribució —0,50 pessetes— a la «*suscripción iniciada por S.M. la Reina para costear la bandera del acorazado "España"*».[7] Sembla, doncs, que o bé d'alguna manera es va veure obligada a fer aquesta «patriòtica» aportació, o bé encara no havia adquirit el compromís republicà que explicitaria de manera inequívoca els següents anys.

Com s'esdevenia sovint en la gent de la seva professió, *donya* Nati va emprendre una llarga i intensa ruta de destins laborals interins —la majoria en pobles petits del món rural— i va continuar la seva tasca docent en una llarga relació de localitats des de la primera destinació a Santa Margarida de Montbui, el 1906: Pontons, 1910-1911; Vilada, 1912; Malla, 1912-1913; Saderra (Orís), 1913; Vilanova del Camí, 1914-1915; Igualada, 1915–1916, on substituí la mestra Ramona Broto i es va allotjar a l'Hotel Catalunya, de la Rambla de Sant Isidre;[8] Gandesa, 1916;[9] Cabrera de Mar, 1916–1918; Jánovas, 1920–1923, que va permutar per Candasnos, 1923–1929;[10] Bellprat, 1929–1934; la Pobla de Claramunt, 1934–1936; i Barcelona, 1936–1938. Així, doncs, després d'un primer període en terres catalanes, va passar nou anys a l'Aragó i, seguidament, va tornar a Catalunya, d'on ja no es tornaria a moure fins a les acaballes de la Guerra Civil.[11]

Ja en el segon període en terres catalanes, concretament el desembre de 1929, Yarza va ser nomenada mestra en propietat de l'escola de Bellprat, per jubilació de l'anterior titular. Aquest petit poble de l'Anoia situat prop del castell de Queralt, envoltat de boscos i de camps de conreu, tenia aleshores poc més de trescents habitants.[12] L'escola, a la qual assistien una quarantena d'alumnes de totes les edats, del poble i de les moltes masies dels voltants fins Sant Magí de la Brufaganya, es trobava als baixos del mateix edifici de l'Ajuntament, una casa modesta de dues plantes on al pis de dalt hi havia una habitació i un llit per a la mestra.

Montse Rumbau, historiadora de Santa Coloma de Queralt va entrevistar Joan Rosich, alumne de Yarza, nascut el 1921, que als noranta-quatre anys i el cap clar recordava com:

> «*Amb tants alumnes i amb diferents edats, la mestra tenia difícil poder estar per tots, per això els grans ajudaven als petits, i en acabar les classes, els grans es quedaven i la mestra els compensava amb una hora més de classe. A l'hivern, com que no hi havia gaire feina al camp, des de mig novembre a mig març la mestra feia classes als adults, de 7 h de la tarda fins a les 9 h. Hi anaven els mossos que treballaven a Bellprat i els alumnes més grans.*
>
> *Recorda el Joan que els alumnes proveïen de llenya l'escola. Una estufa escalfava la sala en els freds hiverns i al damunt, la mestra hi tenia l'olla del dinar. I no només li portaven llenya sinó que també algun tall de carn quan mataven un animal.*»[13]

Nativitat Yarza, en arribar a Bellprat, reuní els pares dels seus nous alumnes i posà tot un seguit de condicions. Va demanar una estufa per escalfar l'escola, els nens portaven de casa uns petits brasers. Va demanar llum, com que al poble no hi havia llum elèctrica, ella mateixa en va portar una de Barcelona, ano-

6 «Junta Provincial d'Instrucció Pública», *El Poble Català*, 21 de novembre de 1906, p. 4.

7 *Diario de Barcelona,* 14 de juliol de 1912, p. 23.

8 ACAN. Arxiu Municipal d'Igualada, lligall 1915. Instrucció Pública.

9 *El Restaurador,* 23 de juny de 1916, p. 3.

10 «De la instrucción pública. Varias notícias», *La Acción,* 10 de febrer de 1923, p. 3.

11 AGA. Expedient personal de Nativitat Yarza i Planas com a «maestra de primera enseñanza».

12 «Parte Oficial. Asuntos del Personal. Maestros de Primera Enseñanza. Vacantes. Sección de Barcelona», *Suplemento a La Escuela Moderna*, 31 d'agost de 1929, p. 1.221.

13 Montse RUMBAU. «Bellprat i Vallespinosa, mestres i alumnes», *tribusdelasegarra.cat,* 4 de novembre de 2015.

Bellprat, 19 de maig de 1936

Els antics alumnes de Nativitat Yarza, dos anys després de la seva marxa del poble: Ramona Casellas i Batet, Delfí Camps i Vives, Maria Cunillera i Vila, Laura Balcells i Junqué, Maria Masip i Solé, Ramona Tutusaus i Ferré, Maria Balcells i Balcells, Angeleta Vila i Marimon, Angelina Tarrida i Casellas, Maria Vila i Marimon, Colometa Pasqual i Riba, Ramon Casellas i Batet, Maria Mas i Marimon, Àngel Canet i Iborra, Isidre Pasqual i Riba, Magí Fontanet i Riba, Ramon Casellas i Vidal, Josep Ferran i Balcells, Josep Solé i Junqué, Josep M. Rosich i Solé, Joan Vidal i Solé, Francesc Rosich i Solé, Josep Cunillera i Vila, Adriana Bartolí i Boria, Pepeta Casas i Solé, Trini Domènech i Solé, Maria Ferran i Balcells, Núria Bartolí i Batet, Pepeta Ferran i Balcells, Pepeta Balcells i Balcells, Eduard Bartolí i Claramunt, Joan Balcells i Janer, Eduard Vidal i Solé, Josep Claria i Rosich, Josep Bartolí i Batet...

FR

menada «petromax» que funcionava amb benzina i que penjada al sostre il·luminava força bé. Com que a Bellprat tampoc no hi havia aigua corrent, va demanar que els nens li portessin aigua de la font i que els pares es comprometessin a netejar, quan calgués, el pou mort del costat de l'escola. I, finalment, va demanar un cap de setmana al mes per a assumptes personals. De dissabte al migdia fins dilluns al migdia estaria fora. I el temps perdut el recuperaria, al llarg de la setmana, fent mitja hora més a les tardes.

Els horaris eren de dilluns a divendres, de 9 a 12 i de 13:30 a 16 hores. I els dissabtes de 9 a 12 hores. El cap de setmana agafava el cotxe de línia fins a Vilafranca del Penedès i després el tren fins a Barcelona on anava a veure la família.

Joan Rosich guardava un molt bon record de Nativitat Yarza, perquè mai castigava els seus alumnes contra la paret o de genolls, tot i que sí que picava amb un pal els dits, un cop, dos o tres, segons la magnitud de la malifeta.[14]

Lamentablement no ha aparegut encara cap fotografia de Yarza amb el conjunt dels seus alumnes —excepció feta de la publicada a *Estampa,* reproduïda a la pàgina 38 d'aquest llibre, on apareix amb una de les seves deixebles més petites— per això pren importància la imatge de la pàgina contigua on malgrat no serhi present ella mateixa sí que ho són els que havien estat els seus estudiants.[15]

14 Ibídem.

15 Agraïm a Salvador Batet, monjo de Poblet, fill d'Igualada i amb arrels a Bellprat, totes les dades, imatges i contactes que ens ha facilitat, gràcies als anys que porta anant casa per casa del poble recollint informacions i fotografies antigues.

Igualada, 24 d'agost de 1931
Conferència del ministre d'Instrucció Pública de la República, Marcel·lí Domingo, amb motiu del 68è aniversari de l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera. D'esquerra a dreta: el representant del governador civil Brauli Solsona, el diputat al Congrés Lluís Companys, x, el general Domènec Batet, l'alcalde d'Igualada Amadeu Biosca, Marcel·lí Domingo i Artur Garcia i Fossas.
JOSEP MARIA SAGARRA - PAU LLUÍS TORRENTS / AFB

L'adveniment de la República: entre l'escola i la política

2

La nova mestra de Bellprat, confessaria uns anys més tard: *«d'ençà que tinc ús de raó m'he sentit atreta pels interessos de la comunitat i el benestar dels meus semblants».*[16] Era una fervent admiradora del seu mestre i amic, Marcel·lí Domingo, un dels polítics republicans catalanistes de més prestigi i trajectòria: el 1909 fou elegit regidor a Tortosa; el 1914 diputat al Congrés; el 1917 fundava amb Francesc Layret i Lluís Companys, el Partit Republicà Català... El 1929, a les acaballes de la Dictadura de Primo de Rivera, Marcel·lí Domingo va fundar i liderar un projecte d'àmbit espanyol, el Partido Republicano Radical Socialista (PRRS). La nova força, impulsada pel sector més d'esquerra de l'Aliança Republicana —la plataforma que agrupava l'oposició a la Dictadura de Primo de Rivera—, aviat va créixer gràcies al seu caràcter liberal i democràtic, al seu rotund anticlericalisme i al seu radicalisme verbal en matèria econòmica i social.

L'agost de 1930, el Pacte de Sant Sebastià, instaurà un Comitè Revolucionari format per les principals figures del republicanisme català i espanyol —entre les quals Marcel·lí Domingo— que acordà que la futura República espanyola reconeixeria l'autogovern de Catalunya a través d'un Estatut d'Autonomia. El desembre de 1930 el fracàs de la insurrecció de Jaca portaria bona part dels membres del Comitè Revolucionari a la presó o a l'exili, com fou el cas de Domingo.

El març de 1931, des de l'exili francès, Marcel·lí Domingo donaria suport a la Conferència d'Esquerres Catalanes en la qual es fundà Esquerra Republicana de Catalunya. Malgrat no estar permesa la doble militància, Francesc Macià defensà fer-ne una excepció amb Domingo, atesa la seva magnitud política i el fet que el PRRS no actuava a Catalunya. D'aquesta manera Domingo passà a formar part del Directori del nou partit, conjuntament amb Francesc Macià, Lluís Companys, Joan Lluhí i Jaume Aiguader.

Quan el 14 d'abril de 1931 es va proclamar la República espanyola, Marcel·lí Domingo va ser nomenat ministre d'Instrucció Pública del govern provisional. I tres dies després, van ser Domingo i els també ministres Lluís Nicolau d'Olwer

16 «La primera alcaldessa de Catalunya. És una dona intel·ligent, ponderada i d'ideals esquerristes i laics», a *La Humanitat,* 13 de febrer de 1934, p. 1.

Madrid, 21 d'abril de 1931

Una setmana després de la proclamació de la República espanyola, Fernando de los Ríos, ministre de Justícia, nomenava a Victoria Kent —antiga alumna seva— com a directora general de Presons. Una de les primeres mesures que va prendre, fou eliminar els grillons per immobilitzar els presoners. Amb el ferro dels grillons encarregà un bust d'homenatge a la pionera Concepción Arenal, que el 1864, com a visitadora de presons de dones, havia maldat per humanitzar els centres penitenciaris.

i Fernando de los Rios, els qui negociaren amb Francesc Macià i el govern de la República Catalana la seva reconversió en la Generalitat de Catalunya restaurada.

Passats uns quants dies, Yarza li va transmetre per carta l'enhorabona pel seu nomenament com a ministre, amb una emotiva mostra d'exaltació:

> «*Excmo. Sr. Don Marcelino Domingo*
> *Bellprat, 23-4-31*
> *Pasados los primeros momentos de entusiasmo y de agobio con multitud de telegramas y cartas de felicitación tanto de España como del extranjero, le ruego se digne aceptar la de esta pobre maestra rural, si bien tan ferviente y entusiasta como la que más por el triunfo completo de la República.*
> *Hace años conozco a V.E. personalmente y por quien he pasado ratos de amargura cuando caía en poder de sus enemigos.*
> *Soy una anónima admiradora de sus ideales, que también son los míos y por ello no puedo resistir al deseo de exteriorizar estos ideales con mi adhesión más entusiasta e inquebrantable.*
> *Termino esta mi felicitación ofreciéndome y dando un grito a todo pulmón de ¡Viva la República Española anticlerical y sus hombres!*»[17]

És a partir de l'adveniment del nou règim republicà que Yarza comença l'activitat política a cavall de Bellprat i la ciutat comtal. Combinant inseparablement els seus ideals republicans amb la lluita feminista, va ser una de les fundadores, el juliol de 1931 a Barcelona, de l'Asociación Femenina Republicana Victoria Kent,[18] que prenia el nom de la prestigiosa advocada, que havia estat elegida pel PRRS, una de les tres úniques diputades de les Corts Constituents —amb Clara Campoamor (PRR) i Margarita Nelken (PSOE)— i nomenada directora general de Presons de la República. En el seu manifest fundacional publicat a *El Pueblo* de Tortosa i signat per Magdalena Alabart, Júlia Balagué, Josepa Ferrer, Irene Gonzàlez, Isabel Jornet, Francesca Quelart, Teresa Sabadell i Nativitat Yarza, la Asociación Femenina Republicana Victoria Kent declarava que la seva finalitat era *«organizar la actividad femenina en beneficio de la República»*[19] i feia una crida a demanar col·laboradores per establir l'entitat a Madrid i altres capitals de l'Estat, motiu pel qual va ser publicat a d'altres diaris, al llarg del següent mes d'agost, com ara a *El Diario de Alicante*, *La Voz* (Còrdova), *El Heraldo de Madrid* i *El Liberal* (Madrid).[20]

La relació de Marcel·lí Domingo amb ERC s'anà deteriorant, per les tensions provocades per la doble lleialtat deguda a la seva doble militància, en un projecte català i un altre d'espanyol, amb posicionaments diferents sobre l'estratègia a seguir en defensa de l'autonomia de Catalunya i la consolidació de la República. La ruptura definitiva arribà el gener de 1932, quan Domingo abandonà ERC i impulsà la creació de la delegació catalana del PRRS.

És a partir d'aquest moment que trobem Nativitat Yarza vinculada a una militància política concreta, la del PRRS. Així, el 16 de maig de 1932 Yarza va pronunciar una conferència sobre «L'escola neutra» al Casal Central del PRRS, al passeig de Gràcia, número 46.[21]

I un mes després, el 12 de juny, tenia lloc la constitució del grup femení del PRRS, que designà una Junta Directiva formada per: Hilda Agostini de López, Rosa Herrero, Maria Lluïsa Calvo, Rosa Riera, Flora Díaz, Rosa Gardó d'Umbert, Anna Maria Noè, Lluïsa Bosch de Blasco, Prudència Sanz d'Alcom, Meravelles Juan de Domènec i Nativitat Yarza.[22]

Tot just començat el 1933, va prendre la paraula en dos actes celebrats al Centre Radical Socialista del

17 CDMH. Secció PS-Madrid. C. 409, exp. 5. Carta de Nativitat Yarza a Marcel·lí Domingo [Bellprat, 23 d'abril de 1931].

18 «Notas políticas. Asociación Femenina Republicana Victoria Kent», *El Diluvio,* 23 de juliol de 1931, p. 10.

19 «La Asociación Femenina Republicana "Victoria Kent". A las mujeres de España», *El Pueblo*, 7 d'agost de 1931, p. 1.

20 *Diario de Alicante,* 11 d'agost de 1931, p. 4; *La Voz,* 18 d'agost de 1931, p. 7; *El Liberal*, 21 d'agost de 1931, p. 12; «Femina en acción. Las mujeres españolas, en defensa de la República», *Heraldo de Madrid,* 19 d'agost de 1931, p. 2.

21 «Política catalana. Els radical-socialistes catalans», *L'Opinió,* 14 de maig de 1932, p. 14.

22 «Constitució del grup femení del Partit Radical Socialista», *Full Oficial del Dilluns de Barcelona,* 13 de juny de 1932, p. 3.

Madrid, 11 de març de 1932
Conferència de Marcel·lí Domingo al Teatre Maria Guerrero
sobre «El Partido Republicano Radical Socialista ante el momento político».
CORTÉS / AGA

districte novè, —situat des del novembre de 1932— a l'avinguda Gaudí, número 9, prop de la Sagrada Família.[23] El primer, el 4 de gener, en homenatge a Benito Pérez Galdós, amb Antoni López, Hilda Agostini i Victorià Blasco.[24] I el segon, el 6 de gener, en un míting femení radical socialista, amb Rosa Herrero i Hilda Agostini. L'endemà la premsa resumia la seva intervenció en aquests termes:

> «*A continuación hace uso de la palabra doña Natividad Yarza, que hace constar previamente que aún no siendo catalana, se complace en rendir un homenaje al idioma catalán por ser la primera conferencia o acto que celebra después de serles reconocida la autonomía* [a Catalunya]. *Ensalza la República laica por no prestar ningún apoyo a ninguna confesión religiosa, dejándolas a todas en libertad. El nuevo régimen obra con tal independencia de criterio —dice— que separa de si a todo lo que puede estorbarle: órdenes religiosas, militares, magisterio y jueces. Resalta el hecho de que la Iglesia nunca fué nacional, sino extranjera y desmiente que no posea medios suficientes para mantenerse, pues cuenta con 360 millones, más los donativos de los fieles, riqueza absorbida por el alto clero que vive con fastuosidad olvidando la miseria del cura rural.*»[25]

L'11 de febrer, també al Centre Radical Socialista del districte novè de Barcelona, participava en la commemoració del seixantè aniversari de la proclamació de la Primera República, al costat de Francesc Domènech, Zacaries Saludes, Antoni López, Victorià Blasco i Josep Deulofeu.[26]

Uns mesos després, el 2 de juliol, participava en la fundació de l'Institut Laic Benèfic de Catalunya, que elegia un Consell Directiu presidit per Lluís Umbert, amb Guillem López com a vicepresident, Ramon Aguiló com a assessor lletrat, Hilda Agostini com a secretària, Nativitat Yarza com a vicesecretària, Rosa Gardó com a tresorera i Joan Seuba com a inspector.[27]

Poques setmanes més tard, el 15 d'agost, signaven un manifest titulat «Crida patriòtica» on explicitaven els seus objectius:

> «*Els lliurepensadors de Catalunya, pertanyents la immensa majoria a diverses disciplines polítiques i socials, entre els que es destaquen una nodrida i valuosa representació de dones, hem portat a terme la fundació de l'Institut Laic Benèfic de Catalunya.*
>
> [...]
>
> *I aquesta acció ha d'ésser portada a terme, primer, a l'escola, prohibint enèrgicament que s'eduqui i formi als nens, futurs ciutadans de la pàtria, en un sentit negatiu al de la República; després, a totes les institucions benèfiques la direcció de les quals està encara a mans de gent de sotana, i per fi, fer-la arribar al cor del poble ensenyant-li a deslliurar-se de tot prejudici religiós i a formar-se una consciència pròpia, lliure, basada en una moral laica, eminentment laica.*»[28]

L'Institut Laic Benèfic de Catalunya en paraules de Yarza:

> «*Fou fundat únicament i exclusivament per a portar a cap el que el seu mateix nom indica per tal d'evitar que els enemics de la República, amb la capa de "persones caritatives" poguessin portar a cap els seus designis que no són més que fer passar gana els que no van a missa donant-los a comprendre que el laïcisme és una cosa funesta.*»[29]

23 «Nou Centre Radical Socialista», *Crisol Republicano,* 26 de novembre de 1932, p. 4.

24 «Gacetillas», *La Vanguardia,* 6 de gener de 1933, p. 8.

25 «Mítin femenino radical-socialista», *El Pueblo*, 7 de gener de 1933, p. 4.

26 «Gacetillas», *La Vanguardia,* 11 de febrer de 1933, p. 8.

27 «Noticiari», *L'Opinió,* 7 de juliol de 1933, p. 2.

28 «Crida patriòtica», a *El Pueblo,* 25 d'agost de 1933, p. 1 i 4.

29 «La primera alcaldessa de Catalunya. És una dona intel·ligent, ponderada i d'ideals esquerristes i laics», a *La Humanitat,* 13 de febrer de 1934, p. 1.

Bellprat, circa 1907

Dos quilòmetres als afores del poble, el camí a Sant Magí de la Brufaganya al seu pas pel torrent de Riudeboix, afluent del riu Gaià, que s'havia de travessar a peu fins que el 1931 s'obrí al trànsit una carretera, que el superava amb un pont. La imponent masia de Riudeboix domina l'indret.

ÀNGEL TOLDRÀ I VIAZO / ROM

La República a Bellprat

3

Mentrestant, a Bellprat, la proclamació de la República no havia fet canviar gaire les coses, perquè continuaven actius els poders de sempre i l'alcalde era el mateix. Concretament, les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 no s'hi van celebrar perquè, segons l'article 29 de la llei electoral, els candidats d'una llista única eren automàticament proclamats, i Josep Balcells continuava com a primera autoritat local des de la instauració de la Dictadura de Primo de Rivera.[30]

La tònica va seguir igual a les eleccions a Corts Constituents, celebrades el 28 de juny, ja que a Bellprat d'un cens de 93 electors, només s'emeteren 49 sufragis (52,7%), que atorgaren la victòria per 38 vots a la Lliga (77,5%) davant els 11 vots d'ERC-USC (22,5%). Fou un dels nou pobles, dels trenta-quatre del partit judicial d'Igualada on triomfà la llista conservadora enfront els vint-i-cinc en què ho feu la llista republicana, liderada per ERC en coalició amb la USC.[31]

La dinàmica electoral a la comarca era una foto bastant fixa ja des d'abans de la Dictadura. Els republicans acostumaven a guanyar al conjunt del districte, però a Bellprat les dretes arrassaven. Així va succeir tant a les eleccions a Corts de 1914, 1916 i 1920 com a les eleccions a la Mancomunitat de 1919, amb percentatges del 61% al 91% dels vots per als candidats conservadors.[32]

---

30 ACAN. Fons Municipal de Bellprat. Llibre d'Actes 1931-1933. Les queixes sobre l'aplicació de l'article 29 de la llei electoral en les eleccions del 12 d'abril de 1931 no van ser un fet aïllat de Bellprat, sinó que es van produir en nombrosos municipis petits de tot l'Estat. Sobre aquest cas, i segons recull Hilari RAGUER a la biografia *El general Batet*, p. 112: «[...] *el caciquisme imperant a les zones rurals feia que ningú no gosés presentar-se contra l'home de palla del cacic, i aleshores, segons l'article 29 de la llei electoral, els candidats de la llista única quedaven automàticament proclamats».*

31 «El resultat de les eleccions del diumenge al districte d'Igualada», *Diari d'Igualada,* 2 de juliol de 1931, p. 2.

32 «Resultat dels vots obtinguts en les eleccions de Diputats a Corts el dia 8 de l'actual», *L'Igualadí,* 15 de març de 1914, p. 2; «Vots obtinguts en les eleccions de Diputats a Corts en el districte d'Igualada, el dia 9 del corrent abril», *L'Igualadí,* 16 d'abril de 1916, p. 1; «Les eleccions de diputats a Corts», *Llibertat,* 3 de març de 1918, p. 1; «Eleccions provincials 6 de juliol de 1919. Resultat dels vots obtinguts en el districte d'Igualada», *L'Igualadí,* 12 de juliol de 1919, p. 2.

Bellprat, 1929
Aplec a l'ermita del Castell de Queralt.
Les relacions de Nativitat Yarza amb l'Església —símbol de la societat esclerotitzada que els republicans laics combatien— van estar marcades per l'enfrontament.
ACBS

El 2 d'agost, però, en el referèndum de ratificació de l'Estatut d'autonomia de Catalunya, Bellprat s'afegí a la dinàmica general del país amb una altíssima participació. D'un cens de 94 electors, s'emeteren 86 vots (91,5%).[33]

D'entrada, Nativitat Yarza va esforçar-se a transmetre el republicanisme no tan sols a l'escola, sinó també a tot el poble, participant activament en la instauració del Centre Radical Socialista i l'Institut Laic Benèfic de Bellprat.[34]

El xoc amb les «forces vives» del poble era inevitable. Un dels seus antics alumnes, Joan Rosich, recordava l'enfrontament amb l'Església local:

> «*El Joan recorda un dia que estaven jugant a fora la plaça i van veure que venia el capellà, que vivia a la rectoria. El capellà va dir a la mestra que l'endemà vindria a donar classes de religió. La Natividad li va dir que no, que les classes ja les feia ella. A la missa del diumenge, el capellà, en la seva prèdica va dir públicament que a la missa hi havia una persona que no era catòlica i que no tenia cap dret d'estar a l'església. La mestra, que anava cada diumenge a missa, va veure que anava per ella, es va alçar i li va dir que ella era tan catòlica com ho era ell, que estava batejada, confirmada i havia fet la primera comunió. Aleshores l'alcalde, que no era de la seva corda, la va fer callar. i ja no va tornar a posar mai més els peus dins l'església.*»[35]

Tanmateix, la nova situació política s'havia de traduir en un canvi a l'Ajuntament. I meditant sobre el que seria millor fer, el 17 de gener de 1932, Yarza va adreçar-se per carta al seu polític de confiança, Marcel·lí Domingo, per demanar-li consell:

> «*Se da el caso en esta de Bellprat (Província de Barcelona) que aun vivimos en plena dictadura por tener un Alcalde dictatorial y elegido posteriormente por el Art. 29, de modo que la República no se ha proclamado más que en la Escuela Nacional, en donde se practican las disposiciones emanadas de sus legítimas autoridades y por cuyo motivo dicha primera autoridad, caciquil, brazo derecho del Cura y sin cuyo permiso no se mueve, no hace otra cosa que torpedear la República, declarando la guerra a todos los que no pensamos como él, aprovechándose de la autoridad del cargo para poderla hacer mejor.*
>
> *Pues bien; en esta de Bellprat hay una Sociedad recreativa presidida por D. Magín Tudó Casellas, que está en pugna con dicha autoridad y mejor dicho con el Ayuntamiento por ser de su hechura, en una palabra, izquierdista, que desearía junto con la que suscribe nos diese V.E. un consejo o pautas de como hemos de obrar, para echar dicho Ayuntamiento, pues estamos seguros de que tenemos mayoría, pero falta un estímulo y esto podría ser el consejo de V.E..*»[36]

En el tram final de l'escrit, demanava que la resposta fos enviada a títol personal, a fi d'evitar que fos interceptada. Tanmateix, la possible resposta de Domingo no s'ha conservat. Yarza insistia en una altra carta del 14 de setembre:

> «*Es el caso, D. Marcelino, que en ésta de Bellprat tenemos un Alcalde que data del 13 de Septiembre del 23, pues al caer la dictadura y entrar Berenguer se nombró por el artículo 29 y al caer la monarquía y entrar la República lo menos que debió hacer fué dimitir, puesto que era contrario acérrimo al régimen; pero no fue así, porque continuando en el cargo puede torpedear mejor la República.*
>
> *Yo puedo asegurar a V. que este hombre está haciendo todo el mal que puede.*
>
> *Yo tengo organizado el Comité del partido y cuento con una mayoría, por lo que desearía que el actual Ayuntamiento fuese destituido por ilegal, pues ilegal es su funcionamiento por no tener sesiones ni nada que se parezca. En una palabra, aquí no hay más que la volun-*

33 «Crònica local», *Diari d'Igualada,* 4 d'agost de 1931, p. 2.

34 «La primera alcaldessa de Catalunya. És una dona intel·ligent, ponderada i d'ideals esquerristes i laics», a *La Humanitat,* 13 de febrer de 1934, p. 1.

35 Montse RUMBAU. «Bellprat i Vallespinosa, mestres i alumnes», *tribusdelasegarra.cat,* 4 de novembre de 2015.

36 CDMH. Secció PS-Madrid, C. 239/1. Carta de Nativitat Yarza a Marcel·lí Domingo [Bellprat, 17 de gener de 1932].

Cama ací, cama allà

L'Hércules-Domingo, que el dia 20 es quedarà coix.

5 de novembre de 1932

En el marc de la campanya de les eleccions al Parlament de Catalunya, *La Campana de Gràcia* ironitzava sobre la doble lleialtat de Marcel·lí Domingo que l'acabaria deixant sense suports ni a Catalunya ni a Espanya.

FJI

tad del cura y con ello queda de manifiesto que basta que uno sea republicano para que sea perseguido.

Es hora ya de que esto termine, D. Marcelino, y de que haya escarmiento por las inmoralidades, pues yo creo que las hay en el Ayuntamiento.

El presidente de nuestro comité es el Sr. Magín Tudó Casellas, quien creo estaría bien indicado para Alcalde y este señor podría indicar a los demás.

D. Marcelino, conviene que la República llegue cuanto antes mejor a los pueblos, que estamos peor que antes.»[37]

L'assumpte, però, no se solucionava perquè, en una carta del 8 de novembre on agraïa les gestions del ministre a favor d'un recluta del poble, Yarza insistia:

«*D. Marcelino, tengo que volver por fuerza sobre el asunto del Alcalde de ésta. Como que el actual Ayuntamiento es todo dictatorial y proclamado posteriormente por el artículo 29, saben que según la ley ya votada por las Cortes no pueden quedar, pero están trabajando por mediación de la Lliga para ver de que la comisión gestora que se nombre sea de los de su partido, que sería tanto como continuar los mismos.*

Pues yo le ruego a V. S. que interponga su amistad con el Sr. Moles, gobernador de esta província, para que esto no suceda.»[38]

El 20 de novembre de 1932 se celebraren les primeres eleccions al Parlament de Catalunya, a les quals el PRRS només va participar, en coalició amb Acció Catalana Republicana i altres forces menors, a dues de les cinc demarcacions electorals: Barcelona-ciutat i Tarragona. A Bellprat tornà a guanyar el catalanisme conservador, però per la mínima. D'un cens de 93 electors, van votar 80 (86%). La Lliga obtingué 38 vots (47,5%), el PRR 37 vots (46,3%) i ERC-USC 5 vots (6,3%).[39] Sembla bastant versemblant que el nucli local de radical-socialistes de Bellprat, davant la impossibilitat de votar el PRRS, que no presentava llista a la demarcació de Barcelona-circumscripció, van optar majoritàriament pel PRR d'Alejandro Lerroux.

A més de l'Ajuntament, Yarza tenia un altre front en el qual també va mostrar-se particularment activa i que, essent ja alcaldessa, va fer palès així mateix davant de Domingo. Ens referim a les reivindicacions dels mestres, que va resumir al ministre en aquests termes, en una carta del 22 de juny de 1933:

«*Perdone don Marcelino que le moleste, pero le agradecería se interesase con el Ministro de Instrucción para que dicho Sr. atendiese la instancia que le han presentado la Confederación Nacional de Maestros en súplica de que sea suprimida la última prueba para pasar del 2o. al 1er. escalafón.*

Ya que fué V. el que libró del hambre a miles de familias al poner el sueldo de 3.000 ptas., que sea nuestro partido el que suprima dicha prueba, pues hay muchos con 50 y más años y otros jóvenes en lejanos pueblos, con muchos hijos y ese traslado les reporta gastos que los necesitan para sus adorados hijos.

Esto sería como otra obra de caridad que esperan de V. los maestros que lo consideramos como nuestro querido padre.»[40]

Les gestions donaren bons resultats perquè al juliol Yarza escrivia exultant:

«*Distingit amic i correligionari: Són en poder meu les seves dues apreciades lletres, junt amb la del Exm. Sr. Ministre d'Instrucció Pública. Com pot V.E. suposar, agraeixo moltíssim l'interès que s'ha dignat pendre en favor dels Mestres del segon escalafó.*

No esperava menys de la bondat i noblesa de cor de l'eximi ciutadà que sempre està disposat a treballar en benefici dels humils.

37 CDMH. Secció PS-Madrid, C. 239/3. Carta de Nativitat Yarza a Marcel·lí Domingo [Bellprat, 14 de setembre de 1932].

38 CDMH. Secció PS-Madrid, C. 239/2. Carta de Nativitat Yarza a Marcel·lí Domingo [Bellprat, 8 de novembre de 1932].

39 «Crònica Local. Resultats electorals», *Diari d'Igualada,* 21 de novembre de 1932, p. 2.

40 CDMH. Secció PS-Madrid, C. 239/4. Carta de Nativitat Yarza a Marcel·lí Domingo [Bellprat, 22 de juny de 1933].

CRISOL REPUBLICANO

Semanario defensor del Ideario del Partido Republicano Radical Socialista

Año I - Núm. 7 | Barcelona, 19 noviembre de 1932 | REDACCION Y ADMINISTRACION: Valencia, 158, pral. 3.ª | Talleres: Barbará, 9. Tel. 23634 | 15 cts.

A cumplir nuestro deber

Nuestra candidatura

Nunca como hoy sentimos el deber de la responsabilidad que todo ciudadano tiene en estos momentos consigo mismo y con la República si es republicano.

Los que actuamos bajo la disciplina del Ideario Radical Socialista, estamos quizá en un plan de superior responsabilidad. ¿Por qué?

Nuestros directores políticos ante el confusionismo de quien ostenta hoy el poder republicano de Cataluña, han creído un deber el de abstenerse en la próxima lucha electoral; mejor dicho: fracasada la consecución de un frente único de izquierdas republicanas, con una candidatura de CALIDAD, que no dividiera, sino que uniera, nos encontramos en libertad de emitir nuestro sufragio; pero, como toda libertad lleva aparejada la responsabilidad individual y con ésta un deber a cumplir, ved cómo esta libertad nos obliga más que una disciplina de Partido.

Confesamos que nunca creimos a los partidos catalanes tan irreflexivos. Reconocemos que o han perdido la razón en defensa del estómago, o no tenemos noción del momento político actual.

¿Han pensado los dirigentes de la Esquerra en la responsabilidad de su actitud? ¿No se dan cuenta de que España está pendiente de Cataluña y con ella todas las regiones hermanas que esperan el resultado de nuestro Estatuto y Autonomía para seguir nuestro ejemplo? ¿Han meditado lo que un fracaso de los republicanos supone para la República? Creemos que no, ya que suponer otra cosa sería indigno para nosotros tener que calificarlo.

¿Ha recogido algún otro partido el estado latente de la opinión republicana? Veamos:

Lerroux, el eterno pretendiente de Doña Leonor, nos presenta una candidatura que no sólo ha sido desautorizada por los Centros regionales, sino que ha tenido que ser modificada más de una vez por la moralidad de los candidatos. Parece ser que Don Alejandro quiere con esta candidatura volver a sus campañas anticatalanistas, en que se regó con sangre las calles de Barcelona. Si todo el talento republicano medioeval de Lerroux es éste, nos permitimos decirle que no es de republicanos el lanzar hermanos contra hermanos, pues no debe haber diferencias de sangre ni de castas dentro de la República. ¿No recuerda el éxito que tuvo en su nefasta candidatura con los monarquizantes de la Lliga, después de romper la coalición republicana?

Ya que hemos tenido necesidad de nombrar esta fuerza cavernaria, digna de la edad de piedra, sólo diremos que ningún republicano puede oír hablar de ella sin repugnancia, pues no olvidamos que fueron el sostén y último baluarte de la monarquía.

Examinadas con detenimiento las otras candidaturas de izquierda (de izquierda porque ellas lo dicen, no porque así las creamos), vemos con dolor que no se salvan de nuestro análisis. No pueden ofrecernos un programa de gobierno y menos de gobierno republicano. Encontramos algún hombre que merece nuestro respeto y que quizá votaríamos sino temiéramos que al darle nuestro voto, sólo consiguiéramos ceder un punto al enemigo común sin provecho alguno. Y esto ha de meditarlo todo el que propugne por un régimen republicano. ¿Podemos votar a quien combate la República? No.

Sólo un partido se aproximó a nuestro ideal y es el "Partit Catalanista Republicà" por estos hechos:

Primero, porque ha sabido seleccionar hombres, sin tener en cuenta la fuerza de cantidad, sino el hecho de responsabilidad y calidad, dejando aparte el partido que pertenecen, confeccionando una candidatura de concentración de izquierdas republicanas.

Segundo, porque todos ellos responden a tres principios, a saber: republicanos sin mácula, catalanes que no son separatistas y de una suficiencia política probada, que responden a estas condiciones: HONESTIDAD Y DEMOCRACIA.

Quizá hubiera podido ser mejor, ¡qué duda cabe!, pero es el caso que es la única que en conjunto se aproxima a nuestro pensamiento, respecto al momento político que vive Cataluña y con ella España toda.

¿Qué debemos hacer? Ya lo dijo nuestro líder y Maestro: "Seleccionar." Seleccionar bajo estas dos afirmaciones: Cataluña por encima de pasiones y egoísmos y la República democrática por encima de todos nuestros sentimentalismos.

Los Partidos más fuertes, mejor organizados en el resto de España, no han querido ni han pretendido hacer el juego a quien les repudió de la contienda, por tener sus directivos fuera de Cataluña, pero abrigamos la convicción de que los repudiados serán los que en próximo mañana tendrán que reforzar la autoridad del poder catalán. ¿Cuándo? Tan pronto cese y desaparezca la baraúnda y el estruendo generador de los políticos de aluvión y los arrivistas de ocasión. Quizá no esté lejano el día en que la fina sensibilidad ciudadana de Cataluña reclame nuestra actuación disciplinada y depurada por idearios plasmados de realidades.

RADICALES SOCIALISTAS de Cataluña, "CRISOL REPUBLICANO" no cree conocer a nadie al indicaros vuestro deber. "VOTAD SELECCIONANDO".

SOCIALISTAS y ACCION REPUBLICANA de Cataluña, ayudarnos a demostrar que quizá aquellos que nos negaron el pan y la sal, tienen mucho que aprender de nuestras organizaciones y puesto que sólo hay una candidatura de Izquierda acreditada, votad a la "CONCENTRACION DE IZQUIERDAS REPUBLICANAS", y así cumpliréis con vuestro deber.

Ante las proximas elecciones

El barómetro político de los partidos izquierdistas en Cataluña, ha llegado a su máxima temperatura.

El problema de las próximas elecciones no parece resolverse con la claridad que se esperaba, ya que a cada momento asoman nuevas complicaciones que tornan más confusa la solución. No obstante y aún cuando las maniobras "cacicuiles" estén a la orden del día con el paciente silencio de todos, el pueblo, el buen pueblo siempre ansioso de una existencia más llevadera, reacciona y se apresta a llevar su apoyo para que triunfen los partidos cuyos programas políticos se le presentan como mejores para su reivindicación social y económica y como garantía de que con ello la República y especialmente Cataluña, entrarán en vías de progreso y acrecentamiento.

Hay discusiones para todos los gustos; se disute febrilmente la capacidad y honradez políticas de los candidatos que se aventuran en esta lucha intrépida, para conquistar en buena lid, un escaño en el primer Parlamento catalán.

El espíritu de los buenos ciudadanos catalanes, se halla inquieto ante la pavorosa incertidumbre de si las derechas tendrán preponderancia sobre las izquierdas, lo cual podría acarrear graves conflictos sociales, o si por el contrario son las izquierdas las que triunfen, tendrán éstas el criterio y acierto suficientes para la estructuración definitiva de un gobierno autónomo, digno de las aspiraciones de Cataluña, y donde la democracia y la justicia ocupen lugar preferente.

Y en estos momentos de afán, de inquietud y de lucha, en que el pueblo ha de pronunciar una vez más su última palabra, es triste evidenciar que nadie haya advertido la gran sin razón de que este primer Parlamento catalán no estará legalmente constituído, puesto que carecerá de la representación femenina.

En las elecciones que tendrán lugar dentro de breves días, se ve excluída a la mujer, por encima de toda ley democrática, de todo derecho y saltando por encima del código fundamental de la República. Alguien ha dicho que esta medida ha sido tomada para evitar en lo posible la influencia clerical, lo cual es afirmar paladinamente que la inmensa mayoría de las mujeres no tienen conciencia para discernir ni para pensar libremente.

Yo como mujer republicana de vanguardia, defensora de la libertad y de la democracia, protesto enérgicamente de este inaudito atropello, extrañándome que en Cataluña, donde existen tantos hombres que blasonan de liberales, no se haya levantado una sola voz para hacer patente esta infracción de la Constitución de la República.

Todos cuantos pretextos hayan influído para que de una manera tan flagrante se atente contra la disposición constitucional, tan democrática y necesaria como es la del voto femenino, no pueden justificar esta arbitrariedad, que la exclusiva voluntad de un alto magistrado catalán, haya tenido el capricho de adoptar.

Cuando en agosto del año pasado, las mujeres no pedíamos aún participar oficialmente en el plebiscito para refrendar el Estatuto de Cataluña, no hubo obstáculo para que pudiéramos hacer patente nuestra catalanidad. Para ello se recurrió al sistema de las firmas y gracias a esto se consiguió que la mujer catalana fuera también consultada en aquellos momentos tan decisivos para Cataluña evidenciando ante España entera la unanimidad de criterio de todos los catalanes de ambos sexos.

En aquella fecha se buscó el apoyo de la mujer, no obstante y no tener aún reconocidos sus derechos cívicos, se halló la fórmula para que ésta pudiera manifestar libremente su voluntad. El Estatuto de Cataluña, plebiscitado por la casi totalidad de los habitantes de la tierra catalana y aprobado por las Cortes constituyentes, va a ponerse en vigor, va a principiar la gran labor legislativa y cuando el Parlamento cata-

(Sigue en la segunda página)

MESTRE DE MESTRES

MARCELLI DOMINGO, HA DIT: Tot Espanya ens contempla. Si fem una Generalitat com l'actual. Ajuntament de Barcelona ens haurem desacreditat per molts anys. Tot Espanya ens contempla. Si la próxima Generalitat fracassa, haurem fet fracassar totes les possibles autonomies d'Espanya i les possibilitats d'un règim federal.

Partit Republicà Radical Socialista

Manifest

El Partit Republicà Radical Socialista, a Barcelona, davant les properes eleccions de Diputats al Parlament de Catalunya, conscient del seu deure polític en aquesta hora de responsabilitat per tots els catalans i creient que no den contribuir amb la seva actitud a una disgregació de forces d'esquerra, ja prou dividides per l'acord que amb falta absoluta de sentit polític va adoptar l'Esquerra Republicana de Catalunya, determina abstenir-se de presentar candidatura.

A l'mateix temps es creu en el deure de recordar als seus afiliats, les següents afirmacions:

El Partit Republicà Radical Socialista a Catalunya té significació netament catalanista.

El Partit Republicà Radical Socialista, propugna una actuació marcadament d'esquerra.

En consequència recomanem als nostres afiliats que en les properes eleccions votin la candidatura que pel prestigi moral i polític dels homes que la integrin i la seva significació netament catalanista i d'esquerra pugui satisfer millor les aspiracions del nostre partit per la major afinitat d'ideari i conducta.

LA JUNTA MUNICIPAL

Barcelona, 17 novembre de 1932.

Candidatura de Concentració Catalanista Republicana

Claudi Ametlla i Coll
Miquel A. Baltá i Botta
Josep Barbey i Prats
Albert Bastardes i Sampere
Ferran Boter i Mauri
Ferran Cuito i Canals
Pere Domingo i Sanjuan
Estanislau Duran i Reynals
Martí Esteve i Guau
David Ferrer i Vallés
Eduard Fontseré i Riba
Santiago Gubern i Fábregas
Amadeu Hurtado i Miró
August Matons i Colomer
Lluís Nicolau d'Olwer
Ramon Noguer i Comet
Manuel Reventós i Bordoy
Josep Tomás i Piera

19 de novembre de 1932
En el marc de la campanya de les eleccions al Parlament de Catalunya, *Crisol Republicano,* el setmanari del PRRS editat a Barcelona, publicitava la candidatura de Concentració Catalanista Republicana, liderada per Acció Catalana, de la qual formaven part dos candidats del partit: Pere Domingo i Ramon Noguer i Comet.
AHCB

Suposant que no hi tindrà V.E. inconvenient, les esmentades lletres seran llegides en la reunió de partit a fi que de que el Magisteri es dongui compte, una vegada mes, que té en l'Honorable Sr. Marcel·lí Domingo, el més entusiasta defensor. ¡Visca la democràcia Republicana R. S.!

Honorable Sr, en nom dels Mestres i Mestresses del Partit d'Igualada i en el propi li dono les més expressives gràcies pregant-li a la vegada em dispensi la molèstia que li ha ocasionat.»[41]

41 CDMH. Secció PS-Madrid, C. 239/5. Carta de Nativitat Yarza a Marcel·lí Domingo [Bellprat, 8 de juliol de 1933].

Bellprat, maig de 1933
Nativitat Yarza
amb la vara
de comandament
d'alcaldessa,
com a presidenta
de la Comissió Gestora
de l'Ajuntament de Bellprat.
(LA VANGUARDIA)

Al servei del món local

4

El canvi a escala local pel qual tant havia bregat Nativitat Yarza va començar a ser possible a partir del 28 de desembre de 1932 quan les Corts Republicanes van aprovar una Llei per tal de renovar els ajuntaments que el 12 d'abril de 1931 s'havien constituït mitjançant l'article 29 de la Llei electoral vigent.[42] En virtut d'aquesta nova legislació, milers de consistoris de tot l'Estat espanyol —excepte Catalunya— van ser rellevats per comissions gestores que havien d'estar formades per tres persones: un funcionari, un contribuent i un obrer.[43] En més d'una setantena de casos les noves gestores van estar presidides per dones, en la seva immensa majoria mestres, perquè sovint eren l'única persona funcionària de la població.[44]

A Catalunya la situació era lleugerament diferent perquè l'article 10 de l'Estatut d'Autonomia de 1932 havia atribuït a la Generalitat la legislació sobre el règim local. Així doncs el Parlament de Catalunya aprovà la seva pròpia Llei per tal de renovar els ajuntaments que s'havien constituït mitjançant l'article 29 de la Llei electoral. A diferència de la legislació espanyola, la catalana atorgava al conseller de Governació la capacitat de nomenar el president de la comissió gestora municipal, i concedia als partits polítics la potestat de nomenar els altres dos membres de la mateixa, en base als resultats de les eleccions al Parlament de Catalunya del novembre de 1932, a cada municipi.[45]

D'aquesta manera, el 20 de maig de 1933, Joan Selves, conseller de Governació de la Generalitat signava l'ordre de nomenament de 507 comissions ges-

---

42 *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española,* sessió celebrada el 28 de desembre de 1932, p. 10.815-10.817.

43 «Ley disponiendo que en el plazo de veinte días cesarán en el desempaño de sus cargos aquellos Concejales elegidos en virtud de la aplicación del artículo 29 de la ley Electoral», *Gaceta de Madrid,* 6 de gener de 1933, p. 138.

44 Gloria NIELFA. *Mujeres en los gobiernos locales. Alcaldesas y concejalas en la España contemporánea,* p. 119-124.

45 «Llei relativa a la renovació dels Ajuntaments de Catalunya que foren proclamats per aplicació de l'art. 29 de la Llei electoral», *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya,* 29 de març de 1933, p. 137-138.

Bellprat, 1930

Excursionistes arribant al poble pel camí de Riudeboix.

ACBS

tores d'ajuntaments de tot Catalunya, constituïdes per una presidència i dues vocalies. D'aquests més de mil cinc-cents noms només un era d'una dona: Nativitat Yarza.[46]

El 25 de maig, Yarza assumia la presidència de la gestora de Bellprat, acompanyada dels vocals Eusebi Soler i Josep Tarrida. La Comissió acordava reunir-se, a partir d'aleshores, cada diumenge a les 16 hores. Abans, però, Yarza feia constar la seva disconformitat amb el nomenament del vocal Josep Tarrida, ja que fou imposat pel Comitè Radical d'Igualada, enfront del candidat proposat pel Comitè Radical de Bellprat, Joan Marimon.[47]

El 28 de maig s'acordava col·locar un senyal indicador a la cruïlla del camí que portava a Bellprat, des de la carretera que unia Santa Coloma de Queralt amb la de Valls a Igualada, per tal de facilitar l'arribada dels forasters al poble.

El 4 de juny, es donava compte del deute reclamat per l'Ajuntament de Sant Martí de Tous al de Belllprat pels honoraris del metge que compartien.

L'11 de juny s'acordava demanar al Govern de la Generalitat una subvenció pels damnificats d'una pedregada ocorreguda un dia abans.

El 2 de juliol s'acordava —en aplicació de la llei de secularització de cementiris, de 30 de gener de 1932— incautar el cementiri parroquial i notificar-ho en forma al degà de Santa Coloma de Queralt.

El 16 de juliol, els dos vocals, Eusebi Soler i Josep Tarrida, manifesten al secretari que no volen signar l'acta de la reunió anterior:

> «*perquè si bé prengueren l'acord d'incautació del cementiri parroquial, s'han enterat que recauria sobre d'ells l'excomunió del St. Pare de Roma i no volen procedir a dita incautació per evitar aquesta contingència.*
>
> *La Sra. Presidenta posa de relleu la gravetat de la resolució pels restants components de la Comissió i diu que posarà el cas en coneixement de la Superioritat.*
>
> *Diuen els senyors Solé i Tarrida que a pesar dels raonaments de la Sra. Presidenta es neguen a signar l'acta del dia dos del corrent i per tant a que es procedeixi a l'incautació del Cementiri parroquial.*»[48]

Malgrat la determinació de Yarza per secularitzar el cementiri, un any després encara no s'havia resolt el contenciós i el corresponsal de *La Humanitat* a Santa Coloma de Queralt li ho reclamava:

> «*Fins a nosaltres arriba el rumor (que ja avui el podem confirmar) que al veí poble de Bellprat (Barcelona), únic poble de Catalunya que el càrrec d'alcalde està a mans d'una dona, la senyora Mestressa nacional, es troben amb el cas vergonyós que encara s'hagi d'efectuar la secularització del Cementiri.*
>
> *Com sigui que l'Alcaldessa, senyora Yarza, ha fet prou manifestacions de fe esquerrana, estranyem moltíssim que no s'hagi volgut preocupar decididament d'aquest assumpte. ¿És que a Bellprat encara no hi ha arribat la República?*»[49]

El seu nomenament com a única dona que presidia una Comissió Gestora municipal no va passar desapercebut ni per *La Vanguardia,* que publicaria la seva fotografia,[50] ni pel seu partit, el PRRS, que l'entrevistava en el seu òrgan a Tortosa, el diari *El Pueblo.* El periodista Lluís Umbert la presentava als lectors tot repassant la seva trajectòria i elogiant-ne el seu compromís republicà i laic:

46 «Ordre nomenant els Presidents i els Vocals de les Comissions Gestores que s'han de constituir el dia 25 del mes que som, per tal de substituir els Ajuntaments de Catalunya compostos totalment o parcialment per regidors proclamats per l'art. 29 de la Llei electoral, de conformitat amb la Llei del 25 de març i Ordres complementàries dictades pel Conseller de Governació», *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya,* 22 de maig de 1933, p. 611-625.

47 ACAN. Fons Municipal de Bellprat. Llibre d'Actes 1931-1933. Del periode presidit per Nativitat Yarza només es conserven les actes compreses entre el 25 de maig i el 30 de juliol de 1933.

48 Ibídem.

49 «Santa Coloma de Queralt. Notícies diverses», *La Humanitat,* 13 de juliol de 1934, p. 2.

50 *La Vanguardia. Notas Gráficas,* 31 de maig de 1933, p. 2.

Bellprat, 1927
Església
de Sant Cristòfol
del Castell de Queralt,
avui pràcticament
desapareguda
per enrunament.
ACBS

«¿Quién es Natividad Yarza? Ha actuado de alcaldesa del pueblo de Bellprat (Igualada).

Mujer sencilla, repleta de humildad, es una inteligencia privilegiada dedicada casi exclusivamente a la enseñanza. Es una republicana entusiasta y una propagandista firme y consecuente de los ideales laicos.

Nati, la humilde y atrayente maestra de Bellprat, nos recibe con la sonrisa en los labios... Correspondiendo a su invitación tomamos asiento y le exponemos nuestra finalidad. Nati, con su sonrisa característica, accede gustosa a nuestro interrogatorio.

¿.....?

Mi lema será administración, república y laicismo. Ninguna acción de las expuestas eran conocidas en este pueblo.

¿.....?

"Las sociedades son lo que son las mujeres" dijo hace mucho tiempo la filosofia de Confucio; el olvido de este principio es la fuente de todas las desgracias. Emancipemos a la mujer de la esclavitud social en que yace. ¿Cómo? Ilustrándola, convenciéndole y dignificándola. ¿No buscamos la emancipación de la Humanidad? Empecemos por emancipar a la mujer, el factor más débil. El día que lleguemos a este resultado habremos conseguido el triunfo más fecundo a que puede aspirar el ideal moderno.

¿.....?

En mi escuela reciben los niños una enseñanza eminentemente laica. Entiendo por laica aquella enseñanza en que se prescinde de la explicación de todo dogma religioso, de toda moral que no sea la moral universal, independiente. En mi escuela se enseña la moral basada en los eternos principios que constituyen lo esencial de la conciencia humana. No enseño tampoco el materialismo ni el espiritualismo. Esas teorías no corresponden a las tiernas inteligencias de los niños; mi escuela deja esas grandes cuestiones para que las resuelva la filosofía.

¿.....?

El clero no debe inmiscuirse en la enseñanza. La misión del clero es directora sólo en el sentido religioso. Esa misión sólo puede ejercerse con los que voluntariamente se sometan a ella, y el lugar donde ha de realizarse no es la escuela, sino el templo. Quien desee enseñanzas religiosas las buscará en la iglesia, así como quien busca curación para sus males físicos no los busca en los teatros, sino en los hospitales.

¿.....?

Eso lo dirán los mojigatos, los enemigos de la libertad; pero yo lo desmiento rotundamente. La enseñanza laica, establecida en las escuelas de la República, no es atea, por la sencilla razón de que sólo se ocupa en lo que puede ser comprendido por la razón humana. Después de todo, la enseñanza clerical, que tanto habla de Dios al niño, ¿da a este noción siquiera aproximada de lo que es la primera causa? Entonces ¿a que fatigar las tiernas inteligencias con palabras que no entienden ni entenderán jamás?

¿.....?

La más elemental reflexión basta para convencerse de que el clero ni puede ni debe intervenir en la enseñanza de lo humano, y que, por consiguiente, toda enseñanza doctrinal de las ciencias y de las artes debe ser esencial y necesariamente laica.

¿.....?

He aquí porqué la República reconoce una amplia libertad a los profesores para exponer su opinión en la escuela y en la cátedra. Es esta una condición precisa e indispensable para la independencia y la dignidad del profesorado.

¿.....?

He aceptado la alcaldía o, mejor dicho, la presidencia de la Comisión gestora, con el solo anhelo de introducir en este pueblo la ética administrativa de la democracia republicana bajo cuya actuación este municipio adquirirá, no me cabe la menor duda, la prosperidad de que es digno.

¿.....?

Tengo confianza en todos. No dudo de que antes de las próximas elecciones municipales Bellprat habrá hecho el milagro de unir en estrecho y fraternal abrazo a todos sus hijos. El amor a Bellprat, a Cataluña y a la República nos lo exige.

¿.....?

Pueden hacerlo constar así a los lectores de El Pueblo.

Nos despedimos de tan amable ciudadana y amiga, de tan entusiasta y consecuente republicana, visible-

Bellprat, febrer de 1934
Nativitat Yarza amb una de les seves alumnes, Maria Ferran i Balcells.
ERIK / (ESTAMPA)

mente emocionados.

¡Viva la República! ¡Adelante la mujer republicana! ¡Paso al laicismo!»[51]

El 19 novembre de 1933 hi va haver eleccions generals, les primeres en què —a Catalunya— van poder votar les dones, amb la temença de les esquerres que el seu vot beneficiés les dretes, per la influència del clergat i els nivells més alts d'analfabetisme femení.

El catalanisme republicà es presentà dividit entre les candidatures liderades per ERC —amb la Unió Socialista de Catalunya (USC) i el Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF)— i les de l'anomenada Coalició d'Esquerres Catalanes, liderades per Acció Catalana Republicana (ACR) —amb el Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (PNRE) i el Partit Republicà Radical Socialista Independent (PRRSI).

Aquesta divisió passà factura i al conjunt de Catalunya —tot i que el partit de Macià va guanyar en vots i la suma de les candidatures catalanistes republicanes fou àmpliament majoritari— la Lliga s'endugué la victòria assolint 28 escons enfront els 26 d'ERC.

A l'Estat espanyol, però, la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA) va ser el partit més votat i el bloc de dreta esdevingué la majoria minoritària. Marcel·lí Domingo, que després d'un seguit de crisis, s'havia escindit del PRRS i havia creat el PRRSI, assolí només tres escons a tot l'Estat. El propi Domingo, que optava a l'escó a dues circumscripcions, Madrid i Bilbao, no revalidà l'acta aconseguida el 1931 per Tarragona en la llista de coalició amb ERC.

Tot i presidir la Comissió Gestora Municipal, Yarza va comprovar que a Bellprat la dreta mantenia l'hegemonia. D'un cens electoral de 179 persones, en votaren 137 (72,48%). La Lliga va treure 80 vots (58,39%), enfront els 57 d'ERC-USC (41,60%) i 4 del PRR (2,91%).[52] Els marcel·linistes, en hores baixes, només presentaren alguns candidats del PRRSI a Tarragona i Barcelona-circumscripció en coalició amb ACR i PNRE i els seus seguidors a Bellprat, que un any abans a les eleccions al Parlament de Catalunya s'havien decantat majoritàriament pel PRR aquest cop optaren clarament per ERC. Yarza frisava tant per votar per primer cop a la seva vida que fou la segona persona més matinera, tal com va quedar registrat a la llista de votació. Val a dir que en aquelles eleccions a Bellprat votaren 57 dones (41,60%) i 80 homes (58,39%).[53]

En l'última carta escrita a Domingo que tenim constància, el setembre de 1933, dos mesos abans de les eleccions, Yarza ja manifestava el seu neguit davant l'avanç de les dretes:

«*Distinguido amigo y correligionario: Bajo un estado de ánimo hondamente pesimista por el planteamiento, desarrollo y resultado de la última crisis, me dirijo a V.S. para preguntarle dos cosas. ¿Qué pasará con la nueva situación? Me temo que las derechas se apoderaran dentro de poco de la República y tendremos una monarquía con gorro frigio.*

¿Y el cisma de nuestro partido?

Le adjunto esta nota que se recibió aunque le supongo enterado y sepa que esta agrupación esta en un todo conforme con la política de V.S»[54]

Domingo li responia el mateix dia que fundava el seu nou partit, el PRRSI, amb fe en l'esdevenidor:

«*Mi distinguida amiga y correligionaria:*

Recibo su atta. fecha 13 de los corrientes, y le agradezco las noticias que en ella me comunica, debiendo significarle, con respecto a sus preguntas, que nuestro Partido, tenga la seguridad, será cada vez más fuerte para bien de España y de la República, pues a ello debemos estar dispuestos todos y cada uno de los que en él militamos, laborando sin descanso por la total implantación de nuestro ideario.»[55]

51 Lluís UMBERT. «Página para la mujer. Natividad Yarza», *El Pueblo,* 6 de juliol de 1933, p. 4.

52 ACAN. Arxiu Municipal de Bellprat. Eleccions de Diputats a Corts de 1933.

53 Ibídem.

54 CDMH. Secció PS-Madrid, C. 1020/134. Carta de Nativitat Yarza a Marcel·lí Domingo [Bellprat, 13 de setembre de 1933].

55 CDMH. Secció PS-Madrid, C. 239/4. Carta de Marcel·lí Domingo a Nativitat Yarza [Madrid, 24 de setembre de 1933].

Barcelona, 1934
Nativitat Yarza
en una foto d'estudi
amb la vara
de comandament
d'alcaldessa de Bellprat.
J. RAMOS
(SUCESOR DE SANTONJA) /
MGA

Malgrat l'adhesió mostrada cap a Domingo —tot just dos mesos abans— sembla que va ser arran del fracàs electoral del PRRSI que Yarza i altres companys van acceptar d'unir-se a Esquerra Republicana de Catalunya, partit pel qual va encapçalar la candidatura a les eleccions municipals.

El cens electoral de Bellprat del 1934 ens permet fer una mínima anàlisi socioeconòmica de la població. Sobre una població de dret de 322 persones, n'hi havia 185 de censades —les majors de 23 anys— dels quals 102 homes (55%) i 83 dones (45%). L'activitat laboral dels homes era: 89 pagesos, 10 propietaris, 2 comerciants i 1 vaquer. La de les dones: 82 feines domèstiques i 1 mestra nacional.[56] En definitiva un poble arquetípic de la Catalunya interior de principis del segle XX, amb els homes dedicats monotemàticament al sector primari i on les dones —que encara no s'havien incorporat al mercat de treball— eren peça fonamental de l'economia de subsistència familiar.

El 14 de gener de 1934, els electors de Bellprat van fer confiança a la llista anomenada d'Unió Pàtria que Yarza encapçalava i que estava adherida a ERC, com també ho estava la Unió de Rabassaires local.[57] Va guanyar amb només cinc vots de diferència davant la delegació de la Lliga: 87 vots (51,47%) contra 82 vots (48,52%).[58] A més d'ella, els consellers electes van ser: Joan Vidal, Josep Soler i Josep Ferran, per Esquerra; i l'exalcalde Josep Balsells per la Lliga.

Per primer cop les esquerres havien guanyat unes eleccions a Bellprat, i ho feren amb una dona al capdavant de la candidatura i per sufragi universal. El vot de les dones, tant a Bellprat com al conjunt de Catalunya, contribuí a la victòria de les esquerres, desmentint les pors que molts republicans tenien al sufragi femení com a reforç de les opcions conservadores.

Aquell dia, Nativitat Yarza es va mostrar entusiasmada amb el resultat, tot i desconèixer que s'havia convertit en la primera dona alcaldessa elegida per sufragi popular a Catalunya. El seu estat d'ànim pot resumir-se en una frase que va pronunciar arran d'una entrevista que li va fer una revista gràfica madrilenya: *«No hubo ni un solo incidente. Fué el día más bello de mi vida».*[59]

56 ACAN. Arxiu Municipal de Bellprat. Resum del Padró municipal de l'1 de desembre de 1933; Cens electoral del 20 de juny de 1934.

57 Raimon SOLER. «El Centre Republicà d'Igualada i el republicanisme a l'Anoia, 1893-1936».

58 *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya,* 30 de gener de 1934, p. 528; *Diari d'Igualada,* 15 de gener de 1934, p. 3. Segons l'historiador Raimon Soler, ja el 20 de maig de 1929 s'havia fundat al poble una entitat instructiva i recreativa que duia el nom de La Unió de la Pàtria de Bellprat: vegeu Pere SOLÀ I GUSSINYER, *Història de l'associacionisme català contemporani: Barcelona i comarques de la seva demarcació (1874-1966)*, p. 428.

59 «La primera alcaldesa de Cataluña», a *Estampa,* 3 de març de 1934, p. 37.

Barcelona, 12 de febrer de 1934

Joan Tauler, Josep Tomàs i Piera, Nativitat Yarza, Lluís Companys i Francesc Riera, en la recepció oferta pel president de la Generalitat a l'alcaldessa de Bellprat.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

Reconeixements a la primera alcaldessa

5

La proclamació de la candidata electa a alcaldessa va significar assolir el reconeixement d'un dels drets de la dona per mitjà de la Constitució republicana. La seva elecció no va passar desapercebuda i ràpidament es convertí en una petita estrella mediàtica, començant pel seu partit, Esquerra Republicana. A Yarza, això li va servir perquè el 12 de febrer fos distingida, en una recepció al Palau de la Generalitat, pel president Lluís Companys, el qual després, manifestava a la premsa la seva impressió sobre la primera alcaldessa del país i se n'orgullia de la seva pertinença a ERC:

> «*Parlant de l'alcaldessa de Bellprat digué el senyor Companys que és una senyora molt ponderada.*
> *Un periodista va preguntar:*
> *—A quin partit pertany?*
> *I el senyor Companys, somrient, respongué:*
> *—Pertany, naturalment, a l'Esquerra.*»[60]

Per a l'alcaldessa va ser un dels dies més emotius de la seva vida. L'endemà, una entrevista a la primera plana de *La Humanitat,* la presentava d'aquesta manera: *«És una dona intel·ligent, ponderada i d'ideals esquerristes i laics».* Ella, per la seva banda, responia amb una proclama feminista inequívoca:

> «*—Que pensa de la intervenció de la dona a la política? —fou la nostra primera pregunta.*
> *— Jo crec —respongué sense vacil·lar—, que la dona no ha donat fins ara el rendiment que té destinat en la vida política, per diverses causes, cap d'elles de la seva responsabilitat.*
> *Actualment, les dones, a causa de la seva instrucció deficient, no han sabut, encara, emancipar-se, ja que pesen molt damunt d'elles els prejudicis que els ha inculcat el clericat, amb finalitats indubtablement interessades.*

60 «El dia a la Generalitat. Reunió del Consell», *La Veu de Catalunya,* 13 de febrer de 1934, p. 12.

Barcelona, 11 de març de 1934

Diada dels Ajuntaments d'Esquerra. La Comissió d'alcaldes i regidors d'ERC visita l'Escola del Bosc, una institució creada el 1914 a iniciativa de l'Ajuntament i inspirada en els avançats moviments pedagògics republicans. Els visitants posen davant el pavelló masculí d'estil noucentista d'Adolf Florensa, inaugurat el 1921 com a ampliació.

Al costat de Nativitat Yarza hi apareixen, entre altres, l'alcalde de Lleida Antoni Vives, el tinent d'alcalde de Barcelona Josep Escofet i l'alcalde de l'Hospitalet Ramon Frontera.

BRANGULÍ / ANC

Quan la dona catalana s'hagi pogut desfer d'aquest llast i, com a fruit de la seva cultura, opinar lliurement sense els consells del capellà, portarà a cap la seva obra revolucionària que serà, sens dubte, tant o més avançada que la que han dut a terme fins ara els nostres homes.»[61]

L'entrevista constatava el seu profund compromís polític i les seves línies d'acció municipalista:

«*—Des de quan es dedica a la política?*

—De sempre. D'ençà que tinc ús de raó m'he sentit atreta pels interessos de la comunitat i el benestar dels meus semblants. No havia, però, estat mai inscrita a cap partit polític ja que la dona, abans de la República, hi era rebuda com un intrús i sense cap mena de dret i, com podeu suposar, comprenia que la meva col·laboració hauria servit de ben poca cosa.

Així que els corrents de democràcia donaren a la dona uns drets iguals als de l'home, immediatament vaig començar a actuar. Primerament a l'Institut Laic Benèfic de Bellprat, i seguidament al cercle Radical Socialista, on vaig ésser elegida per a formar part de la junta directiva.

—Actualment, en quin partit polític milita?

—Els meus ideals, estan completament d'acord amb el programa d'Esquerra Republicana de Catalunya. I amb el que propugnen els seus homes, i, per aquesta causa, a Bellprat, estem fent els treballs necessaris per a fundar un centre d'Esquerra i ja comptem amb nombrosos adeptes, ço que vol dir que la inauguració tindrà lloc ben aviat.

[...]

—El seu programa municipal?

—És ben fàcil d'explicar: administració republicana, cultura laica i austeritat.»[62]

Acabava rendint tribut d'admiració al president Companys i afirmant la fe en el futur de la República:

«*—Quina impressió ha tret de la seva entrevista amb el senyor Companys?*

—Una impressió que no ha canviat el més mínim el concepte que d'ell m'havia format. És un home de voluntat ferma, demòcrata fins a la perfecció i amb possibilitats de portar a cap, de manera reeixida, els ideals que manifesta de fer de Catalunya un poble lliure, cult i amarat d'aquella justícia social que tots desitgem.

—Ens pot dir quelcom del panorama polític espanyol?

—En aquests moments és un xic exposat fer pronòstics, però jo tinc la convicció que amb la unió de tots els republicans d'esquerra la República seguirà endavant en la seva tasca renovadora i justiciera.»[63]

En definitiva, doncs, la premsa barcelonina esquerrana encoratjava i felicitava Yarza. Al costat, però, d'aquests reconeixements, no van mancar naturalment les reserves d'alguns sectors reaccionaris. Així, el *Diari d'Igualada,* va publicar una breu columna titulada *«La primera alcaldessa catalana... és castellana»:*

«*La premsa esquerrana de la ciutat comtal dedicà oportunament unes floretes a la senyora Nativitat Yarza, amb motiu d'haver estat elegida alcaldessa —el primer cas que es registra en els anals dels municipis catalans— del veí poble de Bellprat. La senyora Yarza regenta l'escola nacional de Bellprat, i està, a més a més, afiliada a l'Esquerra.*

Aquest fet és motiu suficient perquè els esquerrans locals n'estiguin cofois, d'una manera particular.

Heus ací, però, que tothom sap que la senyora alcaldessa esmentada és filla de Valladolid. Es dóna el cas, doncs, que la primera alcaldessa catalana... és castellana.»[64]

Tant els devia sorprendre aquesta circumstància que la gasetilla s'acabava amb aquest comentari que pretenia ser graciós:

61 «La primera alcaldessa de Catalunya. És una dona intel·ligent, ponderada i d'ideals esquerristes i laics», a *La Humanitat,* 13 de febrer de 1934, p. 1.

62 Ibídem.

63 Ibídem.

64 «Crònica local. Volves i espurnes. La primera alcaldessa catalana... és castellana», *Diari d'Igualada,* 21 de febrer de 1934, p. 2.

Barcelona, 11 de març de 1934

Diada dels Ajuntaments d'Esquerra. A la taula presidencial, d'esquerra a dreta: Josep Escofet, Nativitat Yarza, Amadeu Aragay, Antoni Vives, Ventura Gassol, Joan Casanovas, Lluís Companys, Carles Pi i Sunyer, Martí Barrera, Pere Mestres, Samuel Morera i Josep Borràs. A la fila del davant: Miquel Cunillera, x, Martí Rouret, Joaquim Llorens, Francesc Arnau i Cortina, Josep Puig Pujades, Ramon Frontera i Maria Dolors Bargalló. En primer terme: Hilari Salvadó i Antoni Oliva.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

«*Un humorista incorregible que ha constatat aquesta coincidència, hi ha posat per colofó el següent comentari:*

"No ens sobtem per tan poca cosa. Tot és començar. No desconfiem de veure, si Déu ens dóna vida i salut, un Honorable fill de Múrcia a la Presidència de la Generalitat".»[65]

També a la premsa de Madrid, una revista gràfica de gran tirada, *Estampa,* li dedicà una entrevista a dues pàgines il·lustrada amb fotografies seves i de Bellprat. El periodista en feia un retrat força elogiós:

«*Recia, con una cara enérgica de mujer acostumbrada a luchar, así es doña Natividad Yarza, primera alcaldesa catalana, y también primera alcaldesa española elegida por sufragio, ya que las otras no han sido, hasta ahora, más que presidentas de las comisiones gestoras.*

Camina de prisa, con el andar de las gentes acostumbradas a cruzar largos espacios de campo y monte por malos senderos. En el horizonte, sobre una pequeña colina, el pueblo de Bellprat asoma blanco y diminuto.

—En Barcelona he gestionado —me dice— un camino que una el pueblo con la carretera. El señor Companys me ha recibido. ¡Es un hombre tan amable!

Atravesamos un arroyo. La alcaldesa salta como puede entre unos pedruscos y alcanza la orilla opuesta.

—Ahora va a conocer usted mi pueblo. Es muy pequeño, muy campesino, pero yo siento por él una gran pasión.

Todo el campo catalán la emociona. Ha vivido siempre en él.

—¿Ha nacido usted en una aldea catalana?

Se echa a reír.

—He nacido en Valladolid. Cuando tenía dos meses me llevaron a Zaragoza y a los cuatro años a Barcelona. Desde entonces, no he salido de Cataluña.

Llegamos a Bellprat. Unos mozos vuelven de las huertas con azada al hombro, y dos muchachas siguen con el delantal cargado de legumbres recién arrancadas de la tierra.

Todos saludan a la alcaldesa, todos se acercan a hablarle como a una compañera.

Y es que doña Natividad Yarza, maestra de Bellprat, era, durante las elecciones, el candidato de esas gentes humildes que, al amanecer, van a inclinarse sobre un pedazo de huerta. Y de todas las mujeres.»[66]

El periodista madrileny continuava el seu article-entrevista visitant l'escola-habitatge-Ajuntament on la mestra-alcaldessa desenvolupava la seva doble tasca i a més a més hi sojornava:

«*La escuela está en el edificio del Ayuntamiento. O al revés, si ustedes prefieren. Es una casita de dos pisos; en el de abajo, hay una sala donde se hallan colocados pupitres para unos cuarenta niños; en el de arriba, una habitación minúscula amueblada con una mesa y un retrato de don Niceto Alcalá-Zamora, hace las veces de secretaría, y, al lado, una alcoba, en el espacio que deja libre la cama, hace de archivo.*

La alcaldesa está acostumbrada a estos arreglos que impone el poco dinero. Durante tres años fué maestra en Santa Margarita de Monbuy; luego, en Villanoveta del Camí. Más tarde, regentó una escuela en Igualada, otra en Pontons, y para recordar Aragón, estuvo durante una temporada al frente de la escuela de Candasnos. Pero prefería Cataluña, donde se crió, y una mañana llegó a Bellprat.

—Era —me dice— mucho antes del advenimiento de la República. Yo sentía entonces los mismos deseos que ahora de intervenir activamente en la política y de redimir a la mujer. Pero aquel régimen no me permitia llevar a cabo proyectos. Cuando la Constitución republicana declaró a la mujer igual que al hombre, entonces decidí luchar.

Durante unos segundos, la alcaldesa permanece silenciosa para contemplar, desde la ventana, un grupo de muchachas que avanza por el camino del río.

—¡Si supiera usted qué dura y qué trabajadora es la mujer del campo catalán! Como los hombres, labran, aran, cavan. Como los hombres, arrancan a la tierra su

65 Ibídem.

66 Luis GONZÁLEZ DE LINARES. «La primera alcaldesa de Cataluña», *Estampa,* 3 de març de 1934, p. 36-37.

Barcelona, 1 de maig de 1934

Acte de col·locació de la primera pedra del monument a Francesc Layret.
Vicenç Bernades, regidor de Barcelona i president de la Comissió proMonument i Institucions Francesc Layret, s'adreça als assistents entre els quals: l'alcalde Carles Pi i Sunyer, el tinent d'alcalde Josep Escofet, Marcel·lí Domingo, el president Lluís Companys, els consellers Joan Selves, Joan Lluhí, Josep Dencàs i Ventura Gassol, el diputat i germà de l'homenatjat Eudard Layret, els diputats Joan Tauler i Josep Antoni Trabal i l'alcaldessa de Bellprat, Nativitat Yarza.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

corteza de piedras y malezas para plantar la vid. Saben vivir con muy poco y saben ahorrar. Sí; son sus iguales para el trabajo, para las obligaciones, ¡para todo!, ¿por qué no lo han de ser en sus derechos? No basta que se haya afirmado esto en una Constitución. Hay que decírselo, hay que enterarlas de esta buena nueva.

—¿Y los hombres?

—Los hombres, aquí por lo menos, aceptan encantados este estado de las cosas. Ninguno ha sentido su amor propio herido por el hecho de que sea una mujer quien gobierne. O, por lo menos, no lo he advertido. Es más: me piden que los oriente, que les resuelva sus conflictos.»[67]

Fins a Argentina arribà la notícia de la seva elecció, a través de la revista *Caras y Caretas,* editada a Buenos Aires, que es feia ressò del reportatge d'*Estampa:*

«*Doña Natividad Yarza, maestra de escuela del pueblito de Bellprat, ha sido elegida por sufragio alcaldesa. Sus ex discípulos conocen la energía y honradez de su profesora, y al darle su voto cumplieron un deber de agradecimiento. Es la primera alcaldesa de Cataluña. Si las mujeres que, en el estado y en toda España realizan sus funciones municipales, lo hacen como la alcaldesa de Bellprat, la administración hállase de enhorabuena. Doña Natividad Yarza no ha abandonado sus trabajos docentes, que ella practica con todo amor y dedicación.*»[68]

Aquelles eleccions municipals del 14 de gener de 1934 representaren l'entrada, per primer cop en democràcia, d'electes femenines a les institucions locals. A més de Nativitat Yarza, tres altres dones tingueren el privilegi de ser les pioneres del municipalisme feminista a casa nostra: la treballadora del tèxtil Justa Goicoechea, elegida regidora de l'Hospitalet de Llobregat per la coalició d'esquerres liderada per ERC amb el PNRE, que obtingué majoria absoluta; la botiguera Consol Nogueras, escollida a Mataró, en la llista guanyadora del Front Únic d'Esquerres, liderat per ERC; i la mestra de guarderia Fidela Renom, escollida a Sabadell, en la llista també guanyadora formada pel PRDF, ERC i USC. Quatre dones, que entre uns aproximadament 8.000 electes locals, representaren un minúscul 0,05%.

A Montjuïc, l'11 de març, es va celebrar la Diada dels Ajuntaments d'Esquerra, amb la qual el partit hegemònic de la Catalunya republicana celebrava l'ampli triomf assolit a les recents eleccions municipals. Va ser una convocatòria multitudinària en la qual, de bon matí, Yarza va assistir a l'ofrena que es va fer a la tomba del president Macià, al cementiri del Sud-Oest i posteriorment a la visita a l'Escola del Bosc. L'acte central es va celebrar al Palau de Projeccions del recinte firal i l'alcalde de Barcelona, Carles Pi i Sunyer, hi va donar una conferència sobre «La nova llei municipal catalana». En el mateix local, es va celebrar un banquet, i l'alcaldessa de Bellprat va ocupar-hi un lloc a la taula de la presidència, amb el president de la Generalitat, Lluís Companys; el president del Parlament, Joan Casanovas; els consellers Ventura Gassol i Martí Barrera; els caps dels grups parlamentaris d'ERC al Parlament, Pere Mestres, i al Congrés de Madrid, Amadeu Aragay i els més destacats alcaldes del partit: Carles Pi i Sunyer, de Barcelona, Antoni Vives, de Lleida, Samuel Morera, de Terrassa, Josep Borràs, de Reus... Per a l'alcaldessa, trobar-se al costat dels dirigents de més rellevància del partit li va servir perquè més endavant alguns d'ells prenguessin part en actes polítics a la comarca de l'Anoia.[69]

El Primer de Maig d'aquell mateix any, festa del Treball, l'alcaldessa va estar present a l'acte de col·locació de la primera pedra per al monument dedicat a Francesc Layret, a la plaça Goya, presidit pel seu amic Marcel·lí Domingo, l'alcalde de Barcelona, Carles Pi i Sunyer, i el president de la Generalitat, Lluís Companys.

67 Ibídem.

68 «La primera alcaldesa catalana», *Caras y Caretas,* 5 de maig de 1934, p. 48.

69 «Els actes del diumenge, a Montjuïc. La Diada dels Ajuntaments d'Esquerra, fou una rotunda afirmació democràtica», a *La Humanitat,* 13 de març de 1934, p. 3-4.

Igualada, 14 d'abril de 1934

Dinar commemoratiu del tercer aniversari de la proclamació de la República, celebrat al Centre Republicà. Asseguts en primera fila, d'esquerra a dreta: Amadeu Biosca, x, x, Nativitat Yarza, x, Amadeu Aragay, —Juli Maestre, darrere dempeus—, Josep Morera, Elionor Vinyerta, x, Josefina Ceriola, Salvador Riba...

ACAN

Una oradora sol·licitada

6

Ja alcaldessa, Nativitat Yarza va incrementar significativament les seves aparicions a l'esfera pública amb múltiples participacions en conferències i mítings, al llarg de 1934.

El 10 de març donava una conferència amb el títol «Actuació laica i republicana» a l'Ateneu Republicà Federal d'Esquerra, situat al carrer Planeta, número 15-17, del barri de Gràcia, de Barcelona.[70]

El 14 d'abril, seia a la taula presidencial del dinar que es va fer al Centre Republicà d'Igualada just en la data del tercer aniversari de la proclamació de la República, ben a prop de Josefina Ceriola, elegida mig any abans, el 5 d'octubre de 1933, presidenta de la Secció Femenina d'aquesta entitat, que agrupava cent cinquanta-set afiliades.[71] Yarza prenia la paraula en els discursos posteriors al costat del diputat Amadeu Aragay, l'alcalde d'Igualada Josep Morera, l'exalcalde Amadeu Biosca, la propagandista d'ERC Elionor Vinyerta, Salvador Riba del setmanari *L'Igualadí* i Josep Balcells i Josep Calzada, president i un dels vocals del Comitè Polític del Centre Republicà.[72]

El 21 d'abril, en la inauguració del local d'Estado Aragonés, un partit aragonesista d'esquerra nascut a Barcelona i que tenia la seu al carrer de Portaferrissa, número 7-9, Nativitat Yarza n'era una de les persones oradores, convidada en virtut de la seva ascendència aragonesa. Entre la resta d'oradors es trobaven el líder d'Estado Aragonés, Gaspar Torrente, els diputats d'ERC al Parlament de Catalunya, Nicolau Battestini, Amadeu Colldeforns i Josep Maria Espanya i el conseller Josep Dencàs:

> «*La senyora Nativitat Yarza, alcaldessa de Bellprat diu que està vinculada amb Aragó, ja que encara que no hagi nascut allà, els seus pares foren aragonesos,*

70 *La Humanitat,* 8 de març de 1934, p. 4.

71 «Centre Republicà. Secció Femenina», *L'Igualadí,* 7 d'octubre de 1933, p. 3.

72 «Les festes del tercer aniversari de la proclamació de la segona República, transcorregueren a la nostra ciutat en mig del més fervit entusiasme popular», *L'Igualadí,* 21 d'abril de 1934, p. 1-2.

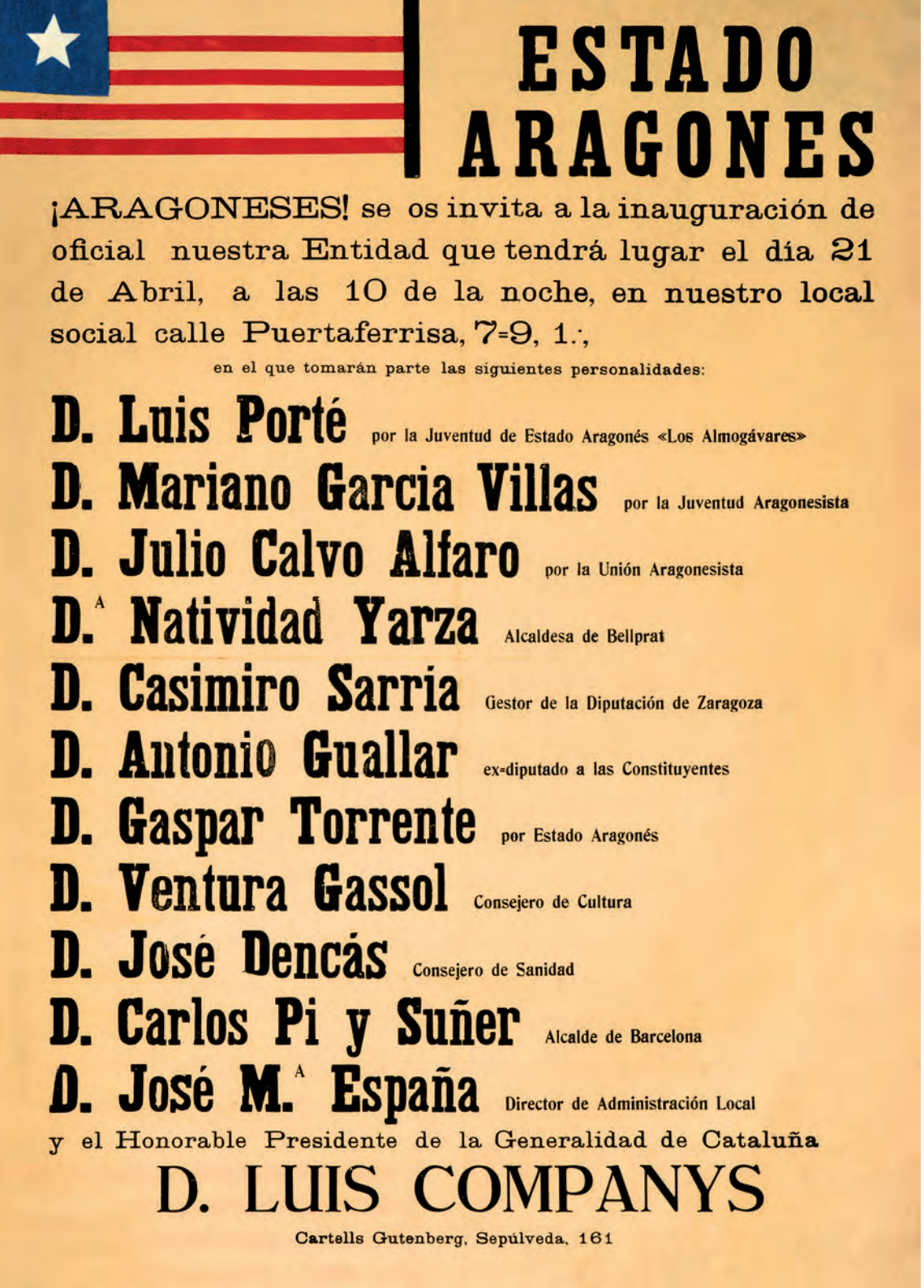

21 d'abril de 1934
Cartell anunciant l'acte de presentació d'Estado Aragonés, que havia de comptar amb la presència d'alguns oradors que finalment no van poder intervenir-hi com ara, el conseller Ventura Gassol, l'alcalde Carles Pi i Sunyer i el president Lluís Companys.
UB-BPR

i veu amb alegria el renaixement que s'observa clarament en la personalitat aragonesa. Es referí, també, a la necessitat de donar a tot moviment un caire francament esquerrà, ja que els perills que es pugui reorganitzar la reacció són manifestos i d'això en tingué ella proves en el poble, del qual és alcaldessa actualment, i que fou aferrissadament perseguida fins que pogué triomfar i ocupar el càrrec que ocupa.»[73]

Enmig d'aquesta activitat política, hem de ressenyar que l'1 de maig de 1934, la Confederación Nacional de Maestros, reunida a la localitat de Saldaña, a Palència, va nomenar Nativitat Yarza delegada d'aquesta organització al partit judicial d'Igualada, on ja sabem que s'havia mostrat particularment activa en defensa de la situació dels seus col·legues de professió.[74]

Aquells dies, a la Catalunya rural, un dels conflictes que va generar més controvèrsia entre els propietaris de les terres i els seus rabassaires fou la llei de Contractes de Conreu, que feia poc s'havia aprovat al Parlament de Catalunya. El 15 de maig, en el període de més agitació al voltant d'aquesta llei, coincidint amb la Festa Major, Yarza va organitzar un míting a Bellprat, que comptà amb la seva participació i la d'Elionor Vinyerta, Lluís Umbert, Ramon Aguiló i els diputats d'ERC Salvador Armendares i Amadeu Aragay. La crònica periodística cloïa així el resum del míting:

«*Tots els discursos foren interromputs diferents vegades per l'entusiasme del públic, amb xardorosos aplaudiments els virils paràgrafs dels oradors, glossant els avantatges de la llibertat de consciència, les reivindicacions del proletariat camperol i les llibertats conquerides per la nostra terra que tant bellament saben defensar el Govern de la Generalitat i els representants que el poble lliurement s'ha donat.*

Clogué l'acte, resumint brillantment els discursos, la senyora alcaldessa, recomanant fe i constància en la lluita, la cooperació i sacrifici de tots i oferint tot el seu valer per a la defensa de la llibertat en tots els moments i en qualsevol de les circumstàncies que sigui.»[75]

El 26 de maig, participava en un míting d'ERC al Centre Republicà de Santa Coloma de Queralt, al costat dels diputats d'ERC Salvador Armendares, Josep Folch i Amadeu Aragay. En la seva intervenció es pot copsar com s'estava escalfant l'ambient polític:

«*La primera a parlar fou la senyora Yarza, qui s'expressà en termes generals sobre política nacional i dels fets que s'han succeït de l'adveniment del règim ençà.*

Fa retret de com la poca energia amb què procedí el Govern provisional de la República ha donat lloc que els monàrquics es descaressin tothora contra els poders constituïts, i els quals acabaran per minar l'existència de la República si no adoptem una actitud viril tots els que ens diem —i ho som— republicans d'esquerra, ja que sembla que els de dreta poca cosa els diu això de República o Monarquia.»[76]

El 3 de juny tenia lloc un altre míting al Centre Republicà de Sant Martí de Tous. A més de Yarza, hi van intervenir el secretari del Centre Josep Cinca, el periodista de *El Diluvio* Eugeni Duch, els diputats d'ERC Salvador Armendares, Pere Mestres, Francesc Riera —cofundador de la Unió de Rabassaires— i Amadeu Aragay:

«*A continuació fa ús de la paraula l'alcaldessa de Bellprat, senyora Nativitat Yarza, la qual ataca duament les dretes per la seva campanya contra tot el que representi un avanç. Fa un sentit elogi del laïcisme i de l'escola única i obligatòria, tan combatuda per la gent de sotana, que veuen que així els marxa la menjadora, que és l'única cosa que ells cerquen.*»[77]

73 «Inauguració de "Estado Aragonés"», *La Humanitat,* 26 d'abril de 1934, p. 4.

74 «Confederación Nacional de Maestros. Elección de Delegados. Acta», *El Ideal del Magisterio,* 7 de maig de 1934, p. 2.

75 «De la comarca. Bellprat», a *L'Igualadí,* 19 de maig de 1934, p. 2.

76 «La política a les comarques. Míting d'Esquerra a Santa Coloma de Queralt», *La Humanitat,* 1 de juny de 1934, p. 2.

77 «Diumenge a Tous. Grandiós míting d'afirmació d'Esquerra Republicana», *La Humanitat,* 5 de juny de 1934, p. 2.

1933-1934

La premsa contemporània copsà el potent simbolisme que emanava el fet que per primer cop hi hagués una dona, elegida per sufragi universal, al capdavant d'un ajuntament català. Nativitat Yarza fou objecte de múltiples entrevistes i reportatges que en destacaven el seu caràcter fort i el compromís amb els ideals laics i republicans.

LA PRIMERA ALCALDESA DE CATALUÑA

NATIVIDAD YARZA, MAESTRA NACIONAL, NACIDA EN VALLADOLID

RECIA, con una cara enérgica de mujer acostumbrada a luchar, así es doña Natividad Yarza, primera alcaldesa catalana, y también primera alcaldesa española elegida por sufragio, ya que las otras no han sido, hasta ahora, más que presidentas de las comisiones gestoras.

Camina de prisa, con el andar de las gentes acostumbradas a cruzar largos espacios de campo y monte por malos senderos. En el horizonte, sobre una pequeña colina, el pueblo de Bellpart asoma blanco y diminuto.

—En Barcelona he gestionado—me dice—un camino que una el pueblo con la carretera. El señor Companys me ha recibido. ¡Es un hombre tan amable!

Atravesamos un arroyo. La alcaldesa salta como puede entre unos pedruscos y alcanza la orilla opuesta.

—Ahora va a conocer usted mi pueblo. Es muy pequeño, muy campesino, pero yo siento por él una gran pasión.

Todo el campo catalán la emociona. Ha vivido siempre en él.

—¿Ha nacido usted en una aldea catalana?

Se echa a reír.

—He nacido en Valladolid. Cuando tenía dos meses me llevaron a Zaragoza y a los cuatro años a Barcelona. Desde entonces, no he salido de Cataluña.

Llegamos a Bellpart. Unos mozos vuelven de las huertas con azada al hombro, y dos muchachas los siguen con el delantal cargado de legumbres recién arrancadas de la tierra.

Todos saludan a la alcaldesa, todos se acercan a hablarle como a una compañera.

Y es que doña Natividad Yarza, maestra de Bellpart, era, durante las elecciones, el candidato de esas gentes humildes que, al amanecer, van a inclinarse sobre un pedazo de huerta. Y de todas las mujeres.

SU AMOR POR LA CAMPESINA CATALANA

Hablando con Nati Yarza alcaldesa de Bellprat

Subimos la escalera, llamamos...

—¿Como le va, Nati?

—¡Admirablemente! ¿Qué le trae por aquí?

—Deseamos conocer su manera de pensar sobre distintos problemas de la vida ciudadana. Es usted la primera y única mujer en España que el sufragio universal ha llevado a la poltrona consistorial, previa una activísima campaña de republicanismo y laicismo integral. Sus palabras, indudablemente, serán de gran interés para los lectores de EL DILUVIO.

—EL DILUVIO — nos responde — tiene todas mis simpatías. Pregunten, pues, a esta humilde ciudadana.

—¿....?

—Yo soy una mujer eminentemente laica, habiéndome dedicado toda la vida a la enseñanza primaria. Hace más de veinticinco años que ejerzo el profesorado. Durante la derrocada monarquía los caciques me hicieron sufrir mucho, por que no quería amoldarme a sus procedimientos. Las ideas laicas han cautivado siempre mi alma y mi corazón. He sido siempre una legio-

brazos del egoísmo se desatan, los juegos del azar cambia y mudan, y no hay más llama eterna, mas bien constante, más goce verdadero que aquellos que prenden el alma con las cintas del respeto y del cariño en el broche purísimo de la verdad. Dadle al amante ideas para engarzar en sus amores; al esposo, dignidad en el carácter, comercio de pensamientos, y levantad en el hijo dentro del cuerpo, que vuestras entrañas labran, almas con vuestros consejos, escudo con vuestra cultura, ejemplo con vuestras enseñanzas..."

—¿....?

—El periódico es la carta de la Humanidad. Yo puedo asegurar que cuando leo un periódico me parece que tengo entre mis manos una carta de mi familia. Porque, efectivamente, el periódico es conjunto de ideas y sentimientos donde palpita, y vive, y se define lo que piensa, lo que siente, lo que teme o lo que es para la Humanidad. Cuando leo un periódico me figuro que leo una carta de mi madre, que me da cuenta de sus

LA PRIMERA ALCALDESSA DE CATALUNYA

Es una dona intel·ligent, ponderada i d'ideals esquerristes i laics

Després de la proclamació de la República i de l'aprovació de la nostra Autonomia, la dona catalana, ha assolit el reconeixement total dels seus drets per mitjà dels articles 25 i 36 de la Constitució de la República i de l'Estatut de Catalunya. Ha pogut incorporar-se a la política activa i, per tant, prendre part al sufragi universal com a electora i com a candidata.

Heu-vos ací un gran avenç de la democràcia, que no hauria estat possible sense el triomf dels ideals republicans.

Això ha fet que avui Catalunya compti entre els seus administradors municipals una alcaldessa, l'única alcaldessa per sufragi popular que hi ha a Espanya. I aquesta alcaldessa és, naturalment, una dona d'esquerra i de fermes convicciones laiques.

Hem tingut ocasió de parlar uns moments amb ella quan sortia de visitar l'Honorable President de la Generalitat de Catalunya i de fer-li patent la seva adhesió.

Nativitat Yarza, elegida alcaldessa pels ciutadans de Bellprat, petita població situada prop d'Igualada, va néixer a Valladolid filla de pare aragonès i de mare mallorquina, una família menestral que pels atzars de la vida es va trasladar a Catalunya quan Nativitt estava en la seva infantesa. El pare, amb els sacrifis naturals de l'home que ha de viure

pesen molt damunt d'elles els prejudicis que els ha inculcat el clericat, amb finalitats indubtablement interessades.

Quan la dona catalana s'nagi pogut desfer d'aquest llast i, com a fruit de la seva cultura, opinar lliurement sense els consells del capellà, portarà a cap la seva obra revolucionaria que serà, sens dubté, tant o més avançada que la que han

EL PUEBLO

A PARA

NATIVIDAD YARZA

¿Quién es Natividad Yarza? Ha actuado de alcaldesa del pueblo de Bellgrat (Igualada).

Mujer sencilla, repleta de humildad, es una inteligencia privilegiada dedicada casi exclusivamente a la enseñanza. Es una republicana entusiasta y una propagadora firme y consecuente de los ideales laicos.

Nati, la humilde y atrayente maestra de Bellgrat, nos recibe con la sonrisa en los labios... Correspondiendo a su invitación tomamos asiento y le exponemos nuestra finalidad. Nati, con su sonrisa característica, accede gustosa a nuestro interrogatorio.

¿.....?

Mi lema será administración, república y laicismo. Ninguna acción de las expuestas eran

venir en la en
humano, y que,
te, toda enseñan
las ciencias y de
ser esencial y
laica.

¿.....?

He aquí porqu
reconoce una am
los profesores pa
opinión en la esc
tedra. Es esta
precisa e indispe
independencia y
profesorado.

¿.....?

He aceptado la
jor dicho, la pre
Comisión gestor
anhelo de introdu
blo la ética admi
democracia repu
cuya actuación
adquirirá, no me

CARAS Y CARETAS

El pueblo de Bellpart, diminuto y pintoresco.

La primera alcaldesa catalana

DOÑA Natividad Yarza, maestra de escuela del pueblito de Bellpart, ha

trabajos docentes, que ella practica con todo amor y dedicación.

"¡Si supiera usted — decía a un perio-

Gràcies a una de les cròniques periodístiques que ens ha arribat d'aquest acte a Sant Martí de Tous, coneixem també una significativa anècdota del 1927 que posa de manifest el compromís polític de Yarza:

«*Durante el régimen monárquico se adhirió a la política del señor Macià, haciendo un viaje a Barcelona con el exclusivo objeto de firmar el mensaje de gratitud que se envió al Gobierno de la heroica y noble Bélgica, por la cordialidad hospitalaria que allí encontró el inolvidable primer presidente de la Generalidad durante los años indignos de la Dictadura.*»[78]

El 9 de juny se celebrava al restaurant Monumental Bar, situat al carrer de Salmerón, número 25-27 del barri de Gràcia, a Barcelona, un homenatge a l'advocat i publicista Ramon Aguiló. A la presidència, a més d'Eduard Layret, Antoni Oliva i Lluís Umbert, hi destacava la presència de Nativitat Yarza i de la mestra tarragonina Hilda Agostini, que havien compartit militància en el PRRS amb l'homenatjat.[79]

No gaire més tard, el 17 de juny, va celebrar-se a Copons la Diada del Rabassaire, una trobada amb una nodrida representació de tota la comarca. Després del banquet celebrat al local social del Centre Republicà, va tenir lloc un míting amb parlaments de Josep Riu, Josep Sans, Nativitat Yarza, Elionor Vinyerta, Maria Dolors Bargalló i els diputats d'ERC Salvador Armendares, Jaume Sellés, Francesc Riera i Amadeu Aragay. La premsa recollia així la seva intervenció:

«*Després parlà la senyora Nativitat Yarza, alcaldessa de Bellprat, la qual digué que la sentència del Tribunal de Garanties anul·lant la Llei del Parlament Català ha portat una pertorbació espiritual a tot Espanya. Diu que Euskadi, Galícia, València i tots els pobles que volen l'Estatut s'alçaran al costat de la Catalunya lliure i republicana. Ataca durament els governs reaccionaris que hem tingut, especialment l'actual, i diu que la República que volem és la del 14 d'abril i no aquesta. Acabà dient que la Inquisició matà molta gent innocent i que no pot ésser bona aquesta religió que solament cerca la guerra entre els pobles que es diuen civilitzats.*»[80]

L'acte es va cloure descobrint les plaques que donaven nom a la plaça de la Unió de Rabassaires, i als carrers dedicats al pedagog Francesc Ferrer i Guàrdia, al militar republicà Fermín Galán i al veí coponenc Pere Palomas, que havia portat l'energia elèctrica al poble.[81]

«La primera alcaldessa de Catalunya» havia esdevingut una figura emergent en l'univers republicà català i una propagandista prou sol·licitada, especialment a la pròpia comarca de l'Anoia. Lluís Umbert, periodista, amic i company a l'Institut Laic i Benèfic de Catalunya l'entrevistava en ple apogeu de popularitat al diari *El Diluvio.* El seu cavall de batalla continuava éssent la construcció d'una societat laica:

«*—¿Cómo le va, Nati?*

—¡Admirablemente! ¿Que le trae por aquí?

—Deseamos conocer su manera de pensar sobre distintos problemas de la vida ciudadana. Es usted la primera y única mujer en España que el sufragio universal ha llevado a la poltrona consistorial, previa una activísima campaña de republicanismo y laicismo integral. Sus palabras, indudablemente, serán de gran interés para los lectores de EL DILUVIO.

—EL DILUVIO —nos responde— tiene todas mis simpatías. Pregunten, pues, a esta humilde ciudadana.

—¿.....?

—Yo soy una mujer eminentemente laica, habiéndome dedicado toda la vida a la enseñanza primaría. Hace más de veinticinco años que ejerzo el profesorado. Durante la derrocada monarquía los caciques me hicieron sufrir mucho, por que no quería amoldarme a sus procedimientos. Las Ideas laicas han cautivado siempre mi alma y mi corazón. He sido siempre una legionaria del laicismo

78 «Mitin de Esquerra en Tous», *El Diluvio,* 6 de juny de 1934, p. 7. Yarza es refereix a l'acolliment a Bèlgica de Macià i Gassol després dels Fets de Prats de Molló.

79 «Els veterans de la República. Banquet homenatge a Ramon Aguiló», *La Humanitat,* 12 de juny de 1934, p. 2.

80 «Diumenge a Copons. La Diada del Rabassaire obtingué un èxit extraordinari», a *La Humanitat,* 20 de juny de 1934, p. 5.

81 Ibídem.

20 d'abril de 1934

Resum del Padró municipal d'1 de desembre de 1933, signat per l'alcaldessa de Bellprat.

ACAN

Provincia de Barcelona **Municipio de** Bellprat

RESUMEN del Padrón municipal de 1.º de Diciembre de 1933

Edit. La Casa de los Secretarios.—Barcelona

	VECINOS		DOMICILIADOS		TOTAL		
	Varones	Hembras	Varones	Hembras	Varones	Hembras	Total General
Residentes presentes..	96	13	77	132	173	145	318
Residentes ausentes...	1		1	2	2	2	4
Población de derecho.	97	13	78	134	175	147	322

	Varones	Hembras	Total
Residentes presentes..	173	145	318
Transeuntes.....	—	—	—
Población de hecho ..	173	145	318

Bellprat a 20 de abril de 1934

El Alcalde,

Natividad Garza

SECCION PROVINCIAL DE ESTADISTICA DE BARCELONA

Número total de individuos inscritos que pertenecen a:

a) Ejército de tierra .....

b) Ejército de mar .....

c) Guardia Civil ... .

d) Carabineros ....

Población inscrita en los siguientes establecimientos:

	Varones	Hembras
Hospitales		
Manicomios.....		
Asilos.....		
Hospicios		
Cárceles.....		

integral, porque él afirma el poderio limitado de la Inteligencia: la fuerza arrolladora de la voluntad, ese motor supremo de la vida particular y de la vida colectiva; el predominio inexcusable de la recta conciencia.

Y como dentro del laicismo ni actúan ni se reconocen más valores que estos del espíritu, tienen los librepensadores, que se consideran y ayudan todos ellos como hermanos, esta escuela diaria de fortificación y perfeccionamiento.

—¿.....?

—Los principios del laicismo integral son: libertad, que es la vida del espíritu: la igualdad, que es el amor entre los hombres. Toda causa justa, colectiva o individual, es la causa del librepensamiento. Contra las iniquidades sociales, cualesquiera que ellas sean, alzó y alzará siempre toda su autoridad.»[82]

Advocava per la incorporació de la dona a una defensa activa de la República:

«*—¿Las mujeres? La mujer en España, salvo raras excepciones, vive todavía unida al carro del fanatismo. Yo no me canso de pregonarlo por esos pueblos de Cataluña adentro, las mujeres —les digo— debemos vivir por y para la República, que es el gobierno del pueblo; que es la negación de todas las tiranías ; que es la consagración del derecho, la Ilustración, la Justicia, la libertad...*

—¿.....?

—Enemiga de todas las tiranías. La tiranía de las ideas es la única que acepto, por que no envilece y por lo cual es glorioso morir.

—¿.....?

—Soy optimista. La mujer empieza a convencerse de que la misión de ella es ayudar a sus esposos, padres y hermanos en la grandiosa obra del progreso. La mujer ya se incorpora a los ideales republicanos y laicos, aunque no con la celeridad que fuera de desear. La mujer empieza a emanciparse del yugo de la ignorancia y del fanatismo. [...]»[83]

Manifestava la fe en la llibertat d'expressió i de premsa:

«*—¿.....?*

—El periódico es la carta de la Humanidad. Yo puedo asegurar que cuando leo un periódico me parece que tengo entre mis manos una carta de mi familia. Porque, efectivamente, el periódico es conjunto de ideas y sentimientos donde palpita, y vive, y se define lo que piensa, lo que siente, lo que teme o lo que es para la Humanidad. Cuando leo un periódico me figuro que leo una carta de mi madre, que me da cuenta de sus alegrías y dolores, que me cuenta sus ocupaciones, etc., etc.

—¿.....?

—Si; la Prensa, a la altura en que se encuentra el progreso humano, no es sólo elemento indispensable de información y de difusión de ideas; es, ademas, algo asi como la expresión de ideas; es la expresión de un sentimiento fraternal entre los pueblos, que hace comunes sus venturas y dolores.»

I finalment argumentava la seva militància política i el compromís de Catalunya com a capdavantera de la llibertat dels pobles peninsulars:

«*—Milito en el partido de la Esquerra Republicana de Catalunya, que tan dignamente preside ese varonil ciudadano Luis Companys, pequeño de cuerpo, pero tan grande de alma y de corazón. Si viviera en Aragón, mi tierra natal, me enrolaría con los legionarios que siguen las inspiraciones del gran patricio Manuel Azaña, el indiscutible gran amigo de Cataluña.*

—¿.....?

—Cataluña no es separatista. Ella precisamente ha puesto la primera piedra en la grandiosa obra de la reconstrucción hispana, obra de paz, de amor y de Justicia, y en la que colaborarán muy pronto todas las tierras que constituyen el genio hispano. Vean, vean ya el despertar de Vasconia, las voces de libertad que nos llegan de Galicia, de Valencia...

—¿.....?

—Cuando la fuerza se interpone a la libertad, la opinión se impone a la fuerza. El que no defiende la libertad, no tiene derecho a gozarla.

—¿.....?

82 «Hablando con Nati Yarza, alcaldesa de Bellprat», *El Diluvio*, 2 d'agost de 1934, p. 8.

83 Ibídem.

Bellprat, febrer de 1934

Nativitat Yarza, amb la vara d'alcaldessa, parlant amb una veïna del poble.

ERIK / (ESTAMPA)

—La libertad no consiste en hacer de la ley un derecho, sino de convertir el derecho en ley. La libertad, obra de la civilización y de los siglos, no está vinculada a ningún poder personal, pues pertenece a la Humanidad.

—¿.....?

— Sufrir y llorar significa vivir.

.....

Después de dos horas de charla nos despedimos agradecidísimos de la simpática, inquieta y dinámica alcaldesa y maestra de Bellprat, no sin antes agradecerle en nombre de EL DILUVIO su exagerada atención. Su sinceridad y talento, valentía, amabilidad y fogosa elocuencia, cautivan al más exigente.»[84]

La condició d'alcaldessa implicava, naturalment, altres gestos i obligacions. Així una de les darreres intervencions de Yarza com a oradora d'Esquerra Republicana va tenir lloc el 26 d'agost en un acte de propaganda anticlerical i esquerrana al casal d'ERC de Cabrera de Mar, —on havia estat mestra durant dos anys— amb intervencions també d'Emiliana de Rius, Ramon Aguiló i Lluís Umbert.[85]

84 Ibídem.

85 «Important acte polític a Cabrera de Mataró», *La Humanitat,* 25 d'agost de 1934, p. 5.

La Pobla de Claramunt, circa 1930

Una imatge del carrer principal de la població amb la façana de les Escoles Nacionals a la dreta.

FREYTAS / AFMPC

Trasllat a la Pobla de Claramunt

7

A finals d'agost de 1934 va ser publicat el nomenament de Nativitat Yarza per ocupar la plaça de mestra a la Pobla de Claramunt.[86] En aquell moment hi havia tres unitats escolars: una de parvulari, per a nenes i nens de 3 a 5 anys, al primer pis de l'edifici de l'antiga Casa de la Vila; i dues per als nois i noies de 6 a 13 anys a la planta superior de l'edifici de l'Ajuntament, situat al peu de la carretera d'Igualada.

Quan es va anunciar el seu trasllat a la Pobla de Claramunt, el *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* no va fer constar el nomenament de cap substitut al consistori de Bellprat, i l'alcaldessa continuà exercint, fins i tot viatjant a Barcelona per entrevistar-se amb el president Companys —que en la seva absència fou atesa pel conseller de Cultura, Ventura Gassol— i per fer la tradicional ofrena davant el monument de Rafael Casanova per la Diada de l'Onze de Setembre.[87] Dies després es produïren els Fets d'Octubre, que comportaren l'empresonament del Govern de la Generalitat, amb el president Lluís Companys al capdavant, i la destitució dels ajuntaments governats per les esquerres i la seva substitució per comissions gestores designades per l'autoritat militar, com va ser el cas de dos terços dels municipis del partit judicial d'Igualada. Així amb les noves disposicions de l'autoritat militar, Josep Solé va esdevenir president de la nova Comissió Gestora de Bellprat.[88]

Sabem que l'alcaldessa va causar baixa d'ERC per raons que desconeixem, qui sap si arran dels Fets d'Octubre. El cert és que quan va esclatar la guerra la mestra de la Pobla va anar al front amb la primera columna patrocinada pel PSUC i la UGT i dirigida per Josep del Barrio, Manuel Trueba i Àngel Estivill en comptes de fer-ho amb la Columna Macià-Companys, impulsada per Esquerra Republicana de Catalunya.

A la Pobla, durant la seva estada de quasi dos anys, *donya* Nati va estar allotjada al segon pis de l'antiga Casa de la Vila, habitatge on va residir fins l'oc-

86 *Gaceta de Madrid,* 21 d'agost de 1934, p. 1.029.

87 *La Publicitat,* 13 de setembre de 1934, p. 10 i 12.

88 «Les Comissions Gestores de la Comarca», *Diari d'Igualada,* 29 d'octubre de 1934, p. 2.

La Pobla de Claramunt, octubre de 1935
Maria Padró, alumna de Nativitat Yarza. Durant el bienni negre l'escola patí un retrocès en la catalanització iniciada per la Generalitat.

tubre de 1936, amb el parèntesi dels dos mesos que estaria al front d'Aragó. Els caps de setmana, gairebé sempre acostumava a viatjar amb el tren a Barcelona per visitar familiars i amics.

En la nova unitat escolar va exercir la docència al costat del mestre Emili Viguera, militant d'ERC des de 1932; i la mestra del parvulari, Maria Borés, dona de conviccions catòliques que des d'un primer moment no va simpatitzar amb *donya* Nati.

Així doncs, durant tot el període del Bienni Negre, la mestra republicana, políticament, va restar pràctiment inactiva fins a les eleccions generals del febrer de 1936. A Bellprat, d'un cens de 182 persones —97 homes i 85 dones—, votaren 165 (90,65%). Ho feren 89 homes i 76 dones, que donaren el triomf —com a tot Catalunya— al Front d'Esquerres, liderat per ERC, per 83 vots (50,30%) davant els 82 vots (49,69%) del Front d'Ordre, liderat per la Lliga. Victòria mínima per 1 vot: el d'una *donya* Nati que ja no vivia al poble, però que hi continuava empadronada i exercint el seu dret a vot tombà la balança.[89]

Als pocs dies foren amnistiats milers de presos i es restituí el Govern Companys a la Generalitat i els ajuntaments legítims, recuperant així Yarza la seva condició de regidora bellpratenca.[90] Però no tornà a esdevenir alcaldessa. Com a mínim des del 15 d'abril ho seria un altre company de la llista d'Esquerra Republicana, Joan Vidal.[91]

La Generalitat, tal com reconeixia la Constitució republicana, tenia dret a crear i mantenir escoles, però no disposava de recursos econòmics i capacitat legislativa per actuar en el camp de l'educació i l'ensenyament. Nativitat Yarza i Emili Viguera, sembla que per iniciativa pròpia, innovaren el sistema d'ensenyament de l'escola pública del poble seguint les tesis de l'Escola Nova, convertint la classe de les noies i la dels

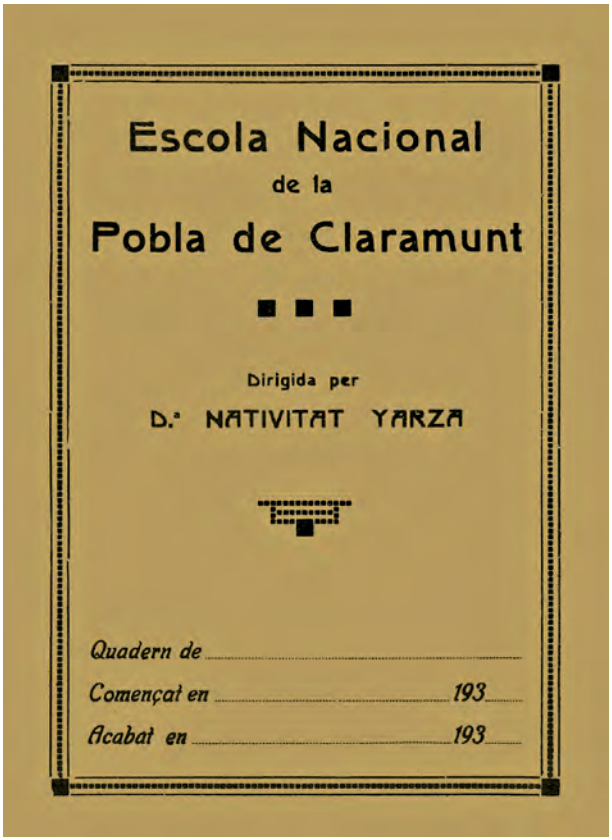

1934
Coberta de la llibreta escolar
conservada per la seva alumna Antònia Colom i Aguilera.
PSC

89 ACAN. Arxiu Municipal de Bellprat. Eleccions de Diputats a Corts de 1936.

90 *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya,* 22 d'abril de 1936, p. 560.

91 *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya,* 25 d'abril de 1936, p. 678.

La Pobla de Claramunt, circa 1930

El Casino del poble seria habilitat com a escola mixta a inicis de la Guerra Civil.
Les quatre primeres finestres corresponen a les aules.

FREYTAS / AFMPC

nois en aules mixtes fins a final del curs 1935-1936. Cada taula era compartida per una noia i un noi, —un fet mai vist al poble— sense prioritzar que anessin junts per tenir la mateixa edat, sinó valorant el mateix nivell d'aprenentatge. Es tractava de promoure la convivència entre nenes i nens a la mateixa aula perquè consideraven que l'escola els havia d'educar per viure en societat. Aquesta manera d'aprendre era ben diferent de l'ensenyament tradicional que havien practicat fins aleshores amb l'alumnat sotmès a una rígida disciplina imposada pel professorat i a una estricta separació de sexes.

Al cap de més de vuitanta anys, algunes alumnes poblatanes encara recordaven fets i anècdotes de la seva mestra, republicana, laïcista i atrevida.

Teresa Marcual:

«*quan donya Nati va arribar a la Pobla hi havia gent que comentava: oh!! Tindrem una mestra anticlerical!! Els meus pares van establir una bona relació amb la mestra nova, érem veïns, i alguna vegada ens visitava, conversant llargues estones al voltant del foc a terra.*

... ens va ensenyar com es comptava cada any al calendari el diumenge de Pasqua: que era el primer diumenge després de la lluna plena —pleniluni— després del 21 de març, que és considera l'inici de la primavera —equinocci. Primera lluna plena de primavera que podia oscil·lar entre el 22 de març la més baixa i el 25 d'abril la més alta.

També ens ensenyava Ciències Naturals. Uns pots de vidre transparents els deixàvem plens de serradures humides i hi ficàvem llavors de mongetes i faves, i així cada dia podíem observar com evolucionava el procés de germinació.

... llavors, l'ensenyança, jo comprenc que ella tenia ganes d'innovar l'ensenyament: ens parlava en català, però a la classe també hi havia estones que s'explicava en castellà.

... a la classe de "Lectura" llegíem un llibre en català i un altre en castellà. Amb la mestra anterior, es llegia el llibre Terra Catalana i un altre que es titulava Europa, doncs donya Nati ens els va fer retirar, i ens feia llegir El Quijote una obra literària de més nivell...

... també ens exigia molts deures, sobretot exercicis d'Aritmètica.»[92]

Magdalena Morist:

«*... era molt bona mestra, també ens ensenyava labors com cosir, fer ganxet i brodar.*»[93]

Soledat Riba:

«*... a casa érem una família devota i a l'escola no s'ensenyava religió, per això sovint anava a la rectoria per aprendre el Catecisme. Donya Nati, va ser una bona mestra, tot i que una vegada em va retreure que eren més importants els estudis de l'escola que els de religió.*»[94]

Rosa Soteras:

«*... era una dona que ens ensenyava de tot, recordo quan ens feia la classe que aleshores s'anomenava "Urbanitat"... ens ensenyava com s'havia d'acompanyar als avis pel carrer, quan havies d'anar al costat dret o l'esquerra. Ens feia portar un tovalló a la classe per ensenyant-se com s'havia de fer-lo servir a la taula a l'hora de menjar.*

... quan donya Nati va tornar del front, va passar per les escoles que aleshores estaven al Casino. Jo estava a la porta i va entrar vestida de miliciana. A les alumnes ens va agradar veure-la amb el vestit de miliciana, i ens va saludar a totes.»[95]

---

92 Totes les cites de les exalumnes han estat extretes o bé de les entrevistes que realitzà Jep Rabell per «El portal de la memòria», en el marc de l'acte d'homenatge celebrat a la Pobla de Claramunt, el 14 de juliol del 2017, o bé del documental *Donya Nati*, realitzat per Òscar López al llarg del 2019.

93 Ibídem.

94 Ibídem.

95 Ibídem.

Tardienta, agost-octubre de 1936
Nativitat Yarza, miliciana de la Columna Del Barrio, voluntària al front d'Aragó, amb una vista d'un sector d'aquest poble de la comarca dels Monegros des de l'altura del Barrio Nuevo, amb l'edifici de l'escorxador a la dreta.
ACAN (DONACIÓ DE TERESA MARCUAL I PADRÓ)

La Guerra Civil: miliciana al front d'Aragó

8

Quan el juliol de 1936 es va produir l'aixecament dels militars rebels, Yarza, amb seixanta-tres anys d'edat, va allistar-se a la Columna Del Barrio, integrada essencialment per membres del PSUC i la UGT, per lluitar al costat de les forces lleials a la República.[96] La columna, que va arribar a agrupar un mínim de quinze centúries, havia marxat cap al front d'Aragó el 24 de juliol i ella s'hi va incorporar sortint de Barcelona just un mes després, el 24 d'agost.[97] En passar per la Pobla de Claramunt, va aturar-se davant del Centre Republicà i va baixar del vehicle vestida de miliciana per conversar una estona amb els dirigents locals. Aquest fet va ser conegut pel rector de la Pobla, Mossèn Pere Bosch, el qual, amagat a Ca l'Amador, va escriure:

> «*Ha passat cap el front aragonès, una coneguda camarada de la Pobla acompanyada d'altres dones, vestides amb granota i ample barret. Naturalment hi van a fer servei. Per embellir l'espectacle, una orquestrina també és al front per tal d'arrodonir el conjunt de guerra moderna roja. Molts joves es fan voluntaris, sortint cap al front acompanyats de les seves amigues.*»[98]

Els dies que Nativitat Yarza va romandre al front d'Aragó va estar-se a la zona de Tardienta i la rodalia d'Osca. Allí, fent tasques de proveïments per a les trinxeres, es va trobar amb joves milicians de la Pobla.[99] Unes setmanes més tard, les milicianes van ser retirades del front i les columnes van ser militarit-

96 ANC. Fons Generalitat de Catalunya (Segona República), lligall 357/3 doc. 7 i 8. Els milicians cobraven el seu subsidi a través d'un familiar o persona expressament autoritzada. En el cas de Yarza, gràcies als dos rebuts que es conserven (9 i 19 d'octubre de 1936) sabem que fou Florentina Rupérez, la «compañera autorizada» que els cobrà.

97 Gonzalo BERGER. *Les milícies antifeixistes de Catalunya. Voluntaris per la llibertat,* p. 175-180.

98 APC. Pere BOSCH I FERRAN. «24 agost, diada de Sant Bartomeu», *Recordant el passat. 1936-1939.*

99 Informació facilitada per Millan Escudé, del PSUC, que es va trobar amb Nativitat Yarza al front.

Setembre de 1936
Una nena i un nen
comparteixen
la lectura d'un llibre,
com a metàfora
de l'escola laica i mixta
que el Consell
de l'Escola Nova
Unificada volia implantar.
Aquest emblemàtic
i conegut cartell,
de traç amable,
fou un dels pocs
dissenyats
per una il·lustradora
—Carme Millà—
en el context
de la Guerra Civil.
UB-BPR

zades per integrar-les dins l'Exèrcit Popular de la República, que buscava posar ordre i disciplina en l'esforç de guerra.

A partir d'agost de 1936, el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) va portar el nou sistema d'ensenyament a tot Catalunya, el qual, entre altres mesures, establia la coeducació a l'escola. A Barcelona, les previsions es van desbordar, perquè s'havia de donar cabuda als milers d'infants refugiats que arribaven procedents d'altres zones de guerra. Quan Yarza es va veure obligada a tornar del front, va ser conscient de la necessitat de nous mestres i va demanar el trasllat provisional de la Pobla per exercir a Barcelona, acollint-se als decrets promulgats per la Conselleria de Cultura els dies 12, 14 i 15 d'octubre.

L'agost, les autoritats locals de la Pobla confiscaven el Casino per convertir la meitat de l'edifici en escoles municipals i, amb la màxima urgència, habilitar-hi quatre aules.[100]

Tanmateix, la mestra republicana no es va desentendre pas de la seva antiga escola: de fet, els canvis en el nou sistema d'ensenyament es van aplicar quan Yarza va tornar del front per quedar-se uns quants dies i, conjuntament amb el mestre Emili Viguera, van estructurar el curs escolar, adaptat a les noves quatre aules, amb el nou mètode decretat per la Generalitat, amb la incorporació dels nous mestres: la igualadina Núria Maestre; la jove catòlica Marina Llaveria; i el mestre de Toledo, Manolo Guzmán.[101]

Els infants refugiats de Madrid i Toledo que van arribar a la Pobla de Claramunt el 10 d'octubre es van beneficiar del nou sistema educatiu del CENU, malgrat les dificultats que comportava el desconeixement de l'idioma.

A causa dels esdeveniments de la guerra, el curs escolar va començar amb retard i el 22 de novembre de 1936, l'esmentat Mossèn Pere Bosch, sempre escrivint en el seu amagatall, al·ludia de nou a la mestra Nativitat Yarza amb aquestes paraules:

> «*El marxisme és ateu, i per tant nega i s'oposa al Decàleg rebutjant els seus preceptes afirmatius i prohibicions. El Front Popular integrat per les entitats que responen a les inicials CNT, Confederació Nacional de Treballadors; FAI, Federació Anarquista Ibèrica; UGT, Unió General de Treballadors; PSUC, Partit Socialista Unificat de Catalunya; POUM, Partit Obrer d'Unificació Marxista; i IR i ERC, Izquierda Republicana i Esquerra Republicana, admet i propugna l'Escola Nova que s'està imposant arreu.*
>
> *En començar les tasques escolars aquest novembre no es notaren grans diferències; emprò en fer-se l'escola bisexual ja s'advertia la nova modalitat. És evident que les finalitats de la vida i les aptituds individuals tenen el seu caire característic en la noia i el noi; la instrucció del noi cal emmenar-la a l'home de treball i vida comercial del demà, i la de la noia ha de respondre a les labors i quefers de la llar. Aquestes dues tendències naturals, són postposades a les conveniències culturals.*
>
> *Així, es presentà a la localitat aquest mes una mestra amb afany d'inspectora i directora, que tot l'istiu s'havia trobat atrafegada amb revolucionaris, milicians i front de guerra.*
>
> *Combinada la canalla per edat, es posaren les taules bipersonals de les diferents aules, un noi i una noia formant parella.*»[102]

Quan Yarza es va traslladar definitivament a Barcelona, per a incorporar-se a la seva nova destinació com a mestra, es va acomiadar dels seus alumnes de la Po-

100 AMPC. Llibre d'Actes del Comitè Antifeixista, p. 1-4; Llibre d'Actes de l'Ajuntament. 1936-1938, p. 10; Josep RIBA I GABARRÓ «Guerra i postguerra a la Pobla de Claramunt (1936-1946)», p. 374 i 377; Isidre SURROCA I LLUCIÀ «El Casino de la Pobla de Claramunt i la lluita pel poder municipal els primers anys del franquisme», p. 22.
A la Pobla, el setembre de 1938 no es va començar el curs escolar perquè a l'altra meitat de l'edifici del Casino, des del juliol, s'hi havia instal·lat la Comandància General d'Artilleria de l'Exercit Republicà, des d'on es planificaven les operacions militars de la Batalla de l'Ebre. A l'altra banda del poble, a l'edifici de l'Hotel Robert, des del juny, s'hi va establir el Quarter General de Exèrcit de l'Est, GERO, sota el comandament del general Juan Hernández Saravia.

101 AMPC. Sgt. 731. Llibre de caixa, 1936.

102 APC. Pere BOSCH I FERRAN. «L'Escola Nova», *Recordant el passat. 1936-1939.*

GENERALITAT DE CATALUNYA

Grup escolar Nº 61

Provença283, Barcelona.

DEPARTAMENT DE CULTURA
DE LA
GENERALITAT DE CATALUNYA
14 JUN. 1937
Nº 3519
REGISTRE GENERAL D'ENTRADA
A Negociat d'Ensenyaments

DEPARTAMENT DE CULTURA
Negociat d'Ensenyaments
14 JUN 1937
REGISTRE D'ENTRADA
Nº 1375

Haven-se reunit el claustre d' aquet grup escolar, nº 61 Provença 283, Barcelona, va pendre l' acord de demanar al company Conseller de Cultura de la Generalitat, li sigui cocedit el nom de "Lina Odena " al esmentat grup per considerar-lo apropiat.

La qual cosa esperem no ens sigui denegada per esser de justicia.

salut i revolució.

Barcelona, 14 de juny de 1937.

La directora, Nativitat Yarza

14 de juny de 1937
Petició del claustre del Grup Escolar núm. 61, signada per la directora Nativitat Yarza, per tal de donar-li al centre educatiu el nom de Lina Òdena.
AGDB

bla de Claramunt amb el vestit de miliciana que portava quan va tornar del front, amb cartutxera i pistola.

Així, a finals de 1936 Nativitat Yarza es trobava ja a Barcelona dirigint l'anomenat Grup Escolar núm. 61, amb una capacitat per a 240 alumnes —situat al carrer de Provença, 283, aleshores districte VIII, Gràcia, però actualment districte II, Eixample—[103] on va obtenir la plaça en propietat i on comptava amb l'ajut del conserge Quintí Montaner, un poblatà que havia abandonat la seva responsabilitat com a regidor del PSUC a l'Ajuntament de la Pobla de Claramunt, per anar amb tota la família a Barcelona a treballar amb la seva amiga. Yarza residia al mateix centre, on va estar-se gairebé fins dies abans de l'ocupació franquista de Barcelona.[104]

L'1 de novembre de 1936, l'equip de mestres dirigit per Nativitat Yarza i format per Gabriel Garcia, Rafael Labrinaga, Paciana Uribe, Maria G. Vidal i Josepa Zambrano, ensenyaven 273 alumnes.[105]

El 17 de febrer l'escola ja donava cabuda a 328 alumnes, sense dubte fruit de l'allau de refugiats que acollia la ciutat de Barcelona provinents de tot l'Estat.[106] Per la qual cosa l'equip docent es doblà passant dels sis mestres —Yarza inclosa— als tretze. Excepte Uribe, la resta de mestres continuaren i s'hi afegiren: Àngela Algaba, Josepa Ballescà, Guadalupe Comín, Dolors Jolís, Teresa Navarro, Elena Pons, Pere Pujol i Carme Millà, professora d'Art i autora del conegut cartell del CENU reproduït en aquest llibre.[107]

El juny de 1937 Nativitat Yarza sol·licita, en nom del claustre del Grup Escolar núm. 61, que el centre educatiu porti el nom de Lina Òdena, la mítica miliciana i dirigent de les JSUC que s'havia tret la vida al front d'Andalusia al començament de la guerra, per evitar ser capturada pels feixistes.

No fou aquest l'únic cas en què una escola va prendre una denominació en línia amb l'esperit dels temps. Es pot constatar tot repassant les escoles del CENU de la ciutat de Barcelona que adoptaren noms revolucionaris i de personalitats i obres rellevants de la cultura, la pedagogia, la ciència i la política: Nova Terra, Octubre, Claror, Amor i Llibertat, Progrés, Nova Infància, 1r de Maig, Nova Vida, Superació, Llibre i Martell, Bona Llavor, Amadeu Vives, Ausiàs March, Narcís Oller, Frederic Garcia Lorca, Apel·les Mestres, Antoni Gaudí, Màxim Gorki, Cassià Costal, Francesc Ferrer i Guàrdia, Aristòtil, J.J. Rousseau, Narcís Monturiol, Arnau de Vilanova, Pi i Margall, An-

103 L'edifici —que encara existeix i funciona com a centre educatiu— va ser després de la guerra una escola dirigida per religioses de l'orde de les mercedaries misioneres, fins el 2017 quan va esdevenir una escola concertada amb el nom de Saint Nicholas School.

104 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya,* 28 d'agost de 1937, p. 842.

105 DB. Arxiu Històric. Topogràfic 4.232, expedient 93, 1r trimestre.

106 DB. Arxiu Històric. Topogràfic 4.232, expedient 93, 2n trimestre.

107 AMCB. CENU. Caixa 119. Relació de mestres de la Generalitat de Catalunya que actuen a la ciutat de Barcelona.

Barcelona,
6 de novembre de 1937
1r Congrés Nacional
de la Dona, celebrat
al Palau de la Música,
organitzat
per la Unió de Dones
de Catalunya
i que comptà
amb la participació
de Nativitat Yarza.
CAPELLA / (COMPANYA)

selm Lorenzo, Elisenda de Montcada, Pau Claris, Mar i Cel, Terra Baixa...[108]

Simultàniament va incardinar-se en les tasques polítiques de l'organització femenina del PSUC, que va establir el seu casal al número 39 del passeig Pi i Margall, tal com va ser rebatejat el passeig de Gràcia. Així, ella i la seva amiga i antiga companya de militància al PRRS, Hilda Agostini, estaven al capdavant de la secció de Premsa, Agitació i Propaganda, mentre que altres companyes gestionaven seccions d'assistència social i de serveis auxiliars al front de guerra.[109]

En la mateixa línia d'actuació, en el 1r Congrés Nacional de la Dona, que va tenir lloc del 6 al 8 de novembre al Palau de la Música Catalana, Nativitat Yarza va prendre la paraula en representació del PSUC en la sessió del 7 de novembre.

El Congrés comptà també amb la presència i intervencions de diverses regidores catalanes. El camí obert per Yarza i les altres tres regidores electes el gener de 1934 s'havia consolidat i ampliat. En el context de la guerra, una trentena de dones esdevingueren regidores en representació de la CNT, ERC, POUM, PSUC i Unió de Rabassaires, a una vintena de poblacions com ara Banyoles, Barcelona, Girona, Igualada, Lleida, Reus, Sant Feliu de Llobregat, Tàrrega, Vilafranca del Penedès, Vilanova i la Geltrú...

El Congrés Nacional de la Dona, amb l'assistència de 800 delegades, escollí Maria Dolors Bargalló, principal propagandista d'ERC, presidenta de la Unió de Dones de Catalunya.[110] Aquesta entitat, que el 1938 ja havia aconseguit reunir més de 30.000 afiliades, agrupava totes les organitzacions polítiques i sindicals republicanes del país, i es fixà com a principals objectius a reclamar per a les dones: llocs de treball en les indústries de guerra i en els serveis auxiliars de l'exèrcit; la igualtat de salaris; guarderies i menjadors populars vora les fàbriques on poder deixar els fills mentre treballaven...[111]

La Batalla de l'Ebre desenvolupada al llarg del 1938 delmava les reserves humanes de Catalunya i la moral de derrota s'escampava. L'exèrcit franquista avançava i el 16 de gener de 1939 Bellprat era el primer poble de la província de Barcelona en ser ocupat per les tropes rebels.[112]

108 Iris ZAIDA. «La maleta del CENU», *Nous Horitzons,* desembre de 1988, p. 52-53.

109 «Convocatòries. Organització femenina del PSU», *Treball,* 22 d'octubre de 1936, p. 6.

110 «Diumenge i ahir continuà les seves tasques el Primer Congrés Nacional de la Dona», *La Humanitat,* 9 de novembre de 1937, p. 2; «Les sessions del Congrés Nacional de la Dona. Les sessions de diumenge. Al matí», *Treball,* 9 de novembre de 1937, p. 4; *Companya,* 16 de desembre de 1937, p. 6.

111 Betsabé GARCIA. *Maria Dolors Bargalló. Feminista i propagandista d'Esquerra,* p. 113.

112 «España nacional. Una semana de guerra», *Destino,* 21 de gener de 1939, p. 4.

El Pertús, finals de gener - principis de febrer de 1939
La diàspora republicana.
Dones i nens a prop de creuar la frontera camí de l'exili,
després de jornades a peu fugint de l'exèrcit d'ocupació franquista.
XAB (LE PATRIOTE ILLUSTRÉ)

Camí de l'exili: fugint de la repressió

9

Amb la victòria franquista i la fi de la Guerra Civil, el rastre de Nativitat Yarza es difumina dins el gran corrent de la retirada cap a França dels republicans espanyols i catalans. En aquest sentit, s'han donat diversitat de testimoniatges sobre la peregrinació de Yarza cap a l'exili, en un moment en què ja havia complert seixanta-sis anys. Sabem, això sí, que va entrar a França a finals de gener de 1939.[113] D'altra banda, algunes persones de la Pobla, retingudes en els camps de concentració de la Catalunya francesa, van saber per altres companys que Yarza havia passat la frontera. Finalment, en un informe fet per la guàrdia civil el 1941, i en un altre de la Falange del 1942, s'assenyalava que s'havia exiliat a França.[114]

Mentrestant, el 21 d'octubre de 1940, la Comisión Superior Dictaminadora de Expedientes de Depuración, del Ministerio de Educación Nacional, resolia la *«separación definitiva del servicio y baja en el escalafón respectivo»* de Nativitat Yarza, per no haver-se presentat davant aquesta comissió en el termini de deu dies, des de la publicació al *Boletín Oficial de la Província de Barcelona* del 3 de juny anterior d'una requisitòria per tal que ho fes.[115]

Un cop a França, és molt possible que fos internada al camp del Voló, a uns deu quilòmetres al nord del Pertús, i que va acollir bàsicament dones i infants. Des d'allà, podria ser que l'haguessin portat a Manhac la Vau o directament a Tolosa de Llenguadoc, on va arribar en poques setmanes, segurament a finals de març o principis d'abril de 1939, com testimonien les cartes que va enviar i el seu nom en una llista d'universitaris i intel·lectuals exiliats que semblen haver rebut algun tipus d'ajut de l'anomenat Comité Universitaire Toulousain d'Aide à l'Espagne Républicaine, fundat pel metge occitanista i socialista Camil Soula.[116]

---

113 CET. Fitxa 6.254, 14 de novembre de 1942. Agraïm a Elisa Vílchez l'ajut rebut per localitzar aquesta documentació.

114 AHN. Causa General. Cataluña durante la Guerra Civil. Caja 1.747 / 1-3 Delegación Comarcal de Igualada / Pobla de Claramunt.

115 AGA. Fons Ministerio de Educación Nacional. Sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales. Signatura 32/12417.

116 UB-BPR. Fons personal Josep Maria Trias i Peitx.

Bellprat, 5 de maig de 1944
Visita del governador civil franquista de Barcelona, Antonio Correa Veglison,
amb l'alcalde Jaume Domènech, en primer terme.
Les noies joves del poble, exalumnes de Nativitat Yarza, que fan la salutació a la romana, braç en alt,
i amb la mantellina al coll —sortint de missa de la Festa Major de Sant Isidre—
són una metàfora ben punyent de com el somni republicà fou esclafat pel feixisme.
PROCOPI LLUCIÀ / ACAN

En una trista ironia del destí, doncs, Yarza aterrava a Tolosa de Llenguadoc setmanes després que Marcel·lí Domingo —exiliat aleshores a París i de viatge en tren cap a Perpinyà— hi hagués mort, el 2 de març de 1939 a l'Hotel Terminus, on s'hi havia aturat en sentir-se indisposat. Costa poc imaginar que quan Yarza conegués la notícia no anés a donar un últim adeu al seu admirat mestre al cementiri de Terra Cavada on fou enterrat.

L'acció principal del Comité Universitaire Toulousain d'Aide à l'Espagne Républicaine, ja actiu el 1938, va ser l'habilitació d'una residència que funcionà del 13 de febrer al 30 d'abril de 1939 i que hostatjà fins a 144 refugiats republicans espanyols i les seves famílies, en particular intel·lectuals catalans de reconegut prestigi com Pompeu Fabra, Antoni Rovira i Virgili, Jaume Serra i Húnter, Ferran Soldevila, Sebastià Gasch, Cèsar August Jordana o Xavier Benguerel i destacades republicanes com Mercè Rodoreda, Maria Baldó, Anna Murià, Leonor Serrano o la pròpia Nativitat Yarza.

Davant d'una situació prou complicada —una immensa allau de refugiats que mal que bé la República Francesa intentava gestionar— i la imminència d'una nova guerra d'abast europeu provocada pel feixisme emergent de Hitler i Mussolini, no és d'estranyar que Yarza, com tants d'altres exiliats, demanés ser acollida a Mèxic.[117]

D'aquesta manera escrivia la seva sol·licitud a Juan Larrea, secretari general de la Junta de Cultura Española, a París:

> «*Muy respetable señor mio.*
>
> *Por información de nuestros amigos del Comité Universitario de Toulouse, me entero de que se prepara un próximo viaje a Méjico con refugiados españoles en Francia.*
>
> *Suplícole encarecidamente haga llegar la adjunta carta a manos de su destinatario; el cual tuve el honor*

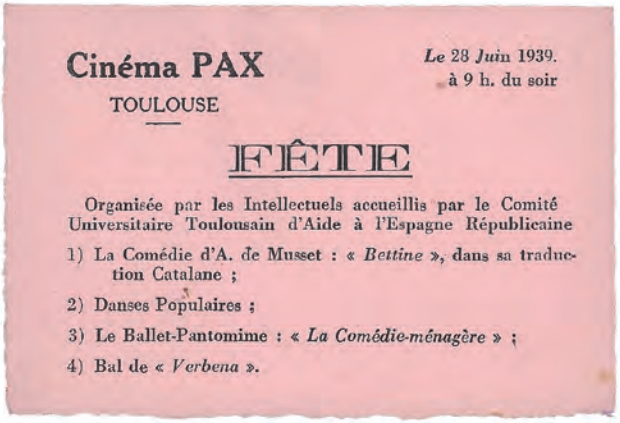

Cinéma PAX
TOULOUSE

Le 28 *Juin* 1939.
à 9 h. du soir

FÊTE

Organisée par les Intellectuels accueillis par le Comité Universitaire Toulousain d'Aide à l'Espagne Républicaine

1) La Comédie d'A. de Musset : « *Bettine* », dans sa traduction Catalane ;
2) Danses Populaires ;
3) Le Ballet-Pantomime : « *La Comédie-ménagère* » ;
4) Bal de « *Verbena* ».

28 de juny de 1939
Targetó de propaganda d'una Festa organitzada pel Comité Universitaire Toulousain d'Aide à l'Espagne Républicaine, en suport als refugiats.
AMT

117 AHGE. Fons AEMFRA (Archivo de la Embajada de México en Francia. 1935-1945). «Solicitudes de refugiados españoles intelectuales que desean emigrar a México, enviadas a Juan Larrea, secretario general de la Junta de Cultura Española, con sede en París».

D/G

MINISTERIO DE LA GOBERNACIÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE SEGURIDAD

Comisaría General Político-Social

Ref.ª { Sec.: 1ª.-
Ngd. 2º.-

Al contestar cítese la referencia.

DIRECCIÓN GENERAL DE SEGURIDAD
COMISARÍA GENERAL POLÍTICO-SOCIAL
Sección Previa
(Fronteras y
21 ENE. 1944
REGISTRO DE SALIDA
Núm.

Imp. de la D. G. de S.—M. n.º 360

R Gn.º 328

Excmo. Señor:

Tengo el honor de participar a V.E. que con esta fecha se ha autorizado la entrada en España por la frontera de PORT-BOU a la súbdita española Natividad YARZA PLANAS, nacida en Valladolid el día 24 de diciembre de 1873.

Ruego a V.E. se digne ordenar su detención cuando llegue a la indicada frontera debiendo ser puesta a disposición del Iltmo. Sr. Jefe Superior de Policía de Barcelona para que proceda a la correspondiente depuración.

Dios guarde a V.E. muchos años.
Madrid, 21 de enero de 1944.

EL DIRECTOR GENERAL.
P.D.EL COMISARIO-GENERAL,

DIRECCIÓN GENERAL DE SEGURIDAD
REGISTRO GENERAL
21 ENE 1944
SALIDA Nº

Excmo. Sr. Gobernador Civil de G E R O N A.

21 de gener de 1944
Ordres de la Comisaria General Político-Social del Ministerio de Gobernación per tal de detenir Nativitat Yarza tan bon punt entrés a l'Estat espanyol per la frontera de Portbou.
AHG

de saludar y recibir buena impresión de mis proyectos, repetidas veces.

Soy maestra nacional, últimamente Directora de uan escuela graduada o Grupo escolar de la Generalidad, mecanógrafa taquígrafa, y he sido maestra nacional y Alcaldesa de Bellprat (Cataluña) por elección del Frente Popular, especializada en la enseñanza de obreros.

Como Presidenta últimamente del Sindicato de Maestros de la Generalidad de Cataluña me es imposible por ahora ni quizas mas volver a España a pesar de mi carácter puramente técnico más que político.

Suplícole encarecidamente se sirva tenerme presente para el viaje lo antes posible, ya que yo no puedo sufragármelo, si bien aceptaría cualquier forma de pago a plazos que con mi trabajo me permitiese marchar lo mas pronto posible, pues puedo hacer o enseñar o dirigir todos los trabajos dignos de un ama de casa.

Suplicándole encarecidamente no me olvide, me ofrezco de V afma s s q b s m.»[118]

Els plans semblava que rutllaven perquè setmanes després tornava a escriure a Juan Larrea:

«*Muy señor mio.*

En mi poder su grata del cinco del corriente y enterada de su contenido me apresuro a remitir los datos que en la misma me indica.

La que suscribe es natural de Valladolid, nacida el 24 de diciembre de 1884, me llamo, Natividad Yarza Planas, profesión Maestra nacional, de estado soltera, no tiene hijos ni familiares que atender, ha ocupado el cargo de Directora del Grupo Escolar "Lina Odena" de Barcelona y desea poderse trasladar a Méjico, en donde tengo algunas amistades, no pertenezco a ningún partido y si a la Sindical de la CNT.»[119]

Yarza encara va enviar una darrera carta, dues setmanes més tard, insistint en la seva voluntat de marxar a Mèxic. Potser el temut esclat de la guerra a Europa, el setembre d'aquell 1939, va fer impossible el seu pla. En tot cas, la notícia següent del seu periple ens la dona una fitxa localitzada al Consolat espanyol de Tolosa de Llenguadoc, del 1942, que conté una fotografia seva i ens dona una nova adreça a la ciutat on va viure sempre més, aleshores la rue des Fontaines, al barri de Saint-Cyprien.[120]

Trobant-se, doncs, a la capital occitana, Yarza va haver d'assistir, com tota la ciutadania nadiua però també com els milers d'exiliats republicans que s'hi trobaven, a l'ocupació dels carrers per part dels nazis, sota el control de la Gestapo. Davant d'aquesta nova amenaça, alguns van considerar arribat tal vegada el moment d'intentar un retorn al territori espanyol. Potser aquesta circumstància ajuda a explicar la iniciativa que ella va emprendre en aquesta direcció no gaire més tard.

Efectivament, cap al 1943, els seus nebots —fills del seu germà Mariano— van rebre una carta a Barcelona de la seva tia des de Tolosa de Llenguadoc en la qual els explicava que retornava de l'exili. La família la va anar a rebre a l'estació de França i, per a gran sorpresa seva, només van trobar-hi les maletes, que es van quedar les autoritats franquistes. Ella no va aparèixer i els familiars ja no en van saber mai més res...[121]

Descobertes posteriors han permès aclarir aquest misteriós enigma de les maletes abandonades al vagó de tren. Ens referim concretament a la localització d'un ofici de la Dirección General de Seguridad espanyola, emès des de la Comisaría General Político-Social de Madrid el 21 de gener de 1944 i amb destinació al governador civil de Girona. L'ofici informa que s'ha autoritzat l'entrada a Espanya de Nativitat Yarza per la frontera de Portbou... però al mateix temps commina el governador a *«ordenar su detención cuando llegue a la indicada frontera debiendo ser puesta a disposición del Iltmo. Sr. Jefe Superior de Policía*

118 AHGE. Fons AEMFRA (Archivo de la Embajada de México en Francia. 1935-1945). Carta de Nativitat Yarza a Juan Larrea [Tolosa de Llenguadoc, c. març-abril de 1939].

119 AHGE. Fons AEMFRA (Archivo de la Embajada de México en Francia. 1935-1945). Carta de Nativitat Yarza a Juan Larrea [Tolosa de Llenguadoc, 8 d'abril de 1939]. Desconeixem per què Yarza afirmava haver nascut el 1884, dotze anys després de quan ho va fer en realitat, el 1872.

120 CET. Fitxa 6.254, 14 de novembre de 1942.

121 Informació de Josefa Adelantado Yarza.

Tolosa de Llenguadoc, 21 d'agost de 1944
L'alliberament de la capital occitana, per part de les forces aliades, després de quatre anys sota l'Estat francès del mariscal Philippe Pétain i l'ocupació militar alemanya, representà una immensa alegria i esperança per a tots els republicans catalans i espanyols refugiats, com Nativitat Yarza.

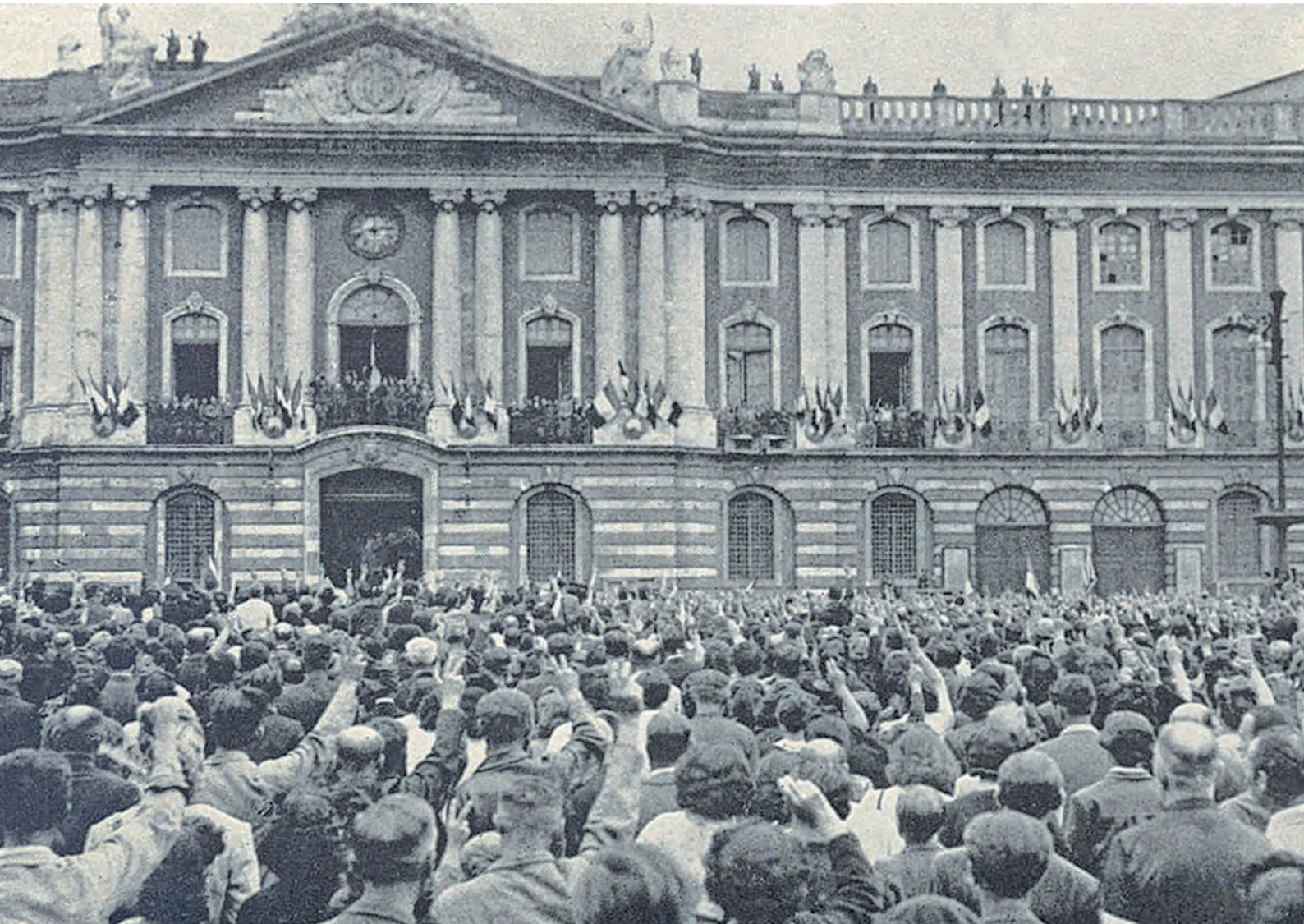

de Barcelona para que proceda a la correspondiente depuración».[122]

Es tracta d'un document revelador sobre la política que se seguia en aquells moments per part de les autoritats espanyoles: l'atorgament d'un passaport i d'un permís d'entrada no estalviava tanmateix al beneficiari ser conduït davant la policia, ser detingut en un lloc proper a la frontera i ser sotmès a un tràmit de depuració que, en molts casos, implicava l'obertura d'un procés judicial que fàcilment podia acabar en penes de presó.

Tot fa pensar que Yarza va tenir notícia d'aquestes intencions a darrera hora i, en conseqüència, potser espantada per la notícia de la detenció segura i per les conseqüències que podia tenir el tràmit subsegüent, va decidir interrompre sobtadament el seu viatge de retorn a Barcelona. Per això, en el darrer minut va abandonar les maletes i va resoldre quedar-se definitivament a França, d'on ja no tornaria mai més.

Sortosament les forces aliades desembarcaven a Normandia el juny i dos mesos després entraven triomfalment a Tolosa de Llenguadoc alliberant-la de l'ocupació nazi. La vida dels republicans exiliats es prenia un respir.

122 AHG. Govern Civil, Expedients de frontera, 317/049.

The Spanish Exodus-Who Remembers? Who Cares?

SPANISH REFUGEE AID

Pablo Casals, Salvador de Madariaga *honorary chairmen*

FORGOTTEN PEOPLE

In 1939 a half million Spanish Republicans, defeated in the Spanish Civil War, struggled across the snow-covered Pyrenees into France. They chose exile rather than life under Fascism. Interned in camps in the south of France, within the year thousands were fighting again for the Allied forces and in the French Resistance. Betrayed by Vichy and victimized by the Nazis, they were forced into slave-labor battalions or deported to Dachau, Buchenwald – 8,000 died in Mauthausen alone. After ten years of war, physical suffering, personal tragedy, the peace was no peace for them. They could not return home and even today they face reprisals despite Franco's amnesties.

WHO ARE THEY?

Of the 75,000 refugees who still remain in France, 10,000 need our help. Broken health, crippling war wounds, the death of the breadwinner – these are some of the tragedies that prevent them from making a successful new life. Old age makes their situation more desperate. More than half are over 60. Many are chronically ill. Those in hospitals feel deserted and alone. The others live on tiny French social security pensions, about $1 a day.

Circa 1955
Portada d'un opuscle informatiu de l'Spanish Refugee Aid, de la qual Pau Casals en va ser un dels màxims benefactors, amb un títol ben explícit «*L'èxode espanyol. Qui se'n recorda? Qui se'n cuida?*».
ANC-FONS PAU CASALS

Vida d'una refugiada republicana

10

Com és prou sabut, els llargs anys de l'exili van ser terriblement durs i amargs per a tots els defensors de la República que van escampar-se a milers, primer per la veïna França i després per tot el món. Les històries personals són, en aquest sentit, escruixidores. Tanmateix, un dels elements que va pal·liar en un cert grau les pèssimes condicions de vida dels refugiats va ser la solidaritat internacional, que va expressar-se de múltiples maneres.

Així, a més del suport inicial el 1939, del Comité Universitaire Toulousain d'Aide à l'Espagne Republicaine, un dels organismes que es va distingir més en l'ajut als refugiats republicans va ser l'anomenat Spanish Refugee Aid, Inc. (SRA), una entitat creada a Nova York per l'activista d'esquerres nord-americana Nancy Macdonald, que durant cinquanta-tres anys d'activitat, del 1953 al 2006, ajudà a més de 5.500 persones refugiades.[123]

Al llarg d'aquests anys l'SRA va tenir cinc presidències: James T. Farrell, Mary McCarthy, Hannah Arendt, Dwight Macdonald i Nancy Macdonald. Però cal destacar sens dubte les personalitats que hi van donar suport: les sis presidències honoràries, Alexander Calder, Louisa Calder, Lázaro Cárdenas, Pau Casals, Marta Casals Istomin i Salvador de Madariaga; i entre les dotzenes de patrocinadors, Carmen Aldecoa, Albert Camus, Noam Chomsky, Dorothy Day, Erich Fromm, Jesús de Galíndez, Jaume Miravitlles, Arthur Schlesinger Jr., Ramón J. Sender, Josep Lluís Sert, Norman Thomas o Barbara Tuchman.

La missió principal de l'organització, que va arribar a tenir quatre oficines a França —Perpinyà, París, Tolosa de Llenguadoc (inaugurada el 1957) i Montalban—, consistia en l'ajut a persones refugiades que vivien en molt males condicions i oferir-los ajut econòmic —sovint una retribució periòdica— o material —roba, sabates, aliments...— a través d'una persona o una família americana que

123 Sobre l'SRA, vegeu: Alicia ALTED VIGIL, «La ayuda asistencial española y franco-española a los refugiados», en particular el capítol 3, «Spanish Refugee Aid / Amigos de los Antiguos Refugiados Españoles en Francia. La delegación de Toulouse», a Alicia ALTED i Lucienne DOMERGUE (coord.), *El exilio republicano español en Toulouse, 1939-1999,* p. 84-90; i el llibre de memòries dedicat a l'obra de la seva vida, escrit per la seva impulsora i ànima Nancy MACDONALD, *Homage to the spanish exiles. Voices from the Spanish Civil War.*

1956-1958

Documentació i correspondència de Nativitat Yarza dels arxius de l'Spanish Refugee Aid, Inc.

NYU

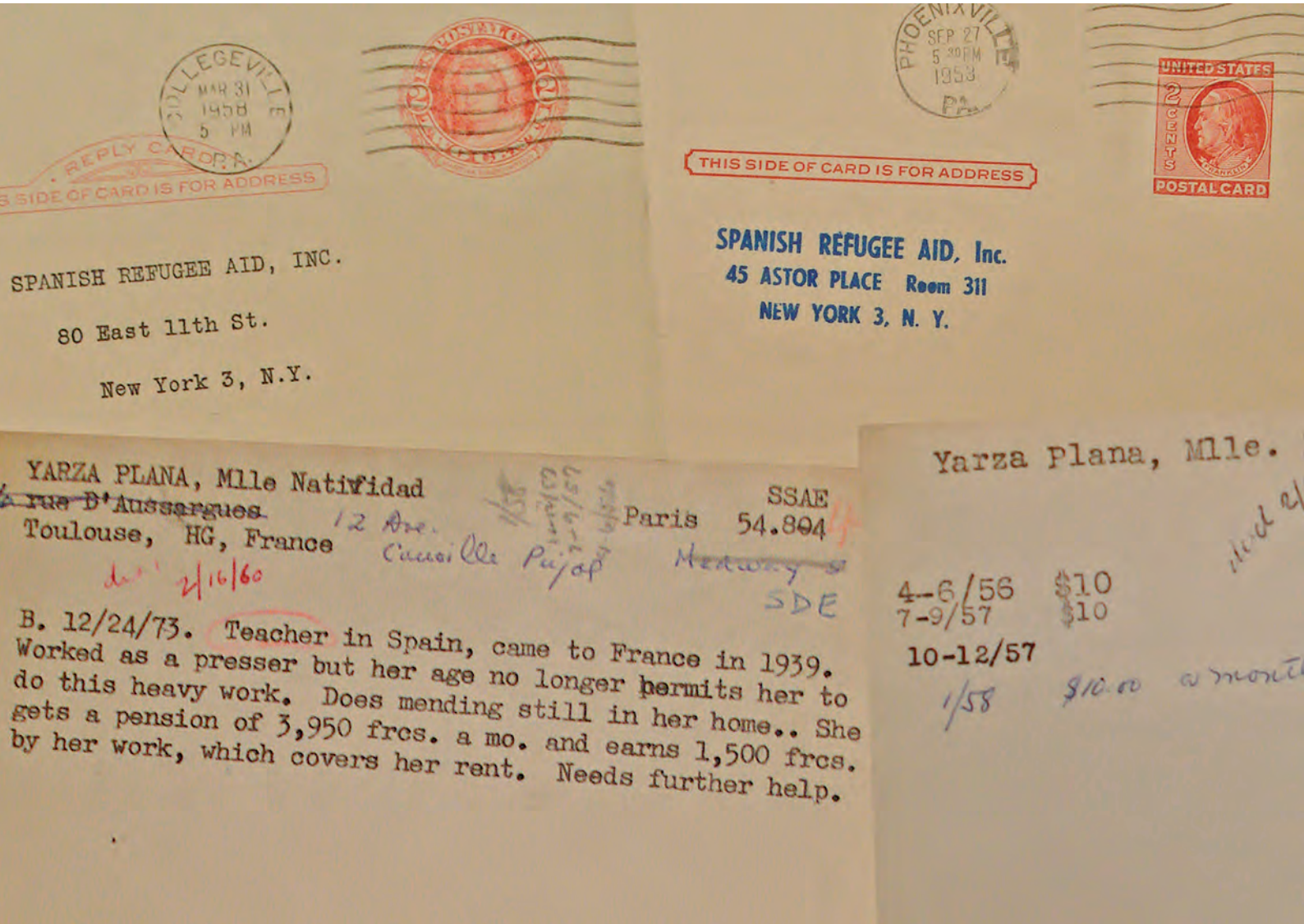

COLLEGEVILLE MAR 31 1958 5 PM

REPLY CARD P.A.

THIS SIDE OF CARD IS FOR ADDRESS

SPANISH REFUGEE AID, INC.

80 East 11th St.

New York 3, N.Y.

PHOENIXVILLE SEP 27 5 30 PM 1953 PA

UNITED STATES 2 CENTS POSTAL CARD

THIS SIDE OF CARD IS FOR ADDRESS

SPANISH REFUGEE AID, Inc.
45 ASTOR PLACE Room 311
NEW YORK 3, N. Y.

YARZA PLANA, Mlle Natividad
~~4 rue D'Aussargues~~
Toulouse, HG, France

12 Ave. Camille Pujol

Paris

SSAE
54.894

Memory

SDE

B. 12/24/73. Teacher in Spain, came to France in 1939. Worked as a presser but her age no longer permits her to do this heavy work. Does mending still in her home.. She gets a pension of 3,950 frcs. a mo. and earns 1,500 frcs. by her work, which covers her rent. Needs further help.

Yarza Plana, Mlle.

4-6/56 $10
7-9/57 $10
10-12/57

1/58 $10.00 a month

«adoptava» la persona refugiada i establia una relació personal amb ella.[124]

L'Spanish Refugee Aid rebia les sol·licituds d'ajut a les persones refugiades a través de partits i sindicats com la CNT, la UGT o el POUM, o d'altres organitzacions, com la Ligue des Mutilés et Invalides de la Guerre d'Espagne en Exil, la Creu Roja, la Fundació Pau Casals o el Service Sociale d'Aide aux Émigrants (SSAE), en el cas de Yarza.

Tot i que l'Spanish Refugee Aid no prohibia expressament l'assistència a refugiats comunistes, i de fet en va ajudar, va manifestar des de la seva creació la intenció de l'organització d'ajudar els «refugiats no comunistes» i no va treballar amb agències polítiques ni de socors que fossin afiliades als comunistes. Aquesta posició datava de l'activisme trotskista de Nancy i Dwight Macdonald.[125]

La documentació relativa a les activitats de l'SRA —que es conserva actualment a la Tamiment Library, depenent de la New York University— ha permès reconstruir, encara que sigui de manera fragmentària, els anys de Nativitat Yarza a l'exili.[126] Així, a més del que ja coneixíem gràcies a la seva fitxa d'alta al Consolat espanyol de Tolosa de Llenguadoc del 1942, sabem per aquests papers que l'antiga mestra i alcaldessa de Bellprat va continuar vivint a la capital occitana, concretament en unes altres dues adreces: 6, rue d'Aussargues —almenys des de 1946— i 12, avenue Camille Pujol, a partir de 1957. Ambdues cases existeixen encara avui, i conserven com a mínim el seu aspecte exterior.

D'altra banda, un altre fons —els arxius de l'Office Français de Protection des Réfugiés et Apatrides— situat a Fontenay-sous-Bois, prop de París, ens aporta tot d'informacions que ajuden a fer-nos una visió més completa de les vicissituds de la seva vida durant aquells anys, sobretot pel que fa als tràmits periòdics de renovació que havia de complimentar per tal de gaudir de la condició «oficial» de refugiada. Així s'ha pogut constatar, per certificacions de militància, que Yarza va afiliar-se en dues organitzacions obreres de l'exili —el Movimiento Libertario Español-CNT el 1946 i la UGT el 1948—, sens dubte perquè l'Office Centrale des Réfugiés Espagnols (OCRE) demanava un aval de partit polític o de sindicat durant aquests anys als sollicitants de l'estatut de refugiat.[127]

Yarza va treballar com a planxadora, *«però la seva edat ja no li permet fer aquest treball pesat. Encara s'hi dedica a casa seva. Rep una pensió de 3.950 francs al mes i guanya 1.500 francs pel seu treball, que li cobreix el lloguer. Necessita més ajut».*[128]

El 13 de juliol de 1953, Yarza escriu de pròpia mà i en francès a la directora americana de l'SRA. Li diu que encara no ha rebut res i que no necessita roba, sinó calçat. Per això l'acompanya el patró del seu peu perquè li enviïn si és possible un parell de sabates. Pel que fa a l'alimentació, ha de seguir un règim a causa de la tensió arterial. En aquells moments, ja té els vuitanta anys i mig.

En les setmanes següents, i a través de la persona que es fa responsable en territori francès de la refugiada «adoptada», Marion G. Splanger, Yarza rep tanmateix un vell abric de pells, un barret i un vestit i comença a percebre retribucions de 10 o 20 dòlars amb una regularitat que es fa difícil de precisar.

Passats tres anys, el 8 de maig de 1956, l'antiga mestra escriu de bell nou a Nova York i agraeix una tramesa de 7.000 francs, que li ha estat de gran ajut perquè viu molt pobrament. Per altres referències sabem que

124 El 1984, després de la jubilació de Nancy Macdonald, l'SRA va passar a ser una branca independent de l'International Rescue Committee.

125 http://dlib.nyu.edu/findingaids/html/tamwag/tam_326/index.html [consulta del 13 d'abril de 2020].

126 NYU. Fons de l'SRA de la Tamiment Library and Robert F. Wagner Archives. La referència de la documentació relativa a Nativitat Yarza és l'expedient 448, caixa 12, carpeta 25. Agraïm a Virginia Reyes i Pol Dalmau la transcripció fotogràfica d'aquest material.

127 OFPRA. «Esp. 781, Yarza Planas, Natividad». Devem i agraïm el coneixement d'aquest expedient a Jordi Pons i Pujol. I a Tona Majó haver-lo fotografiat íntegrament.

128 NYU. Fons de l'SRA de la Tamiment Library and Robert F. Wagner Archives. «Yarza Planas, Natividad, expedient 448, caixa 12, carpeta 25». Fitxa personal de la persona «adoptada», de París estant, per Marion G. Spangler. Sense data.

Montalban, 28 de juliol de 1961

Dia de la inauguració del «Foyer Pablo Casals», una llar d'avis per als vells republicans, impulsada per l'Spanish Refugee Aid.

D'esquerra a dreta: dempeus, Manuel Palacios, Nancy Macdonald, secretària executiva de l'SRA i Francesc Olivé; assegudes, Suzanne Chatelet, delegada nacional a França de l'SRA i Teresa Palacios, delegada al Departament de Tarn i Garona de l'SRA.

Malauradament Nativitat Yarza moria un any abans de veure la realització d'aquesta nova fita de l'SRA.

RESSEGUIÉ / ANC-FONS PAU CASALS

en aquells moments es trobava prou bé de salut, llevat dels seus ulls. Va ser llavors que va canviar de domicili, *«per estar més a prop d'un amic».*[129]

En l'endemig, tenim altres notícies de Yarza com a conseqüència d'una sol·licitud de renovació dels seus papers, el 1952. Concretament, demana de nou un certificat de nacionalitat perquè *«no creo ser apátrida y por otra parte me gusta estar en regla»*.[130] En el dossier figuren també certificats d'indigència, la qual cosa confirma el que ja sabíem sobre la precarietat amb què va viure en els seus anys de l'exili a Tolosa de Llenguadoc.

El 1955, amb motiu de la següent renovació trianual del Certificat de Nacionalitat, Nativitat Yarza omple un petit qüestionari de l'OFPRA que respon d'aquesta manera:

> «*Pour quelles raisons êtes-vous venu en France?*
> *—Por evitar las represalias.*
> *Avez-vous des raisons pour ne pas retourner en Espagne? Ne le pouvez-vous pas ou ne le voulez-vous pas?*
> *—Ni quiero ni puedo con dignidad.*
> *Êtes-vous inscrit dans un Consulat espagnol?*
> *—No.*»[131]

Quan el 1958 li han de renovar de nou el Certificat de Refugiada, Nativitat Yarza explica:

> «*Por mi edad de 84 años y no disponer de otros medios de vida que lo que bondadosamente me puedan ayudar organismos y amigos, ruego a ese O.F.P.R.A. que renueve el Certificado de refugiada a TÍTULO GRATUITO. Muy agradecida de antemano, les saluda respetuosamente.*»[132]

129 NYU. Fons de l'SRA de la Tamiment Library and Robert F. Wagner Archives. «Yarza, Natividad, expedient 448, caixa 12, carpeta 25. Carta de Marion G. Spangler de 4 de desembre de 1956».

130 OFPRA. «Esp. 781, Yarza Planas, Natividad». Carta de Nativitat Yarza al director de l'OFPRA [Tolosa de Llenguadoc, 3 d'octubre de 1952].

131 OFPRA. «Esp. 781, Yarza Planas, Natividad». Qüestionari, 13 d'octubre de 1955.

132 OFPRA. «Esp. 781, Yarza Planas, Natividad». Demanda de renovació, 8 de setembre de 1958.

Tolosa de Llenguadoc, 2013

L'edifici del 6, rue d'Aussargues, on Nativitat Yarza hi va viure durant més d'una dècada.

ADR

Mort en l'oblit

11

El deteriorament de les condicions de vida i l'envelliment avançat de Yarza li anaven fent cada cop més penosa l'existència. Una carta de la secretària executiva de l'SRA, Nancy Macdonald, de 10 de desembre de 1957, ens assabenta que l'antiga mestra rep regularment 10$ des del juliol anterior i que la intenció és prorrogar-li aquest ajut indefinidament, ja que el cost de la vida ha augmentat a França i les condicions de les persones que viuen pobrament, com és el cas d'ella, han empitjorat.[133]

Per una carta de 2 de novembre de 1959 entre les seves dues protectores, sabem que llavors es troba bastant malament, ja que a l'agost anterior havia caigut quan pujava a l'autobús a Tolosa de Llenguadoc i l'havien hagut de trasladar a l'Hospital Purpan. El seu estat empitjora *«i la seva ment se n'ha vist afectada. Es temen que ja no viurà gaire».*[134] Se suspèn, doncs, momentàniament, l'ajut econòmic.

En una carta posterior, aquest cop del 4 de març de 1960, la directora de l'SRA ofereix una dada reveladora: Yarza es troba a l'hospital *«envoltada de monges partidàries de Franco que se n'han apoderat per complet, espiritualment i materialment».*[135]

Finalment, el darrer document que coneixem —una carta de Nancy Macdonald del 15 del mateix mes— proporciona una dada definitiva: Nativitat Yarza Planas ha mort a l'hospital de La Grave, a Tolosa de Llenguadoc, el 16 de febrer de 1960.

La primera alcaldessa catalana va morir efectivament aquest dia, a les set del matí. Va ser enterrada al cementiri de La Forgueta —Lafourguette—, un dels molts cementiris de la ciutat, avui completament saturat. Les despulles van ser

133 Al llarg de tots aquests tràmits, la relació epistolar entre Yarza —que ja era octogenària— i la seva adoptant a França Marion G. Spangler, esdevé una autèntica amistat i tot fa pensar que s'arriben a conèixer arran d'un viatge a Tolosa de Llenguadoc d'aquesta darrera.

134 NYU. Fons de l'SRA de la Tamiment Library and Robert F. Wagner Archives. «Yarza Planas, Natividad, caixa 12, carpeta 25, expedient 448».

135 Ibídem.

N° d'enregistrement : 9 066/7324

Bénéficiaire de la Convention de 1933
en vertu du Décret du 15-3-1945

Signature du titulaire :

NOTA: Ce document ne dispense pas son titulaire de la carte de séjour.

Le Directeur de l'Office français de Protection des Réfugiés et Apatrides

CERTIFIE

que Mlle. YARZA PLANAS Natividad
demeurant à Toulouse (H.G.)
né(e) le 24 Décembre 1873
à Valladolid (Valladolid)
~~fils~~ (fille) de Manuel
et de Lorenza
est réfugié(e) Espagnole
et qu'il (elle) est placé(e) sous la protection juridique et administrative de l'OFFICE.

Ce CERTIFICAT est valable
du 19/10/1955 au 18/10/1958

Paris, le 19 Octobre 1955

Le Directeur,

19 d'octubre de 1955

Certificat de refugiada de Nativitat Yarza.

OFPRA

dipositades a la tomba 1.423, secció 1, divisió 13, però com que no tenia descendència, al cap dels anys van ser incinerades i el fossar va ser atribuït a un altre titular, concretament la família Leborgue, que hi va construir el seu propi mausoleu. No hi ha rastre, doncs, de la seva tomba.[136]

En definitiva, aquella mestra i alcaldessa que es va haver de reconvertir en planxadora, aquella lluitadora antifeixista i exiliada, va morir en edat avançada, tres mesos després d'haver complert vuitanta-set anys.

Realment, el tram final de la seva vida de refugiada republicana a França va ser, com per a tants d'altres dels seus compatriotes en situacions ben similars, i a desgrat de l'ajut que va rebre, notablement dura i aflictiva.

136 MT. Service de l'État Civile. Partida de defunció 185/4 de 16 de febrer de 1960.

1958
Darrera fotografia
coneguda
de Nativitat Yarza,
realitzada quan tenia
vuitanta-cinc anys,
amb motiu
de la renovació triennal
del seu estatus
de refugiada
a la República Francesa.
Malgrat la precarietat
i totes les penúries
i adversitats passades,
el seu rostre reflexa
una gran fermesa i dignitat.
OFPRA

Bellprat, 2 de novembre de 2007

Carles Pol, alcalde de Bellprat, Marina Llansana, diputada anoienca d'Esquerra Republicana al Parlament de Catalunya, i Josep Vall, director de la Fundació Josep Irla, inaugurant la placa en record de Nativitat Yarza, a la façana de l'Ajuntament i antiga escola de la població.

ISL

Redescoberta, recerca i reivindicació d'una pionera republicana

12

Nativitat Yarza començà a sortir de l'oblit gairebé cinquanta anys després de la seva mort, quan des de la Fundació Josep Irla —que amb el nou segle havia començat a editar estudis sobre el paper de les dones d'Esquerra a l'etapa republicana— es redescobrí la figura de la primera alcaldessa del país elegida democràticament i aprofitant la segona edició del llibre de Maria Dolors Ivern, *Les dones d'Esquerra, 1931-1939,* editat el febrer de 2007, en publicà una breu entrada biogràfica.

El març, la Fundació Josep Irla facilità tot el material gràfic i documental recollit fins el moment sobre Yarza a la revista d'història *Sàpiens,* que a través d'un article, que es publica el juliol, va difondre la seva trajectòria per tal d'incitar altres estudiosos a aprofundir en la seva vida.

El 2 de novembre de 2007 l'alcalde de Bellprat Carles Pol, elegit uns mesos abans, impulsà un primer reconeixement de la seva figura, amb la celebració d'una conferència de Josep Vall, director de la Fundació Josep Irla, i dedicant una placa en el seu record a l'Ajuntament del poble.[137]

Des d'aleshores, Bellprat ha recordat cada any el personatge més rellevant de la seva història amb diverses activitats cíviques i culturals, de les quals n'han esdevingut les més reeixides: la iniciada el 2010, la Diada de Castelleres - Memorial Nativitat Yarza, la primera trobada consagrada als castells aixecats només per dones, que se celebra cada 12 d'octubre; i la creació, el 2012, del capgròs «L'Alcaldessa», obra d'Imma Duran.

Paral·lelament a aquestes mostres de reconeixement popular, els historiadors Isidre Surroca i Antoni Dalmau investigaren la seva vida —a diferents arxius del país i l'estranger, a les hemeroteques i a través de la memòria oral de la gent que la va conèixer— i aconseguiren reconstruir bona part de la seva tra-

137 Malgrat que el 2007 es creia que Nativitat Yarza, a més de ser la primera alcaldessa elegida democràticament per sufragi universal a Catalunya, també ho havia estat de l'Estat espanyol, hores d'ara sabem que no fou així, ja que en unes eleccions municipals parcials celebrades el 23 d'abril de 1933, a 2.478 pobles de tot l'Estat —excepte a Catalunya— fou elegida, a Rivas-Vaciamadrid, la mestra Catalina San Martín López (Burgos, 1896 - Madrid, 1997), que també presidia des d'uns mesos abans la Comissió Gestora del seu Ajuntament.

Bellprat, 12 d'octubre de 2017

Un «tres de sis» aixecat amb la participació dels Xicots de Vilafranca, Joves Xiquets de Valls i Castellers de Barcelona, en la VIII Diada de Castelleres Memorial Nativitat Yarza, davant de l'Ajuntament i antiga escola de la població.

ÒSCAR LÓPEZ / INFOANOIA

jectòria vital en dos articles publicats l'abril del 2009 i l'abril del 2013 a la *Revista d'Igualada.*

També, des del 2011, la Fundació Josep Irla inicià la convocatòria de la Beca d'Estudis Feministes Nativitat Yarza, que amb el seu nom, té per objectiu finançar una recerca inèdita en el camp de les ciències socials sobre propostes per assolir la igualtat i l'exercici de la plena ciutadania de les dones.

El 2013 l'escriptora Imma Cabré guanyà el Premi Gregal de Novel·la Històrica amb *Els senyors del poder,* un relat inspirat en la vida de Nativitat Yarza.

El 14 de juliol de 2017 tenia lloc a la Pobla de Claramunt un homenatge a Nativitat Yarza organitzat pel Portal de la Memòria. Després d'una conferència d'Antoni Dalmau i Isidre Surroca, les seves antigues alumnes van explicar algunes de les seves vivències i records amb la mestra.

El març del 2019 la Fundació Josep Irla editava un opuscle biogràfic de vint-i-vuit pàgines, sobre Nativitat Yarza, amb text d'Antoni Dalmau i Isidre Surroca. L'obra, de marcat caràcter divulgatiu, s'incloïa dins una carpeta que amb el títol *1934-1939 Pioneres del municipalisme feminista,* agrupava també quatre altres opuscles biogràfics sobre tantes altres regidores republicanes: Fidela Renom, de Sabadell, Justa Goicoechea, de l'Hospitalet de Llobregat, Consol Nogueras, de Mataró i Caterina Casas, de Molins de Rei.

El setembre, Antoni Dalmau i Isidre Surroca publicaren un nou article a la *Revista d'Igualada* amb les darreres dades sobre Yarza descobertes a la documentació arxivada a l'Office Français de Protection des Réfugiés et Apatrides.

El novembre, es presentava a Igualada —en el marc del Zoom, Festival Internacional de continguts audiovisuals de Catalunya— *Doña Nati,* un documental dirigit per Òscar López que repassava la trajectòria de Nativitat Yarza a través de les investigacions dels seus biògrafs Antoni Dalmau i Isidre Surroca i descobria l'empremta que deixà la mestra a través dels testimonis d'algunes de les darreres persones vives que la conegueren: les seves alumnes de la Pobla de Claramunt i una familiar, la neta del seu germà.

I finalment, també al novembre, Òmnium Cultural en el marc dels seus Premis VOC «Categoria Sala Oberta», declarava finalista l'audiovisual de Natàlia Moreno *Natividad Yarza, primera alcaldessa de Catalunya*, un clip que en un minut repassa la seva vida, dins un projecte més ampli, anomenat «Elles» que reivindica altres destacades pioneres feministes catalanes com Dolors Aleu, Mari Luz Morales o Mari Pepa Colomer.

Amb aquest llibre que teniu a les mans, que de ben segur no serà l'última iniciativa que investigui i reivindiqui la figura de Nativitat Yarza, reiterem un cop més el nostre homenatge a tota aquella memorable generació de dones republicanes amb les quals sempre estarem en deute.

2022

«L'Alcaldessa», el capgròs de Bellprat.

ARXIU COMARCAL DE L'ANOIA
ARXIU MUNICIPAL
BELLPRAT
TOP ACAN 179 - 196
Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
ARXIU CENTRAL
24
BELLPRAT

Fons documentals i gràfics

ACAN	Arxiu Comarcal de l'Anoia
ACBS	Associació Cultural de la Baixa Segarra
ADR	Antoni Dalmau i Ribalta, Igualada (†)
AFB	Arxiu Fotogràfic de Barcelona
AFMPC	Arxiu Fotogràfic Municipal de la Pobla de Claramunt
AGA	Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares
AGDB	Arxiu General de la Diputació de Barcelona
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHG	Arxiu Històric de Girona
AHGE	Archivo Histórico Genaro Estrada, Ciutat de Mèxic
AHN	Archivo Histórico Nacional, Madrid
AMCB	Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona
AMPC	Arxiu Municipal de la Pobla de Claramunt
AMT	Archives Municipales de Toulouse
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
APC	Arxiu Parroquial de Capellades
CDMH	Centro Documental de la Memoria Histórica, Salamanca
CET	Consulado español en Toulouse
FJI	Fundació Josep Irla
FR	Família Rosich, Bellprat
ISL	Isidre Surroca i Llucià, La Pobla de Claramunt
MGA	Magí Galindo i Anguera, Bellprat
MT	Mairie de Toulouse
NYU	New York University
OFPRA	Office Français de Protection des Réfugiés et Apatrides
PSC	Pepita Soteras i Colom, La Pobla de Claramunt
RCV	Registro Civil de Valladolid
ROM	Ramon Orga i Mestre, Santa Coloma de Queralt
UB-BPR	Universitat de Barcelona. Biblioteca del Pavelló de la República
XAB	Xavier Andreu i Bartrolí, Orriols

La Pobla de Claramunt, 14 de juliol de 2017
Conferència d'Antoni Dalmau i Isidre Surroca sobre Nativitat Yarza
en el marc d'un homenatge a la seva figura amb la participació de les seves antigues alumnes.
En primera fila, d'esquerra a dreta: Rosa Valls, Maria Soteras, Rafael Touriñan, Magdalena Morist,
Maria Padró, Pura Escudé, Soledat Riba, Rosa Soteras i Teresa Marcual.
Darrere, d'esquerra a dreta: els conferenciants Antoni Dalmau i Isidre Surroca,
i els organitzadors de l'acte, Jep Rabell i Antoni Mabras, de «El portal de la memòria».
DANIEL GRADOS RICO

Testimonis

Josefa	Adelantado i Yarza	Barcelona
Millan	Escudé i Mabras (†)	La Pobla de Claramunt
Teresa	Marcual i Padró	La Pobla de Claramunt
Magdalena	Morist i Soteras	La Pobla de Claramunt
Soledat	Riba i Trullàs	La Pobla de Claramunt
Rosa	Soteras i Bartrolí	La Pobla de Claramunt

uit dones catalanes excepcionals
isenda Alberti
1934 · 1939
PIONERES
DEL MUNICIPALISME FEMINISTA
Gonzalo Berger
LES MILÍCIES ANTIFEIXISTES DE CATALUNYA
Voluntaris per la llibertat
NATIVITAT YARZA
PRIMERA ALCALDESSA DE CATALUNYA
LES DONES D'ESQUERRA
1931-1939
LES DONES D'ESQUERRA. 1939-1979
MEMÒRIA I TESTIMONIS
Gloria Nielfa Cristóbal (Coord.)
Historia
Mujeres en los
Gobiernos locales

Bibliografia

A. MONOGRAFIES

AJUNTAMENT DE BELLPRAT. *Programa de commemoració del 75è aniversari de la Primera Alcaldessa de Catalunya.* Ajuntament de Bellprat, 19 de setembre de 2009.

ALTED, Alicia; DOMERGUE, Lucienne (coord.). *El exilio republicano español en Toulouse, 1939-1999.* Madrid: UNED, 2003.

BARTROLÍ I ROMEU, Marta; SURROCA I LLUCIÀ, Isidre. *Un temps, un poble, n home. Pere Bosch, rector de la Pobla de Claramunt.* La Pobla de Claramunt: Ajuntament, 1996.

BERGER I MULATTIERI, Gonzalo. *Les milícies antifeixistes de Catalunya. Voluntaris per la llibertat.* Vic: Eumo, 2018.

CABRÉ I HOMET, Imma. *Els senyors del poder.* Maçanet de la Selva: Editorial Gregal, 2013.

CAÑELLAS I JULIÀ, Cèlia; TORAN I BELVER, Rosa. *Hilda Agostini. Les armes de la raó d'una mestra republicana, protestant i maçona.* Barcelona: Edicions 62, 2021.

DALMAU I RIBALTA, Antoni. *La Guerra Civil i el primer franquisme a l'Anoia. Els protagonistes.* La Pobla de Claramunt: Ajuntament, 2014.

DALMAU I RIBALTA, Antoni; SURROCA I LLUCIÀ, Isidre. *Nativitat Yarza. Primera alcaldessa de Catalunya.* dins «1934-1939 Pioneres del municipalisme feminista». Barcelona: Fundació Josep Irla, 2019.

GARCÍA ÁLVAREZ, Betsabé. *Maria Dolors Bargalló. Feminista i propagandista d'Esquerra.* Barcelona: Fundació Josep Irla, 2017.

IVERN I SALVÀ, Maria Dolors. *Les dones d'Esquerra. 1931-1939.* Barcelona: Fundació Josep Irla, 2007.

JUNYENT I FIGUERAS, Maria Carme. *Escoles a la frontera.* Vic: Eumo Editorial, 2015.

MASÓ I REIG, Elena. *Les dones d'Esquerra, 1939–1979: memòria i testimonis.* Barcelona: Fundació Josep Irla, 2011.

MACDONALD, Nancy. *Homage to the Spanish exiles. Voices from the Spanish Civil War.* Nova York: Insight Books, 1987.

NIELFA I CRISTOBAL, Gloria. *Mujeres en los Gobiernos locales. Alcaldesas y concejalas en la España contemporánea.* Madrid: Editorial Biblioteca Nueva, 2015.

PUJADAS I MARTÍ, Xavier. *Marcel·lí Domingo i el marcel·linisme.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

RAGUER I SUÑER, Hilari. *El general Batet.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

RISQUES I CORBELLA, Manel (dir.). *Un segle d'història de Catalunya en fotografies. Volum 2: Temps de reforma, guerra i revolució (1931–1939).* Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

SOLÀ I GUSSINYER, Pere. *Història de l'associacionisme català contemporani: Barcelona i comarques de la seva demarcació (1874-1966).* Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1993.

B. ARTICLES EN PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

BERZAL DE LA ROSA, Enrique. «La vallisoletana que fue la primera alcaldesa catalana». *El Norte de Castilla*, 23 de setembre de 2015.

— «Vallisoletana y pionera del municipalismo catalán». *El Norte de Castilla*, 7 de maig de 2019.

DALMAU I RIBALTA, Antoni. «Els darrers dies de Nativitat Yarza, la primera alcaldessa (1872-1960)», a *Revista d'Igualada,* abril de 2013, p. 20-23.

— «La primera alcaldessa», a *El món d'ahir,* abril de 2019, p. 54-61.

DALMAU I RIBALTA, Antoni; SURROCA I LLUCIÀ, Isidre. «Novetats sobre la vida de Nativitat Yarza», a *Revista d'Igualada,* setembre de 2019.

GONZÁLEZ DE LINARES, Luis, «La primera alcaldesa de Cataluña», a *Estampa*, 3 de març de 1934, p. 36-37.

«La primera alcaldesa catalana», a *Caras y Caretas* [Buenos Aires], 5 de maig de 1934, p. 48.

«La primera alcaldessa de Catalunya», a *La Humanitat,* 13 de febrer de 1934, p. 1.

LLANSANA I ROSICH, Marina. «Nativitat Yarza», a *Ara*, 7 de març de 2011.

LLORT I CARCELLER, Lluís. «Entrevista a Imma Cabré: "Yarza es mereixia una novel·la"», a *El Punt Avui*, 2 de desembre de 2013, p. 36.

MULET I CUGAT, Gemma. «Retrats de dones: Nativitat Yarza», a *Tretzevents,* octubre de 2009, p. 12-13.

PLATERO I LALLANA, Noèlia, «Natividad Yarza. La primera alcaldessa de Catalunya» a *La Revista. suplement cultural de La Veu de l'Anoia,* 16 de novembre de 2007, p. 12-15.

RAHOLA I MARTÍNEZ, Pilar, «Una mestra republicana» a *La Vanguardia,* 4 de juny de 2014, p. 33.

REGO I MARTÍNEZ, Lurdes (text); ABELLÓ I GÜELL. Teresa (assessorament). «La primera alcaldessa», a *Sàpiens,* juliol de 2007, p. 38-39.

RIBA I GABARRÓ, Josep. «Guerra i postguerra a la Pobla de Claramunt (1936–1946)», a *Miscellanea Aqualatensia,* 2002, p. 365-418.

ROSICH I LLORACH, Elisenda, «Una dona amb escrupolositat», a *AteneuTots,* [Igualada], març-abril de 2008.

RUMBAU I SERRA, Montse, «Bellprat i Vallespinosa, mestres i alumnes», a *tribusdelasegarra.cat,* 4 de novembre de 2015.

SOLER I BECERRO, Raimon, «El Centre Republicà d'Igualada i el republicanisme a l'Anoia, 1893-1936», a *Miscellanea Aqualatensia,* 2015, p. 13-69.

SURROCA I LLUCIÀ, Isidre, «Nativitat Yarza, la primera alcaldessa de Catalunya», a *Revista d'Igualada,* abril de 2009, p. 22-29.

— «Els soldats de la Pobla de Claramunt morts i desapareguts durant la Guerra Civil (1936-1939)», a *Revista d'Igualada,* abril de 2014, p. 16-33.

— «El Casino de la Pobla de Claramunt i la lluita pel poder municipal els primers anys del franquisme», a *Revista d'Igualada,* novembre de 2015, p. 18-31.

UMBERT I SANTOS, Lluís, «Natividad Yarza», a *El Pueblo* [Tortosa], 6 de juliol de 1933, p. 4.

— «Hablando con Nati Yarza, alcaldesa de Bellprat», a *El Diluvio,* 2 d'agost de 1934, p 8.

VICENS I ESTARAN, Laia. «Doña Nati: mestra, miliciana i primera alcaldessa», a *Ara*, 20 de gener de 2018.

C. PREMSA

Alacant
Diario de Alicante (1931)

Barcelona
Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya (1933-1934)
Destino (1939)
Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (1937)
Diario de Barcelona (1912)
Companya (1937)
Crisol Republicano (1932)
Diluvio, El (1931-1934)
Full Oficial del Dilluns de Barcelona (1932)
Humanitat, La (1934-1936)
Nous Horitzons (1988)
Opinió, L' (1932-1934)
Poble Català, El (1906)
Publicitat, La (1906-1934)
Temps, El (1934)
Treball (1936-1937)
Vanguardia, La (1906-1934)
Veu de Catalunya, La (1906)

Castelló
Heraldo de Castellón, El (1934)

Còrdova
Sur, El (1934)
Voz, La (1931)

Igualada
Diari d'Igualada (1931-1934)
Igualadí, L' (1934)
Sometent (1906)

Madrid
Acción, La (1923)
Escuela Moderna, La (1906-1929)
Gaceta de Instrucción Pública (1906)
Heraldo de Madrid, El (1931)
Ideal del Magisterio, El (1934)
Imparcial, El (1923)
Mundo Gráfico (1932)
Liberal, El (1931)
Voz, La (1932)

Palència
Diario Palentino, El (1934)

Salamanca
Adelanto, El (1934)

Santa Coloma de Queralt
Segarra, La (1933-1934)

Tolosa de Llenguadoc
Midi Socialiste, Le (1938-1939)

Tortosa
Pueblo, El (1931-1933)
Restaurador, El (1916)

D. AUDIOVISUAL

LÓPEZ I AGUILERA, Òscar (dir.). *Doña Nati* [documental, 63'] Catalunya: Balloon, 2019.

MORENO I SOLÍS, Natàlia (dir.). *Natividad Yarza, la primera alcaldessa de Catalunya* [clip, 1'] Catalunya: ERAM-UdG, 2019.

E. EXPOSICIONS

Transgressores-Transgresoras. Dones d'un i altre costat de l'oceà. Barcelona: Memorial Democràtic, Consulado General del Uruguay, 2018.

1934-1939. Pioneres del municipalisme feminista. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2020.

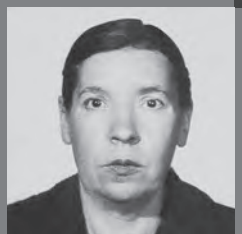

Índex onomàstic

Agostini i Banús, Hilda 21, 23, 55, 73
Aguiló i Gil, Ramon 23, 53, 55, 59
Aiguader i Miró, Jaume 19
Alabart i Belart, Magdalena 21
Aldecoa, Carmen 83
Aleu i Riera, Dolors 95
Algaba, Àngela 71
Ametlla i Coll, Claudi 30
Aragay i Daví, Amadeu 46, 49, 50, 51, 53, 55
Arendt, Hannah 83
Armendares i Torrent, Salvador 53, 55
Arnau i Cortina, Francesc 46
Balagué i Cases, Júlia 21
Balcells i Balcells, Maria 16
Balcells i Balcells, Pepeta 16
Balcells i Escala, Josep 25, 41
Balcells i Farriol, Josep 51
Balcells i Janer, Jona 16
Balcells i Junqué, Laura 16
Baldó i Massanet, Maria 77
Ballescà, Josepa 71
Baltà i Botta, Miquel Arcàngel 30
Barbey i Prats, Josep 30
Bargalló i Serra, Maria Dolors 46, 55, 73
Barrera i Maresma, Martí 46, 49
Barrio i Navarro, Josep del 61
Bartolí i Batet, Josep 16
Bartolí i Batet, Núria 16
Bartolí i Boria, Adriana 16
Bartolí i Claramunt, Eduard 16
Bastardas i Sampere, Albert 30
Batet i Mestres, Domènec 18
Batet i Candela, Salvador 17
Battestini i Galup, Nicolau 51
Benguerel i Llobet, Xavier 77
Bernades i Viusà, Vicenç 48
Biosca i Busqué, Amadeu 18, 50, 51
Blasco, Victorià 23
Borés, Maria 63
Borràs i Messeguer, Josep 46, 49
Bosch de Blasco, Lluïsa 21
Bosch i Ferran, Pere 67, 69
Boter i Mauri, Ferran 30
Cabré i Homet, Imma 95
Calder, Alexander 83
Calder, Louisa 83
Calvo Alfaro, Julio 52
Calvo, Maria Lluïsa 21
Calzada, Josep 51
Campoamor Rodríguez, Clara 21
Camps i Vives, Delfí 16
Camus, Albert 83
Canet i Iborra, Àngel 16
Cárdenas, Lázaro 83
Casals i Defilló, Pau 82
Casals Istomin, Marta 83
Casanovas i Maristany, Joan 46, 49
Casas i Maymó, Caterina 95
Casas i Solé, Pepeta 16
Casellas i Batet, Ramon 16
Casellas i Batet, Ramona 16
Casellas i Vidal, Ramon 16
Ceriola, Josefina 50, 51
Chatelet, Suzanne 86

Chomsky, Noam 83
Cinca, Josep 53
Claria i Rosich, Josep 16
Colldeforns i Margalló, Amadeu 51
Colomer i Luque, Maria Josep 95
Comín, Guadalupe 71
Companys i Jover, Lluís 9, 18, 19, 42, 43, 46, 48, 49, 52, 61
Correa Veglison, Antonio 76
Cuito i Canals, Ferran 30
Cunillera i Rius, Miquel del Sants 46
Cunillera i Vila, Josep 16
Cunillera i Vila, Maria 16
Day, Dorothy 83
Dencàs i Puigdollers, Josep 48, 51, 52
Deulofeu, Josep 23
Díaz, Flora 21
Domènech i Solé, Trini 16
Domènech, Francesc 23
Domènech, Jaume 76
Domingo i Sanjuan, Marcel·lí 11, 18, 19, 21, 22, 28, 29, 30, 31, 39, 41, 48, 49, 77
Domingo i Sanjuan, Pere 30
Duch i Salvat, Eugeni 53
Duran i Recasens, Imma 93
Duran i Reynals, Estanislau 30
Escofet i Andreu, Josep 44, 46, 48
Escudé i Soteras, Pura 98
Espanya i Sirat, Josep Maria 51, 52
Esteve i Guau, Martí 30
Estivill i Abelló, Àngel 61
Fabra i Poch, Pompeu 77
Farrell, James T. 83
Ferran i Balcells, Josep 16
Ferran i Balcells, Maria 16, 38
Ferran i Balcells, Pepeta 16
Ferran i Domènech, Josep 41
Ferrer i Guàrdia, Francesc 55
Ferrer i Vallès, David 30
Ferrer i Vallès, Josefa 21
Folch i Folch, Josep 53
Fontanet i Riba, Magí 16
Fontserè i Ribas, Eduard 30
Fromm, Erich 83
Frontera i Bosch, Ramon 44, 46
Galán Rodríguez, Fermín 55
Galíndez Suárez, Jesús de 83
Garcia i Fossas, Artur 18
Garcia Villas, Mariano 52
Garcia, Gabriel 71
Gardó i Diumenjó, Rosa 21, 23
Gasch i Carreras, Sebastià 77
Gassol i Rovira, Ventura 46, 48, 49, 52, 61
Goicoechea i Mayayo, Justa 49, 95
Gonzàlez i Barrio, Irene 21
Guallar Poza, Antonio 52
Gubern i Fàbregas, Santiago 30
Guzmán Gómez, Manolo 69
Hernández Saravia, Juan 69
Herrero, Rosa 21, 23
Hitler, Adolf 77
Hurtado i Miró, Amadeu 30
Ivern i Salvà, Maria Dolors 93
Jolís, Dolors 71
Jordana i Mayans, Cèsar August 77
Jornet, Isabel 21
Juan de Domènec, Meravelles 21
Kent Siano, Victoria 20, 21
Labrinaga, Rafael 71
Larrea, Juan 77, 79
Lavilla, Joaquina 13
Layret i Foix, Eduard 48, 55
Layret i Foix, Francesc 19, 48, 49
Leborgue 90
Lerroux García, Alejandro 29
Llansana i Rosich, Marina 92
Llaveria i Iglesias, Marina 69
Llorens i Abelló, Joaquim 46
Lluhí i Vallescà, Joan 19, 48
López i Aguilera, Òscar 95
López, Antoni 23
López, Guillem 23
Mabras i Marimon, Antoni 98
Macdonald, Dwight 83, 85
Macdonald, Nancy 83, 85, 86, 89
Macià i Llussà, Francesc 19, 21, 39, 49
Madariaga y Rojo, Salvador de 83
Maestre i Maestre, Juli 50
Maestre i Seuba, Núria 69
Marcual i Padró, Teresa 65, 98
Marimon i Balcells, Joan 35
Mas i Marimon, Maria 16
Masip i Solé, Maria 16
Matons i Colomer, August 30
McCarthy, Mary 83
Mestres i Albet, Pere 46, 49, 53
Millà i Tersol, Carme 68, 71
Miravitlles i Navarra, Jaume 83
Moles i Ormella, Joan 29
Montaner i Torres, Quintí 71
Morales de Godoy, Maria Luz 95
Moreno i Solís, Natàlia 95
Morera i Miserachs, Josep 50, 51
Morera i Ribas, Samuel 46, 49
Morist i Soteras, Magdalena 65, 98
Murià i Romaní, Anna 77
Mussolini, Benito 77
Navarro, Teresa 71
Nelken Mansberger, Margarita 21
Nicolau d'Olwer, Lluís 19
Noè, Anna Maria 21
Noguer i Comet, Ramon 30
Nogueras i Sedó, Consol 49, 95
Òdena i Garcia, Pauina 70, 71
Oliva i Oliva, Antoni 46, 55
Olivé, Francesc 86
Padró i Escudé, Maria 62, 98
Palacios, Manuel 86
Palacios, Teresa 86
Palomas, Pere 55
Pasqual i Riba, Colometa 16
Pasqual i Riba, Isidre 16
Pérez Galdós, Benito 23
Pétain, Philippe 80
Pi i Sunyer, Carles 46, 48, 49, 52
Planas Ramis, Lorenza 13
Planas, Roque 13
Pol i Gual, Carles 9, 92, 93
Pons, Elena 71
Porté, Luís 52
Primo de Rivera Orbaneja, Miguel 19, 25
Puig Pujades, Josep 46

Pujol, Pere 71
Quelart i Ferrer, Francesca 21
Rabell i Padró, Jep 98
Ramis, Margarida 13
Renom i Soler, Fidela 49, 95
Reventós i Bordoy, Manuel 30
Riba i Gumà, Salvador 50, 51
Riba i Trullàs, Soledat 65, 98
Riera i Claramunt, Francesc 42, 53, 55
Riera, Rosa 21
Ríos Urruti, Fernando de los 20, 21
Riu, Josep 55
Rius, Emiliana de 59
Rodoreda i Gurguí, Mercè 77
Rosich i Solé, Francesc 16
Rosich i Solé, Josep M. 16
Rosich, Joan 15, 17, 27
Rouret i Callol, Martí 46
Rovira i Virgili, Antoni 77
Rumbau i Serra, Montse 15
Sabadell, Teresa 21
Saludes, Zacaries 23
Salvadó i Castell, Hilari 46
San Martín López, Catalina 93
Sans, Josep 55
Sanz d'Alcom, Prudència 21
Sarría Górriz, Casimiro 52
Schlesinger Jr, Arthur 83
Sellés i Figueres, Jaume 55
Selves i Carner, Joan 33, 48
Sender Garcés, Ramón José 83
Serra i Húnter, Jaume 77
Serrano Pablo, Leonor 77
Sert i López, Josep Lluís 83
Seuba, Joan 23
Soldevila i Zubiburu, Ferran 77
Solé i Junqué, Josep 16
Solé i Solé, Josep 61
Soler i Soler, Josep 41
Soler i Aribau, Eusebi 35
Solsona i Ronda, Brauli 18
Soteras i Bartrolí, Rosa 65, 98
Soteras i Sendra, Maria 98
Soula, Camil 75
Spangler, Marion G. 85
Tarrida i Casellas, Angelina 16
Tarrida i Farré, Josep 35
Tauler i Palomeras, Joan 42, 48
Thomas, Norman 83
Tomàs i Piera, Josep 30, 42
Torrente i Español, Gaspar 51, 52
Touriñan, Rafael 98
Trabal i Sans, Josep Antoni 48
Trueba Mirones, Manuel 61
Tuchman, Barbara 83
Tudó, Magí 29
Tutusaus i Ferré, Ramona 16
Umbert i Santos, Lluís 23, 35, 53, 55, 59
Uribe, Paciana 71
Vall i Segura, Josep 9, 92
Valls i Forn, Rosa 98
Vidal i Balcells, Joan 41
Vidal i Solé, Eduard 16
Vidal i Solé, Joan 16
Vidal, Joan 63
Vidal, Maria G. 71
Viguera i Laquente, Emili 63
Vila i Marimon, Angeleta 16
Vila i Marimon, Maria 16
Vinyerta i Cuartero, Elionor 50, 51, 53, 55
Vives i Estover, Antoni 44, 46, 49
Yarza i Planas, Bernarda 13
Yarza i Planas, Mariano 13, 79
Yarza Lavilla, Manuel 13
Yarza, Mariano 13
Zambrano, Josepa 71

Aquesta biografia de
Nativitat Yarza i Planas (1872-1960)
ha estat editada l'any 2022
en commemoració
del 150è aniversari del seu naixement.

Antoni Dalmau i Ribalta (1951-2022)
In memoriam

Malauradament traspassat
durant el procés final d'edició d'aquesta obra.

Nativitat Yarza i Planas (Valladolid, 1872 - Tolosa de Llenguadoc, 1960), criada a Barcelona, fou una mestra amb un marcat compromís laïcista i feminista que la portà a militar en partits polítics republicans i esdevenir la primera alcaldessa electa de la història de Catalunya, el gener de 1934 a Bellprat, per Esquerra Republicana.

Amb l'esclat de la Guerra Civil s'allistà a la Columna del Barrio, vinculada a la UGT i el PSUC, i durant uns mesos esdevingué miliciana al front d'Aragó. Retornada a la rereguarda dirigí el Grup Escolar Lina Òdena de Barcelona en el marc del Consell de l'Escola Nova Unificada, fins que la derrota republicana la portà a l'exili.

A França va mantenir el seu compromís republicà, es va negar sempre a tornar a una Espanya franquista i va morir en condicions molt precàries, en el més absolut dels oblits.

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

Antoni Dalmau i Ribalta
(Igualada, 1951-2022)
Escriptor i historiador.
S'ha ocupat sobretot del moviment anarquista català, de la violència social en el canvi de segle XIX-XX i de la Guerra Civil a l'Anoia.

Isidre Surroca i Llucià
(La Pobla de Claramunt, 1952)
Ha publicat diversos estudis d'història local de la primera meitat del segle XX, bàsicament de la Guerra Civil i el franquisme, així com cartografia de l'Anoia dels segles XVII-XX.